
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 9(51)/2015

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Кобзар О.Ф. Підходи щодо визначення поняття
правоохоронної функції держави 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА УПРАВЛІННЯ

Золотарьова Я.С. Особливості призначення на адміністративні
посади в судових органах 14

Ситник Г.О. Інформаційний ресурс як об'єкт державного
управління 21

Шапенко Л.О. Саморегулівні організації страховиків
як учасники публічного управління 25

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Заїка Ю.О. Проблеми співвідношення договірної і деліктної
відповідальності у судовій практиці 35

Тімуш І.С. Історичні передумови виникнення інституту
відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі,
яка потерпіла від кримінального правопорушення 44

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Чурніта Г.В. Поняття та ознаки осіб, які беруть участь
у справах неპозовного цивільного судочинства 52

ТРУДОВЕ ПРАВО

Василько І.В. Гарантії забезпечення трудових прав працівників,
які працюють у роботодавців – фізичних осіб 59

Чорна К.П. Реформування органів державного контролю
та нагляду за додержанням законодавства про працю
на сучасному етапі розвитку України 65

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Манжула А.А. Характеристика внутрішньо-організаційних засад
діяльності науково-дослідних установ 74

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

- Астахова О.О.** Функції такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка його вчинення 81
- Господарець М.В.** Деякі кримінально-правові проблеми кваліфікації незаконного полювання 90
- Дорохіна Ю.А.** Предмет злочинів проти власності: окремі аспекти 99
- Мельниченко В.Л.** Поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250 КК України) 104
- Мороз А.О.** Суб'єктивна сторона злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи 111
- Орлов Ю.В.** Суб'єктивна сторона злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму 122
- Савенкова Т.Г.** Кваліфікуючі ознаки злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення 134
- Соловйова А.М.** Кримінально-правова охорона власності за законодавством Республіки Польща 141

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Білокінь Р.М.** Види кримінальної процесуальної відповідальності 144

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 9(51)/2015

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Кобзарь А.Ф. Подходы к определению понятия
правоохранительной функции государства 7

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

Золотарева Я.С. Особенности назначения на административные
должности в судебных органах 14

Сытник Г.А. Информационный ресурс как объект
государственного управления 21

Шапенко Л.А. Саморегулируемые организации страховщиков
как участники публичного управления 25

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Заика Ю.А. Проблемы соотношения договорной
и деликтной ответственности в судебной практике 35

Тимуш И.С. Исторические предпосылки возникновения
института возмещения (компенсации) вреда физическому лицу,
пострадавшему от уголовного правонарушения 44

ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Чурнита А.В. Понятие и признаки лиц, участвующих в делах
неискового гражданского судопроизводства 52

ТРУДОВОЕ ПРАВО

Василько И.В. Гарантии обеспечения трудовых прав работников,
работающих у работодателей – физических лиц 59

Черная Е.П. Реформирование органов государственного
контроля и надзора за соблюдением законодательства о труде
на современном этапе развития Украины 65

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Манжула А.А. Характеристика внутриорганизационных основ
деятельности научно-исследовательских учреждений 74

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Астахова А.А. Функции такого признака объективной стороны преступления, как обстановка его совершения	81
Господарец М.В. Некоторые уголовно-правовые проблемы квалификации незаконной охоты	90
Дорохина Ю.А. Предмет преступлений против собственности: отдельные аспекты	99
Мельниченко В.Л. Понятие преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов (ст.250 УК Украины)	104
Мороз А.А. Субъективная сторона преступления вмешательства в деятельность защитника или представителя лица	111
Орлов Ю.В. Субъективная сторона преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума	122
Савенкова Т.Г. Квалифицирующие признаки преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения	134
Соловйова А.Н. Уголовно-правовая охрана собственности по законодательству Республики Польша	141

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Белоконь Р.М. Виды уголовной процессуальной ответственности	144
--	-----

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL
№ 9(51)/2015

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

Kobzar O.F. The approach to the definition of the law enforcement functions of the state 7

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATION

Zolotareva Y.S. Features appointment to administrative positions in the judiciary 14

Sitnic G.A. Information resource as an object of state administration 21

Shapenko L.O. Self-regulatory organizations of insurers as participants of public administration 25

CIVIL LAW

Zaika U. Problems of correlation of contractual and deliktnoy responsibility in judicial practice 35

Timush I.S. Historical background of appearance the Institute of compensation (reimbursement) of harm to an individual, the victim of a criminal offence 44

CIVIL PROCEDURAL LAW

Churpita G.V. Concept and features of persons involved in the cases of non-lawsuit civil proceedings 52

LABOR LAW

Vasilko I.V. Guarantees to ensure the labor rights of employees working for employers – natural persons 59

Chornaya K.P. Reform of bodies of state control and supervision over the observance of labor legislation at the present stage of development of Ukraine 65

LEGAL QUALITY ASSURANCE. RESEARCH AND DEVELOPMENT

Manzhula A.A. Characterization of intra – organizational framework for the activities of research institutions 74

CRIMINAL LAW

Astakhova A.A. Functions such indication of actus reus, as the situation of crime commission 81

Hospodarets M.V. Some criminal – legal problems of illegal hunting skills	90
Dorohina A. Subject of crimes against property: some aspects	99
Melmichenko V. The concept of crime of holding blasting works in violation of rules of protection fish stocks (Art. 250 of the Criminal Code of Ukraine)	104
Moroz A. Mental element of crime of interference with the defense attorney or person	111
Orlov Y. Mental element of crime of illegal destruction of election documents or documents of the referendum	122
Savenkova T.G. Qualified signs of crime of concealment or misrepresentation of information on environmental status or morbidity population	134
Soloviova Alina. Criminal legal protection of property rights under the laws of the Republic of Poland	141
CRIMINAL PROCEDURAL LAW	
Bilokin R.M. Types of criminal procedural liability	144

**THE APPROACH TO THE DEFINITION OF THE LAW
ENFORCEMENT FUNCTIONS OF THE STATE**

Kobzar O.F.

**ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ**

О.Ф. Кобзар

*кандидат юридичних наук, доцент
докторант докторантури та ад'юнктури
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Перед будь-якою державою завжди стоїть коло завдань, на вирішення яких вона спрямовує свої матеріальні ресурси, ідеологічні та політичні зусилля. З-поміж усієї сукупності зусиль можна виділити такі, які виражають її сутність і без котрих вона не може повноцінно діяти як найважливіша складова частина політичної системи суспільства. Основні напрями діяльності держави, в яких знаходять свій вираз її сутність, завдання і цілі, являються функціями держави [13, с.82-83]. Однією з основних функцій держави виступає правоохоронна, що обумовлюється сучасними військово-політичними та соціально-економічними реаліями як в Україні, так і у світі в цілому.

На сьогоднішній день, враховуючи динаміку розвитку загроз внутрішній безпеці держави, проблематика поглибленого вивчення правоохоронної функції з визначенням дієвого механізму захисту прав і свобод людини і громадянина є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення дефініції правоохоронної функції держави, а також її природа та порядок реалізації, розглядали в своїх працях такі відомі науковці, як: В.Б. Авер'янов, А.Г. Братко, Й.І. Горінецький, Ю.О. Загуменна, А.Т. Комзюк, І.В. Кріцак, М.І. Мельник, А.М. Кучук, М.В. Лошицький, В.Г. Лукашевич, О.І. Нікітенко, Ю.М. Оборотов, П.В. Онопенко, В.І. Осадчий, О.Л. Соколенко, О.Д. Тихомиров, Р.Я. Шай, В.Є. Чіркін, О.С. Юнін та багато інших.

Метою статті є аналіз загальнотеоретичних підходів щодо розуміння сутності та змісту правоохоронної функції держави в контексті побудови правової держави та громадянського суспільства на сучасному етапі.

Основні результати дослідження. Проблема досягнення оптимальної моделі організації державної влади в Україні та вироблення механізму взаємодії між її вищими органами є однією з найважливіших у процесі державотворення, оскільки, насамперед, від ефективності організації структури державної влади та її функціонування суттєво залежить перспективи розвитку держави та суспільства [1, с.95]. Реалізація функцій держави забезпечує нормальну діяльність та функціонування державного апарату, які становлять єдину систему, що сприяє єдності здійснення державної влади в певній сфері життєдіяльності [3, с.25].

Однією з невіддільних органічних функцій держави є правоохоронна. Від рівня її забезпечення юридичними, інтелектуальними, матеріально-технічними ресурсами залежить і ступінь захищеності людини та суспільства загалом [16, с.3].

На важливість правоохоронної функції вказують положення Конституції України, в яких встановлено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини, а також захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її державної, економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Належна реалізація цих функцій є основою для подальшої розбудови України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави [4, с.4].

Однією з найважливіших засад такої держави є верховенство права, яке закріплене у ст. 8 Основного Закону. Реалізація цього конституційного положення зумовлює необхідність охорони права, яка здійснюється за допомогою правоохоронних функцій держави. Таким чином, ці функції є важливими для існування правової держави. Їх ефективна реалізація передбачає вивчення цього виду функцій з метою удосконалення механізму їх здійснення [10, с.3].

В сучасній правовій теорії визначення функцій держави передбачає його тлумачення як основних (головних) напрямів (видів) діяльності держави щодо реалізації задач, які перед ними стоять, для досягнення визначених цілей, які зумовлені загальною соціальною сутністю держави і її соціальним призначенням. Таке визначення цілком відповідає вихідній етимології поняття «функція», адже латинське «functio» означає «виконання» або «здійснення» [5, с.14].

Також слово функція означає роль об'єкта в рамках деякої системи. Такою системою можливо вважати державу, а інструментом забезпечення взятих на себе зобов'язань – правоохоронні органи. Правоохоронна функція держави визначає зміст правоохоронної діяльності [15].

Дослідження науковців правоохоронної функції держави ґрунтуються на різних підходах до розуміння поняття функціонування держави у сфері правоохоронної діяльності, що породжує дискусії та привертає значний інтерес до досліджуваної дефініції в наукових колах.

Так, на думку П.В. Онопенка, правоохоронні функції держави – це об'єктивно зумовлені її охоронними правовими потребами і сутністю державної влади однорідні, стійкі напрямки діяльності із задоволення цих потреб [10, с.9].

У свою чергу, М.І. Мельник визначає правоохоронні функції, як функції, здійснення яких спрямовано на виконання завдань з охорони правопорядку (закріпленого в нормах права порядку суспільних відносин) шляхом застосування примусових заходів [8, с.23].

І.В. Кріцак визначає правоохоронну функцію держави як забезпечений системою необхідних ресурсів комплексний напрямок діяльності держави, який об'єднує низку заходів (в тому числі примусових), оснований на принципах справедливості та ефективності, спрямованих на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних та масових порушень законності і правопорядку [6, с. 369].

Виходячи з загального визначення функцій держави, Р.Я. Шай розглядає функції правоохорони як основні напрямки її впливу на суспільні відносини, що зумовлені її завданнями та цілями і характеризують її сутність [16, с.9].

Водночас авторський колектив монографії «Феномен правоохоронних програм у правовій системі України» вважає, що правоохоронні функції або завдання, як правило, залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні) правопорядку – об'єктивної необхідності розвитку держави і суспільства, забезпечення якої має відбуватися у межах законності, шляхом повсякденного додержання, виконання, використання, застосування норм права учасниками правових відносин [14, с.88]. Таким чином науковці правоохоронну функцію держави пов'язують із правом реалізації, що не в повній мірі відповідає змісту даного поняття.

На нашу думку, також достатньо «вузьке» визначення надає правоохоронній функції держави І.П. Лавринчук, який вважає, що правоохоронна функція передбачає охорону кожного члена суспільства від несправедливого поводження з боку інших осіб [7, с.99].

Недостатню конкретизацію сутності правоохоронної функції держави у своєму визначенні надає В.І. Осадчий. Науковець вважає, що правоохоронна функція – це гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом [11, с.71]. Дане визначення не розкриває зміст дефініції та не характеризує специфіку правоохоронної діяльності через реалізацію функцій правоохоронних органів, а лише відображає один із аспектів загальнотеоретичного розуміння функцій держави.

В юридичній літературі можна зустріти й інші підходи щодо визначення категорії правоохоронної функції держави. Зокрема, дане поняття інтерпретується через забезпечення конституційного порядку, національної, внутрішньої безпеки країни, зумовлює стан законності, актуалізує охорону конституційних прав людини та громадянина й відновлення неправомірно порушених цих прав [9, с.99].

Однак, ми вважаємо, що найбільш вдалими є підходи науковців до визначення категорії «правоохоронна функція держави», які обґрунтовують її поняття на основі притаманної їй основної ознаки, яка полягає в тому, що правоохоронна функція становить комплексний пріоритетний напрямок державної політики.

Зокрема, цікавою є думка Й.І. Горінецького, який визначаючи поняття правоохоронної функції держави, вказує на її сучасне змістовне значення, відповідно до якого – «це самостійний і пріоритетний напрям державної політики, котрий за допомогою юридичних засобів здійснюється для досягнення такого соціального ефекту як захист права загалом, основ конституційного ладу, в тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина та інших об'єктів, зміцнення законності і правопорядку, і одночасно виступає правовою формою досягнення інших цілей суспільства і держави» [2, с.7].

А також підтримуємо позицію О.Л. Соколенко, який вважає, що правоохоронна функція держави – це комплексний цілісний пріоритетний напрям державної політики, спрямований на забезпечення відповідно до засад верховенства права та пріоритету прав людини охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку [12, с.851].

Розкривши підходи до визначення поняття правоохоронної функції держави, слід також перелічити ознаки даного поняття, які розкривають його сутність. Так правоохоронним функціям притаманні наступні основні ознаки:

- правоохоронна функція становить комплексний пріоритетний напрям державної політики;
- зміст правоохоронної функції складає забезпечення охорони права і правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку;
- правоохоронну функцію характеризує цілісність і внутрішня узгодженість, організованість і цілеспрямованість, стабільність і постійність, однорідність і різноплановість;
- правоохоронна функція ґрунтується на принципах верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, самостійності, професійності, прозорості та ефективності;
- правоохоронна функція реалізується у відповідних правових і організаційних формах за допомогою державно-владних методів переконання та примусу;
- реалізація правоохоронної функції вимагає її своєчасного забезпечення достатніми матеріально-технічними, фінансовими та кадровими ресурсами, формування адекватної нормативно-правової та організаційної основи правоохоронної діяльності [12, с.851];
- правоохоронна функція держави заснована на законі;
- правоохоронна функція спрямована на об'єкти, склад яких залежить від етапу розвитку суспільства і від політичних факторів, що визначають напрями правоохоронної діяльності;
- правоохоронна функція, її зміст органічно пов'язані з правом та праворозумінням у суспільстві;
- у правоохоронній функції держави найбільш чітко виражається нерозривний зв'язок держави і права, їх взаємовплив;
- правоохоронна функція сучасної держави формується і реалізується під впливом цілого комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів. По-перше,

на процес здійснення правоохоронної функції держави впливають характеристики носіїв загрози об'єктам правоохорони, в тому числі їх кількість, якісні параметри, місцезнаходження тощо. У першу чергу, мова йде про злочинність як суспільне явище, її інтенсивність, організаційні можливості. По-друге, істотний вплив на правоохоронну функцію держави вчиняє рівень економічного розвитку суспільства. По-третє, наявність підготовлених кадрів у правоохоронній сфері. По-четверте, ставлення до процесу здійснення цього напрямку діяльності держави населення, іншими словами, стан правосвідомості якраз у цьому аспекті. Нарешті, по-п'яте, ефективність здійснення правоохоронної функції держави залежить від здатності політичного керівництва держави приймати ті чи інші рішення у цьому напрямі [2, с.7-8].

Враховуючи дані ознаки, можна сформулювати власне визначення правоохоронної функції держави – це нормативно врегульований пріоритетний напрям державної політики, що ґрунтується на загальних принципах права, реалізується за допомогою державно-владних методів переконання та примусу вповноваженими органами державної влади, забезпечує охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина та правопорядку в цілому.

Висновки. Правоохоронна функція держави – це складне та багатогранне правове явище, зміст якого є зрозумілим, однак, на сьогоднішній день уніфіковане його розуміння в доктрині загальної теорії права відсутнє. Узагальнюючи всі вищевикладені позиції науковців до змісту правоохоронної функції держави, можна назвати такі основні підходи: по-перше вона розуміється, як напрям державної діяльності; по-друге, як напрям державної політики; по-третє, до правоохоронної функції зазвичай відносять охорону або захист конституційного ладу, законності, правопорядку, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також інших об'єктів; по-четверте, правоохоронна функція держави виступає гарантією встановленого правопорядку у суспільстві. Такий плюралізм у розумінні досліджуваного поняття, на нашу думку, насамперед, зумовлений відсутністю законодавчого визначення правоохоронної функції держави. Тому, як справедливо зауважують деякі правознавці, за логікою законодавчої техніки поняття «правоохоронні функції» мало б передбачатися у Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», у ст.2 якого міститься посилання на те, що правоохоронними можуть визнаватися інші органи, які здійснюють правоохоронні функції. Дана стаття власне і повинна була б містити визначення даної дефініції. Проте, при підготовці і прийнятті вказаного Закону, як і інших законодавчих актів, цього зроблено не було. Не дивлячись на це, сподіваємось, що даний недолік буде усунуто в найкоротші терміни. Так як, уніфіковане формальне визначення правоохоронної функції дозволить чітко визначити обсяг впливу державних органів на суспільство, через виконання покладених функцій щодо реалізації правоохоронної функції держави. Що, в свою чергу, підвищить якість правоохоронної діяльності в механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Балинська О.М., Гарасимів Т.З.* Проблеми теорії держави і права: [навч-метод. посібник] / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. – Л. : Видавництво ЛьвДУВС, 2008. – 320 с.
2. *Горінецький Й.І.* Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Й.І. Горінецький. – К., 2005. – 20 с.
3. Загальна теорія держави і права / За ред. акад. АПРН України, д-ра юрид. наук, проф. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком, 1997. – 320 с.
4. *Загуменна Ю.О.* Реалізація правоохоронної функції держави органами внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Ю.О. Загуменна. – Х. : Харківський нац. ун-т внутр. справ., 2011. – 225 с.
5. *Краковська А.Є.* Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці / А.Є. Краковська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Вип. 31. – Т. 1. – С. 14-18.
6. *Кріцак І.В.* Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України / І.В. Кріцак // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 365-372.
7. *Лавринчук І.П.* Обставини встановлення правового статусу державного службовця / І.П. Лавринчук // Право України. – 1999. – № 9. – С. 98 – 102.
8. *Мельник М.І.* Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: [навч. посіб.] / М.І. Мельник, М.І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2002. – 576 с.
9. *Нікітенко О.І.* Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави / О.І. Нікітенко // Право і суспільство. – 2015. – №3. – С. 98-101.
10. *Онопенко П.В.* Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: автореф. дис. ... кан. юрид. наук: спец. 12.00.01 / П.В. Онопенко. – К., 2005. – 16 с.
11. *Осадчий В.І.* Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту / В.І. Осадчий // Право України. – 1997. – № 11. – С. 71-75.
12. *Соколенко О.Л.* Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності / О.Л. Соколенко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 847-852.
13. Теорія держави та права: [навчальний посібник] / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенкова та ін. / За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
14. Феномен правоохоронних програм у правовій системі України: [монографія] / Б. В. Бабін, В. О. Кроленко, Е. В. Третяк. – Донецьк : Каштан, 2010. – 137 с.
15. *Хамула П.І.* Окремі аспекти правоохоронної функції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=550%3A140513-14&catid=71%3A6-0513&Itemid=87&lang=ru.
16. *Шай Р.Я.* Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. ... кан. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Р.Я. Шай. – Л., 2012. – 20 с.

Кобзар О.Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави

Стаття присвячена аналізу основних підходів до визначення поняття правоохоронної функції держави. Висвітлено сутність і зміст такої категорії як «право-

охоронна функція держави». Автором узагальнено основні підходи щодо розуміння досліджуваної дефініції.

Ключові слова: функція держави, правоохоронна функція держави, захист, правопорядок, права і свободи людини.

Кобзарь А.Ф. Подходы к определению понятия правоохранительной функции государства

Статья посвящена анализу основных подходов к определению понятия правоохранительной функции государства. Раскрыта сущность и содержание такой категории как «правоохранительная функция государства». Автором обобщены основные подходы к пониманию исследуемой дефиниции.

Ключевые слова: функция государства, правоохранительная функция государства, защита, правопорядок, права и свободы человека.

Kobzar O.F. The approach to the definition of the law enforcement functions of the state

This article analyzes the main approaches to the definition of law enforcement functions of the state. In this article highlights the essence and content of such categories as «law enforcement function of the state». The author summarizes the main approaches to understanding these definitions.

Keywords: function of the state, the law enforcement function of the state, security, rule of law, human rights and freedoms.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2015.

FEATURES APPOINTMENT TO ADMINISTRATIVE POSITIONS IN THE JUDICIARY

Zolotareva Y.S.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ В СУДОВИХ ОРГАНАХ

Я.С. Золотарьова

*здобувач кафедри адміністративного права
Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків, з моменту проголошення незалежності України, стало забезпечення функціонування і розвитку на демократичних засадах усіх гілок влади для реалізації поставлених цілей зі створення демократичної, правової, соціальної держави, усебічного захисту прав і свобод людини, громадянина. Особлива роль у цьому процесі відводиться судовій владі, оскільки суди, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечують захист гарантованих Конституцією та законами прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави в цілому. Однак, у системі судової влади України є чимало проблем, що перешкоджають її ефективному функціонуванню та реалізації покладених на неї завдань.

На наш погляд, одним із проблемних питань, щодо якого за період існування незалежної України неодноразово виникали дискусії між науковцями, політиками та окремим юристами-практиками, є визначення порядку призначення суддів на адміністративні посади. Упродовж тривалого часу законодавча і судова гілки влади не могли дійти єдності з цього питання. У зв'язку з цим суб'єкт, уповноважений призначати суддів на адміністративні посади, постійно змінювався.

Ідея забезпечення незалежності судової гілки влади від законодавчої та виконавчої існує відтоді, як Україна стала демократичною державою та почала самостійно урядувати на своїй території [1]. Ця ідея і досі не втратила своєї актуальності. Адже судді не повинні прямо чи опосередковано бути залежними від держави, вони мають підкорятися виключно закону. При чому судові рішення мають бути максимально прозорими для громадськості.

Проте, на нашу думку, така незалежність не є привілеєм судової влади. Незалежність від політичних сил, які на цей час формують усю вертикаль виконавчої влади, вимагає від суддів не пристосованості до реалій життя, а передбачає винесення справедливих та відповідальних рішень через безсторонність, неупередженість, високі професійні та моральні якості суддів.

Крім того, не менш важливим та доволі неоднозначним питанням, на наш погляд, є чинний порядок розподілу адміністративних повноважень між головою суду та, безпосередньо, керівником апарату.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що дослідженням деяких питань щодо кадрового забезпечення судів загальної юрисдикції займалися Г. Барабаш, О. Білова, В. Бринцев, М. Вільгушинський, Ю. Дем'янчук, О. Дудченко, В. Карпунцов, С. Ківалов, П. Петренко, М. Савенко, І. Самсін, Н. Шукліна та ін. Однак, питання щодо наукової розробки в Україні проблем правового регулювання призначення суддів на адміністративні посади та розподілу повноважень між головою суду та керівником апарату на сьогодні залишається практично поза увагою.

Метою статті є системне узагальнення, на основі ґрунтовного теоретичного аналізу нормативно-правової бази у частині, що стосується призначення суддів на адміністративні посади, та розкриття нагальних проблем правового регулювання, а також надання дієвих пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у зазначеному напрямку діяльності.

Основні результати дослідження. Відповідно до ч.1 ст.20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» адміністративними посадами в суді вважаються посади голови суду та заступника (заступників) голови суду. У Верховному Суді України адміністративною посадою також вважається посада першого заступника голови [2].

За період існування незалежної України питання щодо призначення на адміністративні посади впорядковувалося Законом України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р., постановою «Про тимчасовий порядок призначення суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад», рішенням Ради суддів України «Щодо призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції та звільнення з цих посад» від 31 травня 2007 р. тощо. Тобто, упродовж 2007-2010 рр. між законодавчою й судовою гілками влади існувала неузгодженість у питаннях правового регулювання призначення суддів на адміністративні посади.

Лише з прийняттям 2010 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» було визначено механізм такого призначення та суб'єкта, уповноваженого це здійснювати. Так, згідно з ч.2 ст.20 Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції до 23 лютого 2014 р.) голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники призначаються на посади строком на п'ять років з-поміж суддів цього суду та звільняються з посад Вищою радою юстиції за поданням відповідної ради суддів. Отже, повноваження Вищої ради юстиції було істотно розширено за рахунок наділення її правом призначати суддів на адміністративні посади в судах і звільнення з цих посад.

Однак варто зауважити, що наділення цього органу правом призначати суддів на адміністративні посади в судах не узгоджувалося зі ст. 131 Конституції України, що містить вичерпний перелік повноважень Вищої ради юстиції: 1) внесення подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад; 2) прийняття рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; 3) здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів і розгляд скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів [3]. Тобто, положення ч.2. ст.20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції до 23 лютого 2014 р.) не узгоджувалися зі ст.131 Основного Закону України.

Цікавою є позиція Г. Барабаш, який стверджував, що наділення Вищої ради юстиції повноваженнями з призначення (звільнення) суддів на адміністративні посади не відповідає загальноновизнаним міжнародним фундаментальним документам, які встановлюють сучасні критерії незалежності суддів і судової системи [4, с.63].

Так, у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. № (94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» [5], вказується, що орган, який уповноважений приймати рішення щодо кар'єри суддів, повинен бути незалежним від уряду та адміністративних органів; у Європейській хартії про Закон України «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р. [6], передбачається, що рішення про службове підвищення судді вносяться органом, незалежним від виконавчої та законодавчої влади; в «Основних принципах незалежності судових органів», схвалених резолюціями №40/32 від 29 листопада 1985 р. та №40/146 від 13 грудня 1985 р. Генеральної Асамблеї ООН [7], зазначається, що усунення від посади чи звільнення судді мають бути предметом незалежної перевірки.

Будь-яке рішення щодо обрання або призначення на адміністративну посаду ставить майбутнього керівника в залежність від суб'єкта, який його обрав або призначив. Наділення Вищої ради юстиції або Верховної Ради України таким правом свідчить лише про те, що у відповідному органі зосереджуватимуться надмірні повноваження щодо вирішення кадрових питань у судах. Інші гілки влади не повинні втручатися в справи судової влади. Це є формою тиску на самостійність і незалежність суддів. Такої ж думки притримувалися О. Білова [8] та М. Савенко [9] вважаючи, що обрання суддів на адміністративні посади місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих судів має здійснюватися суддівським самоврядуванням.

Тобто, найефективнішим засобом формування управлінського апарату місцевих, апеляційних та вищих спеціалізованих суддів є порядок, за яким адміністративні посади обійматимуть судді, яких призначатимуть і звільнять їхні колеги через механізм самоврядування.

Слід зазначити, що останнім часом у національній судовій системі відбуваються значні зміни, метою яких є утвердження верховенства права в суспільстві та законності в діяльності судів, відновлення довіри до судової системи, виявлення фактів, що свідчать про порушення суддями присяги, наявність

підстав для притягнення їх до дисциплінарної або кримінальної відповідальності, утвердження принципів незалежності та неупередженості тощо.

Зокрема, 8 квітня 2014 р. прийнято Закон України «Про відновлення довіри до судової системи України» (№ 1188-VII) [10], яким внесено зміни до процедури формування адміністративного управління судової системи. Відповідно до цих змін керівництво місцевого, апеляційного, вищого спеціалізованого суду призначається на посади строком на один рік шляхом таємного голосування з-поміж суддів цих судів, але не більш як на строк повноважень судді. Зазначені особи можуть бути достроково звільнені з посади за ініціативою не менше ніж однієї третини від загальної кількості суддів відповідного суду шляхом таємного голосування не менш як двома третинами суддів, які працюють у відповідному суді. 14 березня 2013 р. Рада суддів загальних судів прийняла рішення № 18 «Про затвердження Порядку підготовки і перелік документів, необхідних для розгляду Радою суддів загальних судів питань щодо призначення суддів на адміністративні посади в місцевих, апеляційних загальних судах, ВСС та звільнення їх з цих посад».

Отже, на сьогодні ст.20 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (із змінами від 02.03.2015) передбачено, що голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники обираються на посади зборами суддів відповідного суду із числа суддів цього суду. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники обираються на посади строком на два роки, але не більш як на строк повноважень судді, шляхом таємного голосування більшістю від кількості суддів, які працюють у відповідному суді. Голова Верховного Суду України та його заступники обираються на посаду та звільняються з посади Пленумом Верховного Суду України у порядку, встановленому цим Законом. Суддя, обраний на адміністративну посаду у порядку, визначеному цією статтею, не може обіймати одну адміністративну посаду відповідного суду більш як два строки поспіль. У суді, кількість суддів в якому перевищує десять суддів, може бути обраний один заступник голови суду, а у суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять суддів, – не більше двох заступників голови суду. Слід зазначити, що перебування судді на адміністративній посаді в суді не звільняє його від здійснення повноважень судді відповідного суду, передбачених цим Законом [2].

Варто також акцентувати увагу на тому, що з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» відбулося розмежування повноважень голови суду та керівника апарату, посилення статусу останнього під час вирішення кадрових питань.

Так, відповідно до статей 24, 29, 34, 41 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» голова суду вносить керівнику територіального управління Державної судової адміністрації України подання про призначення керівника апарату та його заступника, визначає адміністративні повноваження заступника голови місцевого суду, видає на підставі акта про призначення (обрання) суддею чи звільнення судді з посади відповідний наказ, забезпечує виконання

вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду, видає накази з основної діяльності роботи суду відповідно до своєї компетенції (зміни в штатному розкладі, створення експертної комісії, пожежна безпека, охорона праці, перенесення робочих днів тощо), щодо особового складу, про відпустки та з адміністративно-господарських питань (відрядження, чергування в неробочі дні) стосовно суддів, повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України про відкриті вакансії суддів тощо [2].

У свою чергу, керівник апарату суду, згідно зі ст.149 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» очолює апарат суду загальної юрисдикції та здійснює безпосереднє керівництво його діяльністю. Йому підпорядковані помічник голови, помічник заступника (помічники заступників) голови суду та помічники суддів, секретарі судового засідання, консультанти, старший секретар суду, розпорядники, завідувач архівом (архіваріус), завідувач господарством, бібліотекар, водії, інші працівники відповідно до підпорядкованості за посадами штатного розкладу [2].

Також, до компетенції керівника апарату суду з кадрової роботи належать: призначення та звільнення працівників; здійснення заходів щодо орієнтації та адаптації співробітників; заохочення чи дисциплінарні стягнення; підписання наказів з діяльності апарату суду щодо особового складу, відпусток, адміністративно-господарських питань; організація роботи конкурсної комісії; організація роботи з формування кадрового резерву; організація щорічного оцінювання, атестації; організація антикорупційних заходів; організація підвищення кваліфікації працівників; організація практики для студентів вищих навчальних закладів.

Таким чином, адміністративних повноважень щодо організації кадрової роботи в цілому та формування апарату суду відповідними кадрами в керівника апарату значно більше, ніж у голови суду.

На нашу думку, такий розподіл повноважень між головою суду та керівником апарату, має суттєві недоліки: по-перше, керівник апарату, не маючи належного досвіду роботи, не володіючи інформацією щодо роботи судді, здійснює підбір кадрів, частина з яких у майбутньому стане судьями; по-друге, розподіл повноважень між головою суду та керівником апарату свідчить про подвійне підпорядкування працівників апарату суду голові суду, його заступникам, керівникові апарату, його заступнику. При цьому помічник судді, консультант і секретар судового засідання підпорядковуються ще й судьям, за якими вони закріплені; по-третє, керівник апарату має фінансовий (установлення надбавок), дисциплінарний (накладення стягнень), господарський (забезпечення оргтехнікою та робочим місцем, особливо за умов, коли приміщень не вистачає), психологічний (під час атестації) ресурс впливу на осіб, закріплених за суддею. Особливо це стосується помічника судді, який в апараті суду виконує найбільш відповідальну та кваліфіковану роботу.

Зважаючи на зазначене, зробимо висновок, що законодавчий порядок відносин між головою суду та керівником апарату суду створив певне двовладдя, зменшив самостійність судового органу, передавши Державній судовій адміністрації України повноваження щодо формування та впливу на діяль-

ність апарату суду, який є важливою складовою цілісного державного органу – суду.

Тому, з метою підвищення ефективності управління кадровим апаратом суду вважаємо за необхідне посилити роль голови суду під час вирішення питань кадрового забезпечення його апарату. Зокрема, голову суду має бути наділено такими повноваженнями: призначати та звільняти керівника апарату суду та його заступників; приймати на роботу та звільняти працівників апарату суду; присвоювати їм ранги державного службовця у встановленому законом порядку; застосовувати щодо них заохочення чи накладати дисциплінарні стягнення. Разом із цим керівника апарату суду варто наділити виключно господарськими та організаційними функціями.

Висновок. Враховуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що найефективнішим засобом формування управлінського апарату судів загальної юрисдикції є порядок, за яким адміністративні посади обійматимуть судді, які призначаються та звільняються їх колегами з використанням інституту самоврядування. З метою підвищення ефективності управління кадровим апаратом суду необхідно посилити роль голови суду під час вирішення питань щодо призначення та звільнення кадрового складу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 року: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» 4 квітня 2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /http://www.razumkov.org.ua/upload/Sudova_reforma_2013.pdf.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 р. (із змінами) № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.

3. Конституція України: Офіц. видання. – станом на 01.11.2010 р. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 88 с.

4. *Барабаш Г.О.* Окремі питання призначення суддів на адміністративні посади / Г. О. Барабаш // Юрист України. – 2012. – № 1–2(18–19). – С. 60–64.

5. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 13 жовтня 1994 р. № (94)12 «Незалежність, дієвість та роль суддів»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52.

6. Європейська хартія про Закон України «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://www.vkksu.gov.ua/.../mijnarodne-spivrobotnitst>.

7. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями № 40/32 від 29 листопада 1985 р. та № 40/146 від 13 грудня 1985 р. Генеральної Асамблеї ООН: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201.

8. *Білова О.В.* Проблеми суддівського самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Білова Ольга Валентинівна. – Х., 2007. – 194 с.

9. *Савенко М.Д.* Адміністрування судів / М.Д. Савенко // Вісник Центру суддівських студій. – 2007. – № 10. – С. 7–10.

10. Про відновлення довіри до судової системи України: Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1188-18.

Золотарьова Я.С. Особливості призначення на адміністративні посади в судових органах

На основі комплексного аналізу нормативно-правових документів, з урахуванням міжнародних стандартів визначено основні проблеми правового регулювання призначення суддів на адміністративні посади, розподілу повноважень між головою суду та керівником апарату. Надано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у зазначеному напрямку діяльності.

Ключові слова: адміністративна посада, призначення, судова влада, судові рішення, адміністративні повноваження.

Золотарева Я.С. Особенности назначения на административные должности в судебных органах

На основании комплексного анализа нормативно-правовых документов, с учетом международных стандартов определены основные проблемы правового регулирования назначения судей на административные должности, распределения полномочий между председателем суда и руководителем аппарата. Предоставлены предложения относительно усовершенствования действующего законодательства в указанном направлении деятельности.

Ключевые слова: административная должность, назначение, судебная власть, судебные решения, административные полномочия.

Zolotareva Y.S. Features appointment to administrative positions in the judiciary

Through the comprehensive analysis of legal documents, based on international standards defined the main problems of legal regulation of the appointment of judges to administrative positions, the distribution of powers between the court President and chief of staff. In this article is provided suggestions to improve the current legislation in the specified sphere of activity.

Keywords: administrative job purpose, assignations, judicial power, judicial decisions, administrative privileges.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2015.

INFORMATION RESOURCE AS AN OBJECT OF STATE ADMINISTRATION

G.A. Sitnic

Postgraduate National Technical

University of Ukraine

“Kiev Polytechnic Institute”

Today, information is the most important resource of the country, along with financial, natural, labor, material and other resources. Moreover, the state officially recognized the information as a resource and a number of normative acts use the term “information resource.”

Information Resource Management is an idea whose time has come. While the notion has existed for more than a decade, recent developments in the field of information processing have made the concept and the philosophy underlying it, not only viable but imperative. Interpreted literally, IRM suggests that information should be recognized as a valuable entity, independent of the technology that manipulates it. As such, it is recognized as a significant organizational resource in much the same way as people, machines, and capital. Therefore, information should receive serious management attention [1, p. 257].

Most enterprises today are critically dependent upon automated information for both daily operation and management control. Today, information is the most important and highest-leveraged resource the enterprise controls – the means by which all other resources are managed. Yet, few businesses have begun to exploit the enormous strategic potential of a well-integrated information environment. Most enterprises function at a small fraction of their potential productivity with a set of terribly dis-integrated, inconsistent, and often redundant application systems, operating on an underlying redundant, inconsistent, and untimely data mess. The main obstacles to exploiting the information resource are internal to the enterprise, and can be easily overcome – it is truly a common sense proposition [2].

An urgent is the need to develop a legal definition of the general category of “information resources”, which is widely used in modern rule-making and enforcement. Solving these problems requires first of all refer to the interpretation of the concept of “resources.” In general, under the Resource understand stocks, sources of funds, the funds are used, if necessary. Resources are considered to be a necessary element of a backbone (or condition) is appropriate given the organization of human activity in which the input resource is transformed into an output caused by the resource form and quality appropriate for the purposes of activities. The basis of these processes – handling of knowledge, which are converted into a form accessible to the user – the information they accumulate, generalized, systematized according to various criteria, and shall be in the form of information resources.

According to the Law “On information”, information is documentary or publicly announced news about events and phenomena in society, state and environment. The Law shall apply to informational relations arising in all spheres of life and activity of society and state while getting, using, spreading and keeping information [3].

The importance of information resources management also increases with the evolution of computer applications from transaction processing to information processing. At the early stage of computer applications, data processing (DP) systems are developed for clerks. The DP systems process the transactions of operating a business, which are of course important in the operational or lower level control of business activities, and computers have allowed important improvements in the productivity of these clerical workers. However, the applications, no matter how effective, rarely reach into the office of the management. Thus the role of information resources management beyond simple transaction processing is not even considered by management in many organizations [4, p.194].

Despite the fact that Ukraine has accumulated a large number of information sources, a number of information centers, a network of public, scientific and educational libraries, and data volumes are constantly increasing, the questions of formation and use of national information resources remain constantly relevant and difficult to address. Law “On Basic Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007-2015” suggests that one of the areas for the development of an information society in Ukraine is creating public electronic information resources on the basis of taking into consideration national, outlook-based, political, economic, cultural, and other aspects of Ukraine’s development.

According to the article 10 of the Law “On Scientific and Technical Information” informational resources of the national system for scientific and technical information are a system of information and reference funds equipped with an appropriate indexing and search engine and necessary technical facilities for storage, processing and transmitting, which is owned, managed and used by the state bodies and scientific and technical information services, scientific and research libraries, commercial centers, enterprises, institutions and organizations [5].

Article 1 of the Law “On the National Informatization Program” provides definitions of terms used in it. For example, informatization is a set of interrelated organizational, legal, political, socioeconomic, scientific and research, and industrial processes aimed at creating conditions for satisfying the informational needs of the citizens and the society, based on creating, developing and using information systems, networks, resources and information technologies created on the basis of modern computation and communication devices [6].

In official documents information resource is called, for example, a library. According to the dictionary, the resource – is something that does not require additional processing in order to use it. And we know that the library data require it. If the US has a lot of work on market mechanisms are written in English, for people who do not speak English, this knowledge is not a resource. Thus, it is necessary to clarify further what is a source of information, isn't it?

Extremely interesting is the study of N. Stolyarov about the concept of an information resource, who believes that “the term” information resource “” can be used in their own affairs. Let us explain this by analogy. What does any point of sale? It is clear that trade. But notice how different the process is realized by people standing on different sides of the counter. At the time when the customer buys the goods, the seller sells it. The process is the same, and the time to designate it

significantly, even in this case diametrically different. From the point of view of the client, it uses point of purchase, and the seller says that working in sales [7, p. 56]. Therefore, a manual for the client, if such existed, correctly be called “technology purchases goods” for the benefit of the seller – “Technology of the sale of goods.” So in our case: when the one who provides the client with information, the resources should be called documents. In user’s perspective, they are the same – “information.” Usage in each case should be appropriate.

Innovation framework should also be considered in an integrated system of information and intellectual resources. All forms of human activity, and especially intellectual creativity, mediated by information and have therefore to be technology.

In praxeological terms (from the Greek. *praktis* – practice – theory of efficient organization of activities), scientific discoveries creatively transformed into scientific and applied technological solutions (inventions), in engineering studies, and the last – in production technologies and products in some way. Technological equipment when it is considered the most advanced in full compliance with the principles of resource conservation and minimizing the cost of raw materials and energy. Socio-humanitarian direction of accelerating technological processes – a guarantee of timely meets the vital needs of the people. Thus, the intellect in its fundamental essence doomed to innovative improvement of socio-economic technologies in all sectors without exception [8, p. 35].

Given the fact that information is a strategic asset of a government, it is better, from a long-term viewpoint, to have a government agency which is in charge of the administration and management of government data/information resources. Whether the collection of information by a government agency is necessary for the proper performance of the functions of the agency, including whether the information will have practical utility for the agency, the agency in charge of information resources management of the government must: 1. Prepare an inventory of all information collection activities; 2. Assign agencies as the primary collectors for other agencies; 3. Determine the goals for the reduction of information collection; 4. Monitor compliance with recommendations of the government; 5. Design and operate a government-wide information locator system; 6. Report on a regular basis to the government, the problems to be resolved and coordinated [4, p. 196].

Thus, we can conclude that the information resources are a multifaceted subject of legal regulation, which are of particular importance for the formation of a complete and effective public administration. Moreover, the specific role of information resources in the implementation of government activities leads to his position as an object of state administration and the activities of legal entities on the use of state information resources – as an object of administrative and legal regulation.

It should also be noted that the administrative and legal regulation of the use of information resources has a number of unresolved problems such as the absence of detailed regulation of the possibility of providing an information resource for a fee. Considering the above, we consider it necessary to legislate the right to free government information resources in electronic form. Lack of control in the use of

state information resources conditioned to the lack of administrative liability for unauthorized copying of documents, incorrect storage of the originals in state and municipal archives and libraries.

REFERENCES:

1. *Eileen M. Trauth* The Evolution of Information Resource Management // North-Holland Information & Management. – № 16 (1989). – P. 257-268.
2. Concepts of information resource management (IRM) <http://www.williamsmith.com/irm.html>
3. The Law of Ukraine “On Information” // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/en/2657-12>
4. Information resource management // <http://www.unpan.org/Portals/0/60yrhistory/documents/Publications/Rethinking%20public%20administration.PDF>
5. The Law of Ukraine “On Scientific and Technical Information” // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/annot/en/3322-12>
6. The Law of Ukraine “On the National Informatization Program”// <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/en/74/98-%D0%B2%D1%80>
7. *Столяров Ю.Н.* Документный ресурс PDF. Столяров Ю.Н. Документный ресурс: [учебное пособие].— М. : Либерия, 2001. — 152 с.
8. *Kirshin I.A., Pachkova O.V.* Specification of System Object of State Regulation in the Information Russian Society.// Asian Social Science. – Vol. 11, No. 11; 2015. – P. 34-38.

Ситник Г.О. Інформаційний ресурс як об’єкт державного управління

У статті окреслено підходи щодо визначення категорії «інформаційний ресурс». Зазначається, що інформація є найважливішим ресурсом країни поряд з фінансовим, природним, трудовим, матеріальним і іншими ресурсами.

Ключові слова: інформаційний ресурс, інформація, управління, адміністративне право, уряд.

Сытник Г.А. Информационный ресурс как объект государственного управления

В статье обозначены подходы к определению категории «информационный ресурс». Отмечается, что информация является важнейшим ресурсом страны наряду с финансовым, природным, трудовым, материальным и другими ресурсами.

Ключевые слова: информационный ресурс, информация, управление, административное право, правительство.

Sitnic G.A. Information resource as an object of state administration

The article marked the approaches to the definition of the category “information resource”. It is noted that the information is the most important resource of the country, along with financial, natural, labor, material and other resources.

Keywords: information resources, information management, administrative law, government.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2015.

SELF-REGULATORY ORGANIZATIONS OF INSURERS AS PARTICIPANTS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Shapenko L.O.

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ СТРАХОВИКІВ ЯК УЧАСНИКИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Л.О. Шапенко

асистент кафедри

теорії та історії держави і права

Юридичного інституту

Національного авіаційного університету

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної правової держави, євроінтеграційна спрямованість та її вихід у міжнародний правовий простір, впровадження європейських правових і соціальних стандартів зумовлюють пошук нових моделей взаємодії влади і громадськості шляхом залучення до процесу публічного управління не лише органів державної влади, але й широкого кола громадських інституцій.

Останнім часом особливо актуальним є питання обмеження державного регулювання відносин у сфері страхування та створення саморегульвних організацій на страховому ринку України як необхідної і обов'язкової умови подальшого розвитку страхової діяльності в країні та створення підґрунтя для рівноправного соціального партнерства між бізнесом і владою.

Аналіз законодавства свідчить, що ще у 2008 р. Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – Нацкомфінпослуг) затвердила Положення, яким встановлено порядок і умови делегування повноважень саморегульвним організаціям страховиків щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринку страхових послуг та сертифікації фахівців ринку страхових послуг, а також визначено обов'язковість внесення інформації про такі організації до реєстру саморегульвних організацій фінансових установ [1]. Дане положення стало лише першим поштовхом для формування інституту саморегулювання страхового ринку, проте подальших дій законодавця поки що не було, оскільки на сьогодні не існує єдиного уніфікованого нормативно-правового акта щодо організації та діяльності саморегульвних організацій, а питання саморегулювання у сфері страхування залишається невирішеним і на галузевому рівні. Як результат – нині в Україні не зареєстровано жодної саморегульвної організації страховиків.

Тож у сучасних умовах необхідним є вивчення теоретичних та практичних аспектів функціонування інституту саморегулювання та внесення пропозицій щодо законодавчого забезпечення діяльності саморегульвних організацій.

цій страховиків з метою подальшого розвитку системи регулювання страхового ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичну базу дослідження становлять праці А.Галая, К.Глаз, В.Кирильчука, В.Кочина, В.Крутова, Т.Мацелик, Н.Філатової, Р.Шишки та ін., в яких висвітлено загальні проблеми функціонування громадських організацій та професійних об'єднань як учасників публічного управління, а також окремі питання формування та розвитку інституту саморегулювання підприємницької та професійної діяльності.

Увага також приділена роботам таких учених у галузі фінансового права та економічної діяльності, як: О.Залетова, В.Полуховича, І.Рекуненко, М.Слюсаревського, К.Стрільця, Т.Яворської та ін., що досліджували фінансово-економічні аспекти здійснення саморегулювання фінансового ринку та ринку фінансових послуг.

Однак, незважаючи на наявність наукових праць, присвячених зазначеній проблематиці та постійному розгляду і обговоренню на різних рівнях державного регулювання питань діяльності саморегулювальних організацій на ринку фінансових послуг та страховому ринку, зокрема, в юридичній літературі залишається недостатньо розробленою проблема залучення недержавних організацій до регулювання різних сегментів ринку фінансових послуг, кореляції між державним регулюванням та саморегулюванням страхового ринку, а також створення відповідної правової бази, необхідної для ефективної діяльності саморегулювальних організацій страховиків.

Мета статті. Запропонована стаття підготовлена з метою здійснення аналізу та визначення особливостей діяльності саморегулювальних організацій страховиків, основних засад їх створення і функціонування, а також правової природи взаємодії органів державного регулювання та саморегулювальних організацій щодо розвитку вітчизняного страхового ринку.

Основні результати дослідження. Нові підходи до регулювання страхової діяльності та розвитку національного страхового ринку, як особливої економічної системи, в даний час набувають винятково важливого значення, оскільки, незважаючи на процеси демонополізації та наявності великої кількості страхових організацій, страхова справа в цілому серйозно відстає від перетворень, що відбуваються в економіці нашої країни і реальних потреб у розвитку страхових відносин.

Останнім часом значного розголосу набула проблематика обмеження державного регулювання як фінансового ринку в цілому, так і страхового, зокрема. Оскільки, беручи до уваги світовий досвід, варто зазначити, що для дієвого регулювання відносин на страховому ринку важливим є оптимальне поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання страхової діяльності. Слід погодитись з думкою А. Галая, який стверджує, що взаємодія державних і громадських інституцій у сучасній Україні є невід'ємною складовою модернізації публічного управління, в якому зацікавлені обидві сторони [2, с.19]. Подібну думку висловлює і В. Полухович, який у своєму монографічному дослідженні робить висновки щодо необхідності передачі державних функцій до саморегу-

лівних організацій, які вимагають більш тонких і специфічних механізмів регулювання конкретних видів діяльності, в тому числі і страхової, що надає можливість розвантажити державу як єдиного регулятора на ринку [3, с.124].

Також, враховуючи останні дослідження науковців, можна констатувати, що ефективне функціонування саморегульованих організацій, які представляють інтереси певної сфери діяльності, є найважливішим елементом громадянського суспільства та ознакою демократичного розвитку правової держави [4, с.69]. Це пояснюється тим, що якісним показником розвитку держави та громадянського суспільства є існування вільних і рівних індивідів, що можуть об'єднуватись у різноманітні колективи (організації), а також діяльність цих індивідів у публічній сфері, яка полягає у взаємодії з державними органами з метою реалізації своїх та суспільних інтересів [5, с.265].

На сьогодні більшість страхових організацій мають достатній досвід і рівень кваліфікації працювати в ринкових умовах, але поки що відсторонені від можливості здійснювати саморегулювання страхового ринку і тому не спроможні ефективно впливати на формування і реалізацію державної політики у сфері страхування на сучасному етапі. При тому, що на теоретичному рівні [6, с.155] визнано необхідність законодавчого закріплення повноважень саморегульованої організації як одного із засобів державного регулювання, здатного забезпечити належне здійснення прав та обов'язків відповідного ринку, в тому числі і страхового, держава продовжує в ручному режимі контролювати діяльність страхових організацій, не визнаючи до кінця їхнього потенціалу, значення та ролі для розвитку страхового бізнесу, що певною мірою гальмує фінансово-економічний розвиток України. Все це свідчить про необхідність вирішення першочергових завдань щодо правового забезпечення розвитку саморегулювання шляхом прийняття законодавчих актів з урахуванням специфіки саморегульованих організацій страховиків, яка полягає в тому, що утворюються вони в межах страхового ринку, а реалізують свої функції в межах правової держави, беручи участь в адміністративно-політичному та економічному житті країни.

У більшості розвинених країнах світу (наприклад, США, Канада, Японія, країни ЄС та ін.) саморегульовані організації є домінуючим фактором в процесі регулювання бізнес-середовища, створення стандартів діяльності у відповідній сфері, а механізм їх функціонування законодавчо визначений, є прозорим й прогнозованим [4, с.70; 7, с.235-236]. В Україні ж розвиток саморегулювання відбувається безсистемно та хаотично, оскільки діяльність саморегульованих організацій можна відмітити лише на певних ринках (ринку оцінювачів, ринку цінних паперів, ринку фінансових послуг) і без встановлення загальних правил їх діяльності.

За роки формування системи саморегулювання страхового ринку були неодноразові спроби законодавчого закріплення діяльності саморегульованих організацій. Так, представниками українського парламенту та громадських організацій було підготовлено 5 законопроектів: проект Закону «Про саморегулюючі організації» (реєстр. № 4841 від 16.07.2009 р.); проект Закону «Про саморегулювальні організації» (реєстр. № 4841-д від 23.07.2010 р.); проект Закону «Про фахові саморегульовані і самоврядні об'єднання» (реєстр. № 4841-1 від 10.09.2009 р.);

проект Закону «Про саморегульовальні організації» (реєстр. № 9015 від 18.07.2011 р.); проект Закону «Про саморегульовальні організації» (реєстр. № 10052 від 15.02.2012 р.). Проте жоден з них не отримав підтримки законодавця та не був прийнятий у зв'язку з недоліками щодо визначення понятійного апарату, вимог щодо кількості членів та статусу саморегульованих організацій, умов створення та реєстрації, а також підстав відповідальності цих організацій [8].

На розгляд Верховної Ради України також був винесений Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про страхування» (реєстр. № 0965 від 12.12.2012 р.), положеннями якого передбачено можливість створення та діяльності саморегульованих організацій у сфері страхування. Зокрема, розділ XI даного законопроекту регламентує порядок утворення та функціонування Українського об'єднання страховиків як саморегульованої організації страхового ринку України, яка об'єднує всіх страховиків на умовах їх обов'язкової участі. Проте, законопроект, відправлений на доопрацювання, так і не був прийнятим [9].

Нині у Верховній Раді України зареєстровано два Проекти Закону про внесення змін до Закону України «Про страхування» (реєстр. № 1797 від 15.01.2015 р. та № 1797-1 від 06.02.2015 р.), в яких лише одна стаття містить положення, що визначають поняття саморегульованої організації страховиків як об'єднання, що представляє страховиків та філії страховиків-нерезидентів при здійсненні ними страхової діяльності на території України та здійснює делеговані Уповноваженим органом повноваження. Також дана стаття регламентує порядок набуття статусу саморегульованої організації та обов'язковості участі всіх страховиків у цій організації як необхідної умови здійснення страхової діяльності [10; 11]. Недоліком зазначених законопроектів є те, що надана можливість здійснення діяльності саморегульованої організації страховиків є формальною, оскільки чітких функцій цій організації знову не сформульовано, що свідчить про неготовність влади віддати частину реальних повноважень.

Недосконалим є і саме визначення саморегульованої організації страховиків, наведене у останніх законопроектах, оскільки не відображає всього змісту та характеру її діяльності. Звісно – це є наслідком відсутності як на законодавчому, так і на теоретичному рівні єдиного та повного визначення поняття саморегульованої організації, що створює розбіжності у розумінні правового статусу та умов діяльності недержавних організацій, що здійснюють саморегулювання певного ринку. Лише прийняття базового закону щодо функціонування саморегульованих організацій, яким буде чітко визначено понятійний апарат, дозволить врегулювати дане питання.

З огляду на думку вчених-економістів, під саморегулюванням варто розуміти наявність в економічній системі елементів, рис, властивостей, ознак, що дають змогу автоматично встановлювати і підтримувати її функціонування та розвиток [12, с.324]. Відповідно саморегулювання страхового ринку передбачає наявність у механізмі правового регулювання тих елементів, завдяки яким він здатний без активної участі держави або через незначне опосередковане її втручання забезпечувати процес взаємодії суб'єктів страхового ринку та узгодження їхніх інтересів.

Розділяючи позицію вчених-правознавців, поняття «саморегулівна організація» слід визначати як невідприємницьке товариство (створене без наміру одержання прибутку), що має делеговані повноваження у визначеній сфері професійної чи підприємницької діяльності, створене з метою регулювання економічної діяльності (в даному випадку – страхової). Варто зазначити, що діяльність саморегулівних організацій формується внаслідок об'єднання інтересів їхніх учасників, які добровільно вступили до цієї організації, визнають її повноваження, правила та норми [13, с.89]. Важливим моментом при визначенні ролі саморегулівних організацій страховиків є те, що їхня діяльність спрямована на врегулювання відносин між іншими учасниками страхового ринку, а не на саморегуляцію.

При формулюванні поняття саморегулівної організації страховиків, слід враховувати, що вона є організацією професійних учасників ринку, які забезпечують різноманітні потреби суспільства у сфері страхування шляхом надання кваліфікованих послуг і при тому несе персональну відповідальність.

Як зазначає Р. Шишка, саморегулівні організації є юридичною особою приватного права, оскільки створюються відповідно до волі її учасників на підставі установчих документів. І тому держава як регулятор економічних відносин не може виступати ініціатором створення саморегулівних організацій, оскільки нівелюється принцип самостійності саморегулювання, а також виникає імовірність впливу держави на таку організацію [13, с.90].

З урахуванням вищезазначених тверджень, постає питання щодо обов'язковості участі страхових компаній у саморегулівних організаціях, передбаченої законопроектами, винесеними на розгляд Верховної Ради України.

Серед науковців існує думка, що у разі закріплення національним законодавством обов'язковості членства в саморегулівній організації страховиків, таке членство перетвориться лише на додатковий бар'єр для отримання ліцензії на здійснення страхової діяльності, а саморегулівна організація страховиків – на організацію, яка не представляє інтереси учасників, а виступає додатковим інструментом контролю та регулятором страховиків [14, с.398].

Т. Яворська зазначає, що обов'язковість участі суб'єктів страхового підприємництва в організаціях саморегулювання створює небезпеку обмеження конкуренції [15, с.107], що є не допустимим в умовах ринку.

Передбачена останніми законопроектами обов'язковість участі у саморегулівних організаціях також суперечить нормам, закріплених у ст. 2 та ст. 3 Модельного Закону СНД «Про саморегульовані організації» (прийнятого на XIX пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД від 31 жовтня 2007 р. за № 29-7), в положеннях яких визначено саморегулювання як самостійну та ініціативну діяльність, яка реалізується суб'єктами підприємницької чи професійної діяльності, змістом якої є розроблення та встановлення правил і стандартів у цій діяльності, а також контроль за дотриманням вимог цих правил та стандартів [16].

На протипагу вищезазначеним положенням існують висновки європейських експертів, які свідчать, що обов'язкова участь у саморегулівних організаціях страховиків не є порушенням права осіб на об'єднання, закріплене в

ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та гарантоване ст. 36 Конституції України (1996 р.) [17]. Ці висновки ґрунтуються на тому, що саморегульвним організаціям страховиків делегуються владні повноваження з регулювання та контролю за діяльністю страхового ринку і участь при цьому не може бути добровільною. Оскільки не повинно бути професійних учасників страхового ринку, які були б відсторонені від управління у сфері страхування та залишалися поза впливом зазначеної організації і не дотримувалися встановлених правил, стандартів, посилаючись на відсутність у них членства в саморегульвній організації страховиків.

Так, і іноземний досвід свідчить, що членство у саморегульвному об'єднанні повинне бути обов'язковим. Наприклад, у Польщі діє Польська страхова палата, утворена в 1990 р., членами якої є всі страхові товариства, зареєстровані в цій країні. На початку створення членство у цій організації було добровільним, але з 1995 р. стало обов'язковим [7, с.218]. Зрозуміло, що на сьогодні ані держава не готова передати ряд своїх повноважень саморегульвним організаціям страховиків, ані страховики не готові прийняти обов'язковість членства в таких організаціях. Тому, говорячи про саморегулювання в сучасних умовах розвитку страхового ринку України, потрібно розуміти, що воно не в змозі в повній мірі замінити державне регулювання, оскільки корпоративна культура перебуває на стадії формування. І при становленні інституту саморегулювання важливо йти еволюційним шляхом, спираючись на досвід інших країн (наприклад, Польщі) в іншому ж випадку виникає імовірність перетворення саморегульвних організацій у маргінальні, напівдержавні структури.

Загрозу також викликає невирішеність питання створення саморегульвної організації-монополіста на страховому ринку України. Звісно, що функціонування єдиної саморегульвної організації страховиків може бути підставою для обмеження конкуренції на страховому ринку. Разом з тим варто розуміти, що саморегулювання є тим засобом, який з середини сприяє розвитку страхового ринку і саме активно діюча система саморегулювання створює додаткові механізми для розвитку суб'єктів ринку шляхом введення єдиних правил і стандартів діяльності, а також комплексного вирішення проблемних питань із урахуванням точки зору учасників ринку [18, с.190]. Тому існування декількох саморегульвних організацій на страховому ринку призводить до незбалансованості інтересів професійних учасників ринку, унеможливує швидкий процес прийняття рішення у зв'язку з великими ресурсними та часовими затратами. А консультування з різними представниками страхового ринку не забезпечує результативності, оскільки обробка великої кількості пропозицій та коментарів негативно впливатиме на процес прийняття консолідованого акта. Також слід враховувати, що практика діяльності міжнародної організації страховиків (Європейський комітет страховиків) передбачає членство лише одного уповноваженого об'єднання від національного страхового ринку.

Для визнання саморегульвної організації страховиків повноцінним учасником страхових відносин, здатного забезпечити інтереси суб'єктів страхового ринку, вона повинна набути особливий статус, тобто мати можливість реалізувати гарантовані державою права, законні інтереси та обов'язки, закріплені в

нормативно-правових актах [19, с.571]. При цьому варто врахувати конституційні засади щодо здійснення влади безпосередньо через органи державної влади (ст. 5 Конституції України), а отже саморегульвні організації страховиків не можуть здійснювати регулювання страхового ринку та приймати акти, що матимуть обов'язкову силу. Для вирішення даного питання саморегульвним організаціям страховиків потрібно надати статус юридичної особи публічного права, запровадити обов'язковість членства у цій організації всіх страхових організацій, зареєстрованих в Україні. Звісно, що такі дії потребуватимуть зміни цілої низки нормативно-правових актів, зокрема внесення змін до Цивільного кодексу України у розрізі уточнення статусу саморегульвних організацій.

Нині на страховому ринку України діє три добровільних професійних об'єднання: Ліга страхових організацій України, Асоціація «Страховий бізнес» та Українська федерація страхування, чисельність членів яких не перевищує 130 страхових компаній, тобто становить 31 % від загальної їх кількості [7, с.238]. Цей факт є свідченням недостатнього рівня інституційного розвитку на страховому ринку та підтвердженням необхідності запровадження обов'язкової участі страхових компаній у саморегульвних організаціях страховиків. Діючі професійні об'єднання страховиків після прийняття відповідної нормативно-правової бази можуть бути перетворені в саморегулюючі організації, яким буде делеговано ряд функцій, які зараз виконує держава.

Світова практика свідчить, що для саморегульвних організацій страховиків характерною є наявність низки специфічних функцій, що невластиві іншим різновидам непідприємницьких товариств. На думку Н. Філатової, ці функції поділяються на обов'язкові та факультативні [20, с.284-286].

До обов'язкових функцій належать: 1) нормотворча функція, яка полягає в тому, що саморегульвна організація страховиків приймає і затверджує норми, правила, стандарти діяльності суб'єктів страхового підприємництва; 2) контрольна функція, за допомогою якої забезпечується контроль з боку членів саморегульвної організації страховиків за дотриманням прийнятих нею норм, правил, стандартів діяльності; 3) пунітивна функція, яка знаходить свій вияв у застосуванні заходів впливу до учасників, які порушили прийняті саморегульвною організацією страховиків нормативні акти щодо здійснення страхової діяльності [20, с.284-286].

До факультативних функцій відносяться: 1) створення третейського механізму, тобто розробка і реалізація позасудового розгляду скарг на діяльність членів саморегульвних організацій страховиків з боку споживачів страхових послуг, а також спорів між саморегулюючою організацією та її членами; 2) створення механізму відшкодування збитків, завданих споживачам страхових послуг, наданих членами саморегульвної організації страховиків; 3) представництво інтересів членів саморегульвної організації страховиків у відносинах з іншими учасниками цивільного обороту, з державними органами та органами місцевого самоврядування.

Саме з урахуванням цих функцій, що характерні для саморегульвних організацій інших країн, повинен розвиватися інститут саморегулювання страхового ринку і в Україні.

Висновки. В ході наукового пошуку з'ясовано, що самоорганізаційному характеру страхової діяльності не відповідає організаційний стан її забезпечення, а отже розроблення й прийняття відповідних норм у сфері реалізації саморегуляторних процесів у галузі страхування є нагальною потребою сьогодення.

На сучасному етапі розвитку ринкових механізмів варто говорити лише про співпрацю страхових організацій з державним регулятором (Нацкомфінпослуг), а не про саморегулювання страхового ринку, оскільки на законодавчому рівні не вирішеним є питання організації та діяльності саморегулювальних організацій страховиків, а державним регулятором не визначено конкретних повноважень, якими наділяються ці організації як учасники публічного управління.

В короткі строки провести модернізацію страхового ринку самостійно держава не в змозі, тому необхідним залишається залучення до цього процесу учасників самого ринку у вигляді саморегулювальних організацій страховиків. А для забезпечення ефективного розвитку інституту саморегулювання потрібно йти еволюційним шляхом та розпочати процес очищення страхового ринку від «формальних» страхових компаній, залишивши при цьому лише ті компанії, які займаються реальним страхуванням. Доки цього не відбудеться говорити про створення саморегулювальних організацій страховиків недоцільно, оскільки на сьогодні більшість страхових компаній не готові стати членами саморегулювальних організацій на умовах обов'язковості.

Результати дослідження свідчать про необхідність прийняття Закону України «Про саморегулювальні організації», а на його основі відповідного нормативно-правового акта про саморегулювання на страховому ринку, яким закріпити функції та повноваження саморегулювальних організацій страховиків, визначити принципи діяльності, умови створення та ліквідації, порядок набуття статусу саморегулювальної організації, процедуру делегування саморегулювальним організаціям страховиків повноважень щодо нагляду за добросовісною конкуренцією, порядок прийняття саморегулювальною організацією страховиків норм саморегулювання, а також підстави відповідальності у разі порушення встановлених правил та стандартів діяльності. Зазначені нормативно-правові акти стануть вагомим аргументом на шляху розвитку страхового ринку, а також забезпечать відкритість та прозорість страхового ринку; створення умов для збалансування інтересів професійних учасників страхового ринку; посилення ролі громадськості в управлінні страховою діяльністю; зниження рівня корупції; зменшення використання бюджетних коштів; підвищення якісних показників демократичного розвитку України як правової та ринково орієнтованої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про делегування Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, окремих повноважень об'єднанню страховиків: Положення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг № 1000 від 28.08.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1063-08>

2. *Галай А.О.* Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління: [монографія] / А.О. Галай. – К. : КНТ, 2015. – 408 с.

3. *Полухович В.І.* Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: [монографія] / В.І. Полухович. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 337 с.

4. *Крутов В.* Розвиток саморегулювання підприємницької та професійної діяльності в Україні як елемент становлення недержавної системи безпеки / В. Крутов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 9. – С. 68-71.

5. *Мацелик Т.О.* Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: монографія / Т.О. Мацелик. – Ірпінь : Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. – 342 с.

6. *Кочин В.В.* Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія / В.В. Кочин. – К. : НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 200 с.

7. *Залетов О.М.* Сутність і принципи саморегулювання на страховому ринку / О.М. Залетов // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 2(64). – С. 235-239.

8. *Глаз К.* Саморегулювання і інститут саморегулювних організацій в Україні [Електронний ресурс] / К. Глаз. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrstrategy.com/uk/analitika/item/55-samoregulirovanie.html>

9. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Проект Закону України № 0965 від 12.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45083

10. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Проект Закону України № 1797 від 19.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53637

11. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Проект Закону України № 1797-1 від 06.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53904

12. Економічна енциклопедія: У 3-х томах. Т. 3 / Ред. кол. / С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2002. – 864 с.

13. *Шишка Р.Б.* Господарсько-правове регулювання суспільних відносин в Україні: [монографія] / Р.Б. Шишка. – К. : «МП Леся», 2015. – 192 с.

14. *Рекуненко І.І.* Особливості діяльності саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг / І.І. Рекуненко, Є.П. Бондаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – Вип. 29. – С. 391-404.

15. Модельний закон про саморегулювані організації № 29-7 від 31.10.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_i51

16. *Яворська Т.В.* Саморегулювання у страховому підприємстві України / Т.В. Яворська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2(129). – С. 106-109.

17. *Слюсаревський М.* Самодіяльне регулювання чи професійне самоврядування? [Електронний ресурс] / М. Слюсаревський. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/LAW/samodiyalne_regulyuvannya_chi_profesiyne_samovryaduvannya.html

18. *Стрілець К.М.* Саморегулювання на фінансовому ринку: проблеми визначення дефініцій / К.М. Стрілець // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2(14). – С. 189-192.

19. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права (енциклопедичний курс): Підручник / О.Ф Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.

20. *Філатова Н.Ю.* Поняття та ознаки саморегулювних організацій [Текст] / Н.Ю. Філатова // Вісник Національної академії правових наук України: зб. наук. пр. – 2013. – № 1(72). – С. 280-290.

Шапенко Л.О. Саморегулювні організації страховиків як учасники публічного управління

Автором статті на основі аналізу особливостей діяльності саморегулювних організацій страховиків, визначено основні засади їх створення і функціонування, а також правову природу взаємодії органів державного регулювання та недержавних організацій щодо розвитку вітчизняного страхового ринку. В ході дослідження з'ясовано невідповідність самоорганізаційного характеру страхової діяльності організаційному стану її забезпечення та запропоновано розроблення й прийняття відповідних норм у сфері реалізації саморегуляторних процесів у галузі страхування.

Ключові слова: саморегулювні організації, саморегулювні організації страховиків, страхування, страховий ринок, учасники публічного управління.

Шапенко Л.А. Саморегулируемые организации страховщиков как участники публичного управления

Автором статьи на основе анализа особенностей деятельности саморегулируемых организаций страховщиков, определены основные принципы их создания и функционирования, а также правовая природа взаимодействия органов государственного регулирования и негосударственных организаций по развитию отечественного страхового рынка. В ходе исследования установлено несоответствие самоорганизационного характера страховой деятельности организационному состоянию ее обеспечения и предложены разработка и принятие соответствующих норм в сфере реализации саморегуляторных процессов в области страхования.

Ключевые слова: саморегулируемые организации, саморегулируемые организации страховщиков, страхование, страховой рынок, участники публичного управления.

Shapenko L.O. Self-regulatory organizations of insurers as participants of public administration

The author of the article by analyzing the characteristics of self-regulatory organizations of insurers determined basic principles of their establishment and operation, as well as the legal nature of interaction of regulatory agencies and non-governmental organizations on development of the domestic insurance market.

During this scientific research it was found that there is discrepancy of self-organizing nature of insurance to the organizational state of its support, and it was suggested to create and make the appropriate rules in the sphere of implementation of self-regulatory processes in the insurance area.

Keywords: self-regulatory organizations, self-regulatory organizations of insurers, insurance, an insurance market, participants of public administration.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2015.

**PROBLEMS OF CORRELATION OF CONTRACTUAL
AND DELIKTNOY RESPONSIBILITY IN JUDICIAL
PRACTICE**

Zaika U.

**ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ДОГОВІРНОЇ
І ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ**

Ю.О. Заїка

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Важливе місце в регулюванні майнових відносин належить інституту цивільно-правової відповідальності. На нормативному рівні законодавець передбачає правові наслідки негативного характеру, які настають за порушення встановлених правових стандартів поведінки. Однією із найскладніших проблем, які існують сьогодні у судовій практиці, це проблема розмежування підстав та меж договірної та деліктної відповідальності за заподіяну шкоду, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основним засадам договірної і недоговірної цивільно-правової відповідальності присвячені спеціальні дослідження (Г.К. Матвеев, Д.В. Боброва, А.Б. Гриняк, І.С. Канзафарова, Т.В. Ківалова, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Л.О. Отрадна та ін.). Проте у сучасній юридичній літературі і у судовій практиці відсутня єдність щодо підстав застосування договірної і деліктної відповідальності, її розмежування та визначення меж відповідальності. Про це свідчать численні судові справи, пов'язані із відшкодуванням шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки у випадках, коли шкода заподіявалась під час виконання договірних цивільно-правових зобов'язань.

Метою статті є дослідження підстав настання і особливостей застосування договірної і деліктної відповідальності та визначення критеріїв їх розмежування.

Основні результати дослідження. Важливим способом захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільного обороту є можливість отримати відшкодування майнової і немайнової (моральної) шкоди.

Під цивільно-правовою відповідальністю у доктрині цивільного права традиційно розуміють покладання на правопорушника нового додаткового обов'язку або позбавлення суб'єктивного цивільного права [2, с.24].

Ознаками цивільно-правової відповідальності визнається:

а) компенсаційний характер; б) державний осуд і примус; в) майновий характер; безпосередня відповідальність правопорушника перед потерпілою особою; санкції; можливість добровільного відшкодування шкоди власне правопорушником, без втручання судових чи інших державних органів [8, с. 88]. Проблеми цивільно-правової відповідальності включають в себе і визначення розміру відповідальності, і підстави притягнення до цивільно-правової відповідальності й звільнення, врахування вини потерпілого (божника) тощо [6, с.349]. Головна функція цивільно-правової відповідальності – це відшкодування заподіяної шкоди або збитків.

Дослідження категорії «цивільно-правова-відповідальність» неможливо без з'ясування складу цивільного правопорушення. Традиційно умовами цивільно-правової відповідальності вважають: 1) наявність шкоди; 2) противоправність поведінки заподіювача шкоди; 3) причинно-наслідковий зв'язок між правопорушенням і шкодою, яка настала; 4) вина правопорушника.

Однією із найскладніших питань практичного характеру, які існують сьогодні у судовій практиці, це питання розмежування підстав та меж договірної та недоговірної відповідальності за заподіяну потерпілому шкоду.

Досить поширеною є категорія судових справ, коли предметом розгляду стає питання відповідальності за шкоду, спільно заподіяну потерпілому діями (чи бездіяльністю) контрагента цивільно-правового договору (перевізником, підрядником, комісіонером, зберігачем, охоронцем) та особою з якою потерпілий не перебував у будь-яких договірних відносинах. Такою категорією є і справи про відшкодування шкоди, заподіяної транспортним засобам під час зберігання на автостоянках.

Так А. звернувся до суду з позовом про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної його автомобілю на приватній автостоянці, внаслідок займання автомобіля, що належав С. та зберігався поруч. Згідно з актом про пожежу органу дізнання причиною її виникнення стали теплові прояви електричної енергії внаслідок короткого замикання у електромережі автомобіля «Форд-Оріон», який належав С.

Рішенням Дзержинського районного суду м. Харкова з посиланням на ст.1166 ЦК України (далі ЦК України) («Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду» та ч.2 ст.1187 ЦК України («Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки») позовні вимоги були задоволено частково. Стягнуто з С., як з володільця джерела підвищеної небезпеки, на користь А. 175 000 грн на відшкодування матеріальної шкоди та 5 000 грн на відшкодування моральної шкоди [13].

Рішенням апеляційного суду Харківської області зменшено розмір моральної шкоди до 1 тис. грн, в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Аналіз судової практики свідчить, що суди касаційної інстанції неоднаково застосовують одні і ті самі норми матеріального права, зокрема, статті 950, 1166 та 1187 ЦК України, при розгляді аналогічних справ.

Так ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних прав залишено в силі рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецькою області, в якому з посиланням на ст.936 ЦК України («Договір зберігання») та ст.977 ЦК України («Зберігання автотransпортних засобів»), збитки, які були заподіяні автомобілю позивача «Шкода Октавіа» внаслідок пожежі у підкапотному просторі автомобіля «Шевролет-Лачетті» стягнуті із власника автостоянки, оскільки суд вважав, що між власником автостоянки і власником автомобіля виникли договірні відносини із зберігання, відповідно, за заподіяну шкоду відповідати повинен зберігач, який належно не виконав свої договірні зобов'язання [13].

Протилежними за змістом є і низка інших ухвал Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних прав по аналогічним справам.

Таким чином, судова практика, яка склалась з питання визнання відповідальною за шкоду особи, є досить суперечливою. Суди покладають відшкодування шкоди, заподіяної пожежею на автостоянці як володільця джерела підвищеної небезпеки, так і особу, яка надавала послуги за договором зберігання автотransпортного засобу.

Для того щоб в кожному конкретному випадку розмежовувати правові підстави договірної і деліктної відповідальності, необхідно з'ясувати характер порушеного права. Договірні зобов'язання за своєю правовою природою є відносними, оскільки відповідальність за їх належне виконання покладено на заздалегідь визначену особу, межі відповідальності контрагентів конкретизовано в договорі, і в законі.

Договірна відповідальність має місце, коли одна із сторін не виконала чи неналежно виконала умови договору [12, с.115], тобто, заподіювач шкоди порушив конкретний обов'язок, який впливає із договору, що зумовило настання збитків (наприклад, не забезпечив збереження майна контрагента під час перевезення, виконання робіт, перебування в оренді, лізингу та ін.). Тобто, обрання способу захисту повинно залежати не від бажання потерпілого, а від характеру заподіяння шкоди.

Особливість цивільно-правової відповідальності для різних договорів, зумовлюється характером договірних зобов'язань, які покладаються на сторони. Так за договором зберігання автотransпортного засобу зберігач зобов'язаний не лише не допускати проникнення сторонніх осіб на спеціальну стоянку, а і вживати всіх заходів, встановлених договором, законом, іншими актами цивільного законодавства, для забезпечення схоронності речі (ст.942 ЦК України).

За загальним правилом відповідальність у за порушення зобов'язання, настає за наявності вини, яка порушила зобов'язання (умислу чи необмеже-

ності), якщо інше не передбачено законом чи договором (ст.614 ЦК України). Проте в окремих випадках законодавець передбачає відповідальність незалежно від того чи має місце вина відповідальної особи [4]. Особливість відповідальності професійного зберігача за договором полягає в тому, що законодавець не виключає її настання і за відсутності вини зберігача, тобто, якщо шкода речам, які були передані на зберігання, заподіяна внаслідок казусу. Так, професійний зберігач відповідає за втрату, недостачу або пошкодження речей, якщо не доведе, що втрата або пошкодження сталися внаслідок непереборної сили, або із-за властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу або грубої необережності поклажодавця (ст.950 ЦК України). Тобто, понесені поклажодавцем збитки професійний зберігач відшкодовує і у тому випадку, коли вони були заподіяні і без його вини внаслідок цього збігу обставин, які охоронець формально міг відвернути, але не зміг передбачити (казус).

Принцип добросовісності у зобов'язальному праві можна визначити як засаду, що передбачає сумлінну і чесну поведінку суб'єктів при виконанні своїх суб'єктивних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав у зобов'язальних правовідносинах [1, с.116]. Добросовісність передбачає не лише належне виконання договірних обов'язків, а і вчинення звичайних сумлінних дій в межах звичаїв ділового обороту і звичаїв, як таких.

Протиправність як елемент складу правопорушення у договорі зберігання проявляється у вигляді невідповідної до умов договору діях.

У ст.526 ЦК України передбачено, що зобов'язання мають виконуватися відповідно до умов договору, вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться, з врахуванням фідучіарності договору контокоренту, є підстави вважати, що протиправними будуть і дії контрагента, які суперечать звичаям ділового обороту. До звичаїв ділового обороту за своєю правовою характеристикою можуть бути віднесені звичаї, торгові звичаї, звичаї торговельного мореплавства [9, с.23].

Недоговірні зобов'язання виступають як абсолютні і носять загальний характер, оскільки відповідальність за заподіяну шкоду може бути покладена на будь-яку особу, яка її заподіяла. Деліктні зобов'язання виникають, якщо заподіювач шкоди не перебував у договірних відносинах із потерпілим, тобто відсутні будь-які договірні зв'язки, які зумовлюють виникнення зобов'язань пов'язаних із виконаннях обов'язків сторонами із купівлею-продажем, орендою, перевезенням, зберігання та ін.

Відносини, що виникають у результаті заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки, традиційно виділяють у спеціальний делікт у зв'язку з особливостями механізму заподіяння шкоди, а також умов виникнення обов'язку таку шкоду відшкодувати [10, с.142]. І це не є випадковістю, оскільки інститут відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, відноситься до небагатьох цивільно-правових інститутів, де відповідальність може настати і за відсутності окремих елементів складу цивільного правопорушення.

Особливість відповідальності за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, полягає у тому, що це інститут безвиновної відповідальності, оскільки відповідальність настає за наявності трьох умов: а) протиправності дій заподіювача шкоди; б) наявності заподіяної шкоди; в) причинного зв'язку між протиправною дією та заподіяною шкодою.

Так ч.5 ст.1187 ЦК України не виключає настання відповідальності за заподіяну шкоду володільця джерела підвищеної небезпеки і за відсутності його вини. Від відповідальності володільця джерела підвищеної небезпеки безумовно звільняють дві обставини: непереборна сила і умисел потерпілого.

Факультативною умовою звільнення володільця від відповідальності, є протиправне заволодіння ДПН іншою особою.

Відшкодування шкоди – є одним із проявів цивільно-правової відповідальності і є однією з форм цивільно-правової відповідальності, яка залежно від підстав виникнення поділяється на договірну та недоговірну відповідальність.

Таким чином головні відмінності між договірною і недоговірною (деліктною) відповідальністю полягають у наступному:

1) договірна настає, коли сторони перебувають у відносних правовідносинах, недоговірна – у абсолютних;

2) підстави договірної відповідальності передбачені як законом, так і договором, недоговірної – виключно законом, тобто, відшкодування відбувається на підставі імперативних цивільно-правових норм, дію яких не можна змінити за згодою сторін);

3) договірна покладається на *порушника* договору або на особу, яка за *договором відповідає* за порушника (поручитель, гарант), недоговірна – на порушника або на особу, яка *за законом відповідає* за порушника (батьки, опікуни, лікувальна установа) або взагалі на третю особу, в інтересах якої вчиняються дії (заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності);

4) договірна – це *додатковий обов'язок*, який приєднується до невиконаного обов'язку (поставити продукцію і сплатити штраф), а недоговірна – це *новий обов'язок* замість невиконаного;

5) у недоговірних відносинах заподіяна шкода відшкодовується в повному обсязі. В сфері договору в ряді випадків передбачена обмежена відповідальність. Так відповідальність транспортних організацій може обмежуватися виключною неустойкою;

6) договірна виступає у вигляді відшкодування збитків, стягнення пені, штрафу, неустойки, а недоговірна – виключно у вигляді відшкодування збитків;

7) недоговірна може настати і без вини заподіювача шкоди (ст.1187 ЦК України), в договірній сфері відповідальність без вини є винятком (відповідальність професійного зберігача за казус);

8) недоговірна відповідальність містить випадки відшкодування і за шкоду заподіяну правомірними діями (в стані крайньої необхідності).

Деліктні правовідносини, які виникли за справами, що вивчаються, за своїм характером є загальними, оскільки відсутні підстави застосовувати до їх регулювання норми спеціального делікту, передбаченого ст.1187 ЦК України.

Підставою до притягнення заподіювача шкоди до відповідальності за ст.1187 ЦК України, як володільця джерела підвищеної небезпеки, є те, шкода завдана саме тими шкідливими властивостями об'єкта, завдяки яким він і визнається джерелом підвищеної небезпеки.

Шкода, завдана автомобілем, відшкодовується за правилами ст.1187 ЦК України лише тоді, коли автомобіль рухався [11, с.184].

Самозаймання транспортного засобу не дає підстави вважати його джерелом підвищеної небезпеки, оскільки це не пов'язано із його характеризуючою ознакою, яка дозволяє вважати транспортний засіб джерелом підвищеної небезпеки (самозайматися можуть і побутова техніка – праски, телевізори, комп'ютери) проте це не є підставою розглядати їх в якості джерел підвищеної небезпеки. Самозаймання є характеризуючою ознакою такої категорії джерел підвищеної небезпеки, як горючі рідини (цистерни або інші резервуари з нафтою, спиртом, бензином та ін.).

Підвищеною небезпекою в розумінні ст.1187 ЦК України є небезпека, з якою пов'язана саме експлуатація транспортного засобу, тобто, неможливість повного контролю транспортного засобу під час його руху. При розгляді справи суд повинен виходити з певних вихідних даних, які б дозволили в кожному конкретному випадку, прийняти рішення стосовно того, чи має місце заподіяння шкоди саме джерелом підвищеної небезпеки. Такими загальними критеріями, які дозволяють прийняти обґрунтоване рішення, є ознаки джерела підвищеної небезпеки : наявність шкідливих властивостей та непідконтрольність з боку людини.

За відсутності підстав застосування норм, які регламентують відповідальність з урахуванням особливостей спеціального делікту, оскільки автомобіль, який зберігається на автостоянці, не має підстав визнавати джерелом підвищеної небезпеки, заподіювач шкоди повинен відповідати за заподіяну шкоду на загальних підставах, відповідно до положень ст.1166 ЦК України.

Якщо ж транспортний засіб, який перебував на автостоянці, визнати джерелом підвищеної небезпеки, то покладання відповідальності на власника транспортного засобу, що внаслідок самозагоряння заподіяв шкоду іншим транспортним засобам, суперечить засадам деліктної відповідальності, зокрема відповідальності, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки. Відповідно до ч.2 ст.1187 ЦК України шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Оскільки автомобіль на законних підставах перебував на автостоянці, то володільцем джерела підвищеної небезпеки необхідно визнавати зберігача.

Відповідно до ч.1 ст.950 ЦК України за втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання, зберігач відповідає на загальних підставах, тобто вина зберігача у пошкодженні речі може полягати у будь-якій формі – умислу, грубої необережності чи простої необачності.

У ч.2 ст.950 ЦК України передбачена відповідальність професійного зберігача і без вини, оскільки підставами звільнення від відповідальності є непереборна сила, такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або умисел чи груба необережність поклажодавця. Встановлене законом правило підвищеного ризику професійного зберігача за незбереженість майна повинно спонукати останнього до використання ефективних засобів, які дозволяють забезпечити належне виконання зобов'язань за договором зберігання.

В.В. Луць справедливо зазначає, що для того, щоб цивільно-правовий договір був дійсним регулятором взаємовідносин його удачників (сторін) в ньому повинні бути чітко сформульовані умови (пункти), які з достатньою повнотою і несуперечливістю одна одній розкривають зміст договору і цілі (мету) його укладення [7, с.302]. На жаль, до укладання договору зберігання автотранспортних засобів, передбаченого ст.977 ЦК України, сторони сталвуться досить таки формально, що і зумовлює низку проблем, які виникають при пошкодженні транспортного засобу, який зберігається на спеціальних стоянках.

Не викликає сумніву твердження, що за загальним правилом, у разі порушення цивільного права та інтересу у потерпілої особи виникає право на застосування конкретного способу захисту, який залежить від виду порушення та від наявності чи відсутності між сторонами зобов'язальних правовідносин [3, с.147]. Не можна не погодитись із тезою, що у зобов'язаннях, які виникають із відшкодування шкоди кредитор і потерпілий можуть не збігатися в одній особі [5, с.135].

Згідно традиційної концепції право на захист є складовою частиною суб'єктивного права. Механізм захисту суб'єктивних цивільних прав зумовлений характером цивільних правовідносин і у ст.16 ЦК України наведені основні способи захисту цивільних прав і інтересів судом.

На розмір заподіяної транспортному засобу шкоди під час його зберігання на автостоянці вплинуло і неналежне виконання зберігачем своїх обов'язків : несвоечасність виявлення пожежі, відсутність на стоянці засобів вогнегасіння, засобів зв'язку, неспроможність оперативно локалізувати пожежу, що спричинило значне збільшення загального розміру збитків, тобто, винна бездіяльність контрагента. У діях власника транспортного засобу присутня вина також у формі необережності, оскільки він не забезпечив належний технічний огляд автомобіля, внаслідок чого виникло загоряння транспортного засобу і була заподіяна шкода.

Висновки. При виникненні деліктних зобов'язань загального характеру і спеціальних підстав договірної відповідальності, відповідальність за заподіяну шкоду повинна покладатися на контрагента за договором, який неналежно виконав зобов'язання, оскільки відсутні підстави для звільнення його від цивільно-правової відповідальності. Заподіяна шкода та її розмір знаходяться у прямому причинному зв'язку з протиправними діями як власника транспортного засобу, так і професійного зберігача. Укладений договір зберігання є спеціальною підставою виникнення зобов'язань, а заподіяння шкоди в значному розмірі спричинила вина професійного зберігача у вигляді бездіяльності.

Останній набуває право регресної вимоги до безпосереднього заподіювача шкоди або може залучити його як третю особу при розгляді справи в суді. Розмір відповідальності професійного зберігача і безпосереднього заподіювача шкоди повинен визначитися судом з врахування ступеня вини кожного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Боднар Т.В.* Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т.В. Боднар: [монографія] – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
2. Відповідальність у приватному праві: [монографія] / І.Безклубий, Н.Кузнецова, Р.Майданик та ін. / За заг. ред. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2014. – 416 с.
3. *Дзера О.В.* Способи захисту цивільних прав та інтересів у сучасному цивільному праві України / О.В. Дзера, І.О. Дзера // Актуальні проблеми приватного права України: Зб. статей до ювілею Н.С. Кузнецової / Ред. Р.А. Майданик та О.В. Кохановська. – К. : ПрАТ «Юрид. практика», 2014. – С.127-152.
4. *Заїка Р.Ю.* Юридична природа цивільно-правової відповідальності без вини / Р.Ю. Заїка // Юридична наука. – 2014. – № 5. – С. 7-14.
5. *Ківалова Т.С.* Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти): [монографія] / Т.С. Ківалова. – Одеса : Юрид. літ., 2008. – 360 с.
6. *Кузнецова Н.С.* Інститут цивільно-правової відповідальності у цивілістичній доктрині України // Правова доктрина України: У 5 т. – Х. : Право, 2013, – Т. 3. Доктрина приватного права: Н.С. Кузнецова, О.Є. Харитонов, Р.А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – С. 330-349.
7. *Луць В.В.* До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. В. Луць. Вибрані праці. До 80 річчя від Дня народження та 50-ти річчя наук.-пед. і громадської діяльності. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. – С. 289-303.
8. *Майданик Р.А.* Цивільно-правова відповідальність // Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Відп. ред. Ю.В. Баулін. – Донецьк : ПП «ВД «Кальміус», 2013 – С. 86 – 147.
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – [5-е вид. перероб. і допов.] / За ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – Т. 2. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 832 с.
10. *Отраднава О.О.* Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань: [монографія] / О.О. Отраднава. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 328 с.
11. Справи про відшкодування шкоди в судовій практиці: [навч. метод. посіб.] / А.І. Дрішлюк, В.І. Дрішлюк, Л.О. Єсіпова та ін. / За ред. В.В. Луця. – Одеса: ОДУВС, 2009. – 428 с.
12. Українське цивільне право: [навч. посіб.]; [3-тє вид. перероб. та доп.] / За ред. Ю. О. Заїки. – К. : ЦУЛ, 2014. – 358 с.
13. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/>

Заїка Ю.О. Проблеми співвідношення договірної і деліктної відповідальності у судовій практиці

У статті досліджуються підстави договірної і деліктної відповідальності та проблеми їх розмежування, які виникають у судовій практиці. За відсутності підстав для звільнення контрагента за договором від відповідальності за заподіяну шкоду, сторона за договором виступає як відповідальна особа перед потерпілим набуває водночас право регресу до безпосереднього заподіювача шкоди.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, вина, договірна цивільно-правова відповідальність, недоговірна цивільно-правова відповідальність.

Заїка Ю. А. Проблемы соотношения договорной и деликтной ответственности в судебной практике

В статье исследуются основания договорной и деликтной ответственности и проблемы их разграничения, которые возникают в судебной практике. При отсутствии оснований для освобождения контрагента по договору от ответственности за причиненный ущерб, сторона по договору выступает как ответственное лицо перед потерпевшим, приобретая одновременно право регресса к непосредственному причинителю вреда.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, вина, договорная гражданско-правовая ответственность, недоговорная гражданско-правовая ответственность.

Zaika U. Problems of correlation of contractual and deliktnoy responsibility in judicial practice

In the article probed grounds of contractual and tort responsibility and problems of their differentiating, which go deep in judicial practice. In default of grounds for liberation of contractor by agreement from responsibility for the cause harm, a side by agreement comes forward as a responsible person before a victim acquires at the same time right of recourse to direct causer of harm.

Keywords: civil liability, guilt, contractual civil liability, uncontractual civil liability.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2015.

HISTORICAL BACKGROUND OF APPEARANCE THE INSTITUTE OF COMPENSATION (REIMBURSEMENT) OF HARM TO AN INDIVIDUAL, THE VICTIM OF A CRIMINAL OFFENCE

Timush I.S.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

І.С. Тімуш

доктор юридичних наук,

професор

Національної академії внутрішніх справ

Постановка проблеми. Однією з внутрішніх функцій держави є охорона та захист законних прав та інтересів людини та громадянина, що включає створення суспільно-правових умов, за яких виключається можливість вчинення кримінальних правопорушень, а при виявленні останніх, спеціально створенні правоохоронні та судові органи повинні розкрити злочинне діяння, виявити особу, яка його вчинила, притягнути її до відповідальності та відновити порушені цим діянням права та інтереси. Формування інституту відшкодування шкоди, в тому числі і завданої кримінальним правопорушенням, як і більшість інститутів цивільного права відбулося задовго до становлення сучасної правової системи України. Тому, удосконалення існуючої системи відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неможливе без урахування її історичного минулого.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання відшкодування шкоди широко досліджуються в цивілістичній доктрині. Однак, проблема відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням залишається малодослідженою. В основу даної статті лягли доробки таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: Я. Баришев, Л. Берлін, А. Ерделевський, С. Познишев, Д. Тальберг, І. Фойніцький та ін.

Мета статті полягає у висвітленні основних етапів виникнення інституту відшкодування (компенсації) шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення та встановленні їх впливу на формування сучасного цивільного законодавства, яке регламентує відносини, що виникають у зв'язку із відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

Основні результати дослідження. Інститут відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, сягає своїм корінням часів Київської Русі. Одним із перших правових актів, в якому згадується про даний інститут була «Руська Правда» Ярослава Мудрого. Відповідно до цього акту в Київській Русі функціонувала ціла система компенсації потерпілому або його родичам. Наприклад, згідно зі ст. 18 цього закону, за удар мечем на винного покладався штраф у розмірі 12 гривень [1, с.49]. Якщо злочинця виявити не вдавалося, відшкодування виплачувалося громадою в розмірі, встановленому нормами права. Таким чином, можна констатувати, що вже в період Київської Русі було закладено правові основи інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

В подальшому відбувся перехід до інквізиційній моделі кримінального процесу, що призвело до того, що найважливішою властивістю провадження в кримінальних справах стало його підпорядкування публічному порядку, в той час як цивільне судочинство носить (і носило) переважно приватний характер. При цьому, за своєю правовою природою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є цивільним провадженням в кримінальному процесі. Я. І. Баршев зазначав, що цивільне судочинство відрізняється від кримінального, крім іншого, за основними засадами. Зокрема, вказував науковець, цивільне судочинство допускає дію і вплив на його сферу приватної домовленості, внаслідок чого передбачає зовсім іншу властивість і вид діяльності суддів і тих засобів, які вживаються для відкриття істини, ніж у кримінальному судочинстві, яке абсолютно виключає дію в ньому приватної домовленості [2, с.34]. Ця відмінність була повністю поширена на поєднаний (цивільно-кримінальний) процес, внаслідок чого дослідниками одностайно визнавалося, що і цивільний позов незважаючи на свою спільність з кримінальним переслідуванням зберігає свій цивільний тип і свої процесуальні особливості, наскільки вони можуть бути враховані в процесі кримінальному [3, с.171]. Ще І.Я. Фойніцкий писав, що підпорядкування цивільного позову кримінальної справи, не позбавляє його повної самостійності [4, с.80].

В середині XIX ст. деякі вчені пояснювали відмінності процесуального становища цивільного позивача від статусу публічного обвинувача поширенням на провадження за цивільним позовом принципу змагальності [3, с.186]. Пізніше, вже на початку XX століття, загальноприйнятою стає думка про те, що сфера провадження за цивільним позовом підпорядкована приватному характеру (диспозитивності), оскільки воля сторін визнається тут верховним законом [4, с.80].

Досліджуючи місце цивільного позову при розгляді кримінальних справ, Д.Г. Тальберг писав, що право потерпілого заявити вимогу про відшкодування за рахунок винної сторони майнової шкоди, заподіяної злочинцем (нині – кримінальним правопорушенням), є виключно приватним правом. Позов про відшкодування, будучи заснований на приватному праві, підпорядковується загальним для всякого цивільного позову правилам [5, с.4-5].

Зазначеними причинами пояснюється застосування до процедури провадження за цивільним позовом у кримінальному процесі основних засад

цивільного процесу. У випадках пред'явлення цивільного позову, на думку К.Я. Чихачева, кримінальний суд зобов'язаний був керуватися засадами права цивільного, дотримуватися до певної міри правил цивільного судочинства. Іншими словами, суд кримінальний в подібних випадках виконував функції суду цивільного [6, с.118]. Крім того, при вирішенні цивільного позову в кримінальному процесі не могли ігноруватися і вимоги матеріальних законів, хоча певні винятки, що впливають з провадженням справи в кримінальному суді, були неминучі.

У зв'язку з цим право вільного розпорядження суб'єктом своїми цивільними правами, характерне для цивільного судочинства, визнавалося повною мірою за цивільним позивачем і в кримінальному процесі. Відповідно і характерне для цивільного процесу положення про те, що ніхто не може примушувати до користування своїм цивільним правом або проти волі його охороняти [7, с.15], стало керівним початком при законодавчій регламентації інституту цивільного позову в Статуті кримінального судочинства 1864 року, дія якого розповсюджувалась на українські землі, що перебували під владою Російської імперії. За вихідне було прийнято правило, згідно якого суд без ініціативи цивільного позивача не може приступити до розгляду питання про завдані злочином¹ збитки [3, с.186].

Ініціатива потерпілого була обов'язковою умовою і для прийняття заходів, спрямованих на забезпечення можливого в майбутньому відшкодування. Стаття 305 Статуту кримінального судочинства передбачала, що позивач може просити про прийняття заходів до забезпечення відшкодування йому шкоди. Причому судовий слідчий мав право клопотати перед судом про прийняття таких заходів лише в тому випадку, коли визнавав прохання позивача обґрунтованим.

Разом з тим провадження за цивільним позовом не могло, знаходячись в рамках сполученого процесу, не відчувати на собі вплив вихідних, керівних принципів кримінального судочинства. Обидва процеси, писав С.В. Познишев, – цивільний і кримінальний – зливалися в одне процесуальне ціле [7, с.205]. Як наслідок, елементи публічності проникали у провадження за цивільним позовом, змінюючи процесуальний статус цивільного позивача, слідчого і прокурора, процедуру заяви, розгляду і вирішення цивільного позову. Паралельно розвивалися публічно-правові процедури, призначенням яких було вирішення тих же завдань, що стояли перед інститутом цивільного позову в кримінальному процесі (реституція). Таким чином, підпорядкування цивільного позову вихідним принципам кримінального процесу розглядалося як необхідна умова правильного вирішення питання про винагороду потерпілого за завдану йому шкоду та узгодженості даного рішення з вироком кримінального суду. Відсутність у цивільному процесі властивих кримінальному судочинству гарантій встановлення істини могло стати причиною того, що окремих розгляд кримінального та цивільного позовів, що впливають з

¹ Термін «злочин» наводиться у зв'язку з його вживанням у наукових працях, що цитуються.

одного діяння, призвело б суди до різних результатів, суперечливих рішень. Л.М. Берлін писав, що надавати цивільному суду позов про відшкодування шкоди, що випливає з кримінального правопорушення, не можна, оскільки це призвело б до деякого не вирішуваного ускладнення. Вимагаючи у справі відшкодування матеріальної шкоди, суд став би у суперечність з основними засадами свого провадження, а якби він обмежився однією формальною правдою, то рішення його суперечило б суспільній правосвідомості, яке не допускає поставлення в провину кримінального правопорушення на підставі непереконливої для суспільства формальної правди. Єдиний вихід з такого становища Л.М. Берлін вбачав у наданні вирішення питання про відшкодування шкоди, завданої злочинцем, кримінальному суду, який зобов'язаний ґрунтувати своє рішення на матеріальній правді [8, с.16-17].

На рубежі XIX-XX століть вимагання грошей в спокутування нанесеної образи вважалося справою негідною. Такі ж погляди поділялися і дореволюційними юристами, що походили, як правило, з дворянського роду. Для дворянина було природно відреагувати на образі викликом «до бар'єру», але не вимогою про виплату грошової компенсації - подібні дії і мислення вважались припустимими лише для низького стану; вимога ж з боку дворянина про виплату грошей за завдану йому образі назавжди закривала для нього двері в пристойне товариство [9, с.78-79].

На практиці активність потерпілих у пред'явленні вимог про відшкодування шкоди (у тому числі за завдані злочинцем моральні страждання) була досить високою, і тенденції щодо зниження подібної активності не спостерігалося. Цей парадокс пояснюється тим, що для потерпілих пред'явлення цивільного позову було єдиною можливістю отримати доступ до кримінального судочинства і брати участь у викритті винного. Проблеми, пов'язані з участю потерпілого у кримінальному судочинстві, не могли не привернути увагу комісії, що працювала над підготовкою нового статуту кримінального судочинства. Положення, при якому потерпілий грав у процесі роль простого свідка, а для активної участі у доведенні був змушений заявляти цивільний позов (часто без наміру отримати винагороду), було визнано ненормальним. У зв'язку з цим у новому статуті пропонувалося закріпити такий порядок: визнавши особу потерпілою, суд отримував право допустити цю особу, за її клопотанням, до участі в судовому засіданні на правах сторони.

Спільний розгляд кримінального та цивільного позовів відповідав як особистим інтересам потерпілої від злочину особи, так і інтересам публічним, державним. Разом з тим, інтерес держави, який зводився до простого забезпечення потерпілому можливості домагатися в рамках кримінального процесу відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, не міг сам по собі стати підставою для глибокого проникнення публічних засад в процедури, що забезпечують захист майнових інтересів потерпілих. Сполучений процес забезпечував лише потенційну можливість стягнення з винної особи сум на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, і потерпілі, використовуючи пред'явлення позову як «ключ», що відкриває їм доступ на судову трибуну, відшкодування часто не приймали.

Водночас, історія розвитку інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, свідчить про посилення впливу принципу публічності на процесуальний порядок відновлення майнових прав потерпілих. Законодавець прагнув побудувати відповідні процедури таким чином, щоб забезпечити невідворотність відповідальності не тільки кримінальної, але й цивільної. Така мета могла бути досягнута тільки за умови відмови від необхідності врахування волевиявлення потерпілого в питаннях відшкодування завданої йому кримінальним правопорушенням шкоди.

У 1885 р. у Римі відбувся міжнародний тюремний конгрес, під час якого було проведено міжнародний антропологічний з'їзд криміналістів, де було прийнято резолюцію, в якій підкреслювалось, що забезпечення відшкодування матеріальної шкоди здійснюється не тільки в інтересах потерпілих від кримінального правопорушення, але і виступає в якості одного із засобів карального та попереджувального захисту суспільства проти кримінальних правопорушень. Крім того зазначалось, що здійснення матеріального відшкодування у всіх кримінальних судах, є цивільним обов'язком прокурорів під час суду, суддів – при постановленні вироку. До того ж, в 1895 р. міжнародним тюремним конгресом в Парижі було визнано, що прокурор повинен мати право у кримінальних справах підтримувати перед судом пред'явлену вимогу потерпілого про відшкодування [10, с.127-128].

Слід зазначити, що в дорадянський період у кримінальному процесі України, яка перебувала під владою Російської імперії, були визначені чіткі межі застосування реституції, що дозволяло розрізнити реституцію і цивільний позов як дві самостійні процесуальні форми, що забезпечують відшкодування потерпілим завданої злочином шкоди. Обмежуючи предмет реституції, законодавець прагнув до того, щоб публічно-правова форма, якою є реституція, не витіснила і не підмінила б собою цивільний позов, тобто щоб реституція не використовувалася для присудження потерпілому того майна, яке він міг отримати, тільки заявивши цивільний позов. Таким чином, в дорадянський період на території України діяло законодавство, згідно з яким відшкодування матеріальної шкоди завданої кримінальним правопорушенням, покладалося на особу, яка вчинила це правопорушення. Що ж до випадків, коли особа злочинця не була встановлена, то спеціальних законів та норм, що поклали обов'язок відшкодувати таку шкоду на державу не існувало. Така ж ситуація збереглась і радянський період. Так, в Цивільному кодексі Української РСР від 1963 р. відповідної норми не було [11].

Вперше проблему ефективного відшкодування збитків, завданих фізичним особам кримінальними правопорушеннями, стали обговорювати на міжнародному колоквиумі, що відбувся в 1973 р. у м. Фрайбурзі (земля Баден-Вюртенберг, ФРН). Ця сама проблема обговорювалася і на XI конгресі Міжнародної асоціації кримінального права (м. Будапешт, 1974 р.). У принципі, тут була підтримана ідея первинного відшкодування збитків потерпілому за рахунок держави або інших громадських установ, що знайшло відображення в резолюції конгресу. Питання ж про те, як саме слід проводити таке відшкодування – шляхом створення самостійного фонду або в рамках існуючих

систем страхування або соціального забезпечення, – повинне вирішувати національне законодавство [12].

Значний внесок у справу захисту прав жертв кримінальних правопорушень було зроблено в рамках міжнародної регіональної організації Ради Європи при затвердженні Європейської конвенції «Про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів» від 23 листопада 1983 р. [13].

У 1985 р. ООН прийняла «Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою», яку підписали всі держави-члени ООН. У ній висловлювалися заходи, які повинні бути прийняті для соціального, правового захисту жертв кримінальних правопорушень, у тому числі й заходи відшкодування шкоди державою.

У результаті низки міжнародних науково-практичних конференцій та семінарів у так званій «Зеленій книзі» сформульовано ряд наукових пропозицій щодо захисту, підтримки жертв та постраждалих від злочинів (кримінальних правопорушень), внесених до Європейської Комісії та нею підтриманих. Загалом у «Зеленій книзі» було сформульовано гарантування того, що жертва кримінального правопорушення може отримати на території Європейського Союзу державне відшкодування. До теперішнього часу правові норми, що передбачають виплату компенсації жертвам злочинності із спеціальних державних або громадських фондів, діють в Австрії, ФРН, Новій Зеландії, Великій Британії, Франції, Фінляндії, ряді штатів США, деяких провінціях Канади і Австралії.

Інтеграція України у світове співтовариство поряд із вирішенням багатьох економічних, політичних, культурних проблем передбачає наявність дієвих механізмів соціально-правового захисту найбільш уразливих категорій громадян, у тому числі створення ефективної системи ресоціалізації жертв кримінальних правопорушень.

На даному етапі розвитку законодавства про відшкодування шкоди державою, завданої кримінальним правопорушенням, в Україні можна говорити про значний вплив на нього з боку міжнародно-правових актів. І вже у 2003 р. в Україні було прийнято Цивільний кодекс України, в ст.1177 якого зазначалось, що майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною [8]. Але вже у 2013 р. до цієї статті були внесені деякі зміни відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» [14].

Висновки. Аналіз історико-правових умов виникнення та розвитку інституту відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, було визначено, що інтеграція України у світове співтовариство поряд із вирішенням багатьох економічних, політичних, культурних проблем передбачає наявність дієвих механізмів соціально-правового захисту найбільш уразливих категорій громадян, у тому числі створення ефективної системи ресоціалізації жертв кримінальних правопорушень. Включення в кримінальний процес процедур, що забезпечують відшкодуван-

ня потерпілому завданої кримінальним правопорушенням шкоди, спочатку було спрямовано на захист виключно приватних інтересів. З часом усвідомлення законодавцем того, що вилучення у злочинця всього майна, отриманого ним злочинним шляхом, є одним із засобів боротьби зі злочинністю, дало імпульс розвитку заснованих на публічному початку процесуальних форм вирішення цього завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Российское законодательство X-XX веков: Судебная реформа. В 9-ти томах. – [Т. 5.] / Отв. ред.: Виленский Б.В.; [Под общ. ред.: Чистякова О.И.] – М. : Юрид. лит, 1991. – 496 с.
2. Баршев Я.И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству / Я.И. Баршев. – М. : ЛэксЭст, 2001. – 240 с.
3. Чебышев-Дмитриев А. Опыты по уголовному праву и судопроизводству. IV: Иск о вознаграждении за вред и убытки, причиненные преступлением / А. Чебышев-Дмитриев // Журнал Министерства юстиции. – 1867. – Т. XXXIV – С. 169-214.
4. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т. II / И.Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996. – 606 с.
5. Тальберг Д.Г. Гражданский иск в уголовном суде или соединенный процесс / Д.Г. Тальберг. – К. : Унив. тип., 1888. – 212 с.
6. Чихачев К.Я. Распоряжения судебного следователя и суда относительно вещей, добытых через преступление / К.Я. Чихачев // Журнал Министерства юстиции. – 1900. – № 1. – С. 114-139.
7. Познышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса / С.В. Познышев. – М. : Изд. ГА. Лемана и Б.Д. Плетнева, 1913. – 328 с.
8. Берлин Л.М. Гражданский иск потерпевшего от наказуемого правонарушения. К вопросу о подсудности этого иска / Л.М. Берлин. – СПб. : Тип. И.Н. Скороходова, 1888. – 241 с.
9. Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики / А.М. Эрделевский. – М. : БЕК, 2000. – 236 с.
10. Скобельцын А. Потерпевшее от преступления лицо в уголовном процессе по Проекту Высочайше утвержденной Комиссии для пересмотра законоположений по судебной части изд. 1900 г. / А. Скобельцын // Вестник права. – 1902. – №9 1. – С. 127-136.
11. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435-IV // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Шамаева Н. Зарубежное законодательство и практика возмещения ущерба, причиненного преступлением // Официальный сайт Генеральной прокуратуры Республики Казахстан: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://prokuror.gov.kz/rus>
13. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів: Міжнародний документ Ради Європи від 24 листопада 1983 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України: Закон України від 16.05.2013 № 245-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 12. – Ст. 178.

Тимуш І.С. Історичні передумови виникнення інституту відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення

У статті висвітлено основні історичні етапи виникнення інституту відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Встановлено їх вплив на формування сучасного цивільного законодавства, яке регламентує відносини, що виникають у зв'язку із відшкодуванням (компенсацією) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; цивільний позов; відшкодування шкоди; шкода, завдана кримінальним правопорушенням.

Тимуш И.С. Исторические предпосылки возникновения института возмещения (компенсации) вреда физическому лицу, пострадавшему от уголовного правонарушения

В статье освещены основные исторические этапы возникновения института возмещения (компенсации) вреда физическому лицу, пострадавшему от уголовного правонарушения. Установлено их влияние на формирование современного гражданского законодательства, регламентирующего отношения, возникающие в связи с возмещением (компенсацией) вреда физическому лицу, пострадавшему от уголовного правонарушения.

Ключевые слова: уголовное правонарушение; гражданский иск; возмещение вреда; вред, причиненный уголовным правонарушением.

Timush I.S. Historical background of appearance the Institute of compensation (reimbursement) of harm to an individual, the victim of a criminal offence

The article highlights the main historical stages of the emergence of the Institute of compensation of harm caused by the criminal offence. The influence on the formation of modern civil legislation regulates the relations arising in connection with compensation (reimbursement) of physical harm to the victim of a criminal offense.

Keywords: criminal offence; a civil action; damages; damage caused by the criminal offence.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2015.

**CONCEPT AND FEATURES OF PERSONS INVOLVED
IN THE CASES OF NON-LAWSUIT CIVIL
PROCEEDINGS**

Churpita G.V.

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ
У СПРАВАХ НЕПОЗОВНОГО ЦИВІЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Г.В. Чурпіта

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших інститутів непозовного цивільного судочинства є інститут осіб, які беруть участь у таких справах. Як зазначається в юридичній літературі, термін «особи, які беруть участь у справі» застосовується для позначення групи учасників процесу, юридично заінтересованих у справі, і, як наслідок, наділених комплексом процесуальних прав, що дають їм можливість впливати на рух цивільного процесу. Відтак, застосування відповідного терміна звільняє від необхідності при формулюванні прав та обов'язків учасників цивільного процесу на різних його стадіях щоразу перелічувати їх суб'єктів [1, с.75].

Український законодавець серед осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства (наказного та окремого провадження), називає: заявників, інших заінтересованих осіб, їхніх представників (ч.2 ст.26 ЦПК України). Водночас, склад осіб, які беруть участь у справах наказного провадження, дещо уточнюється в інших правових нормах ЦПК України (п.2 ч.2 ст.98, ч.2 ст.99, ч.6 ст.100 тощо), відповідно до яких однією з осіб, яка бере участь у таких справах, процесуальний закон називає боржника. Крім того, як випливає із ч.3 ст.26 ЦПК України, у справах наказного та окремого провадження можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Хоча у ЦПК України і міститься вичерпний перелік осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, поняття відповідного

процесуального інституту у національному цивільному процесуальному законодавстві відсутне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові погляди на проблему складу та цивільного процесуального статусу осіб, які беруть участь у справах, знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських науковців, як: С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, Ю.Д. Притика, С.Я. Фурса, та ін. Водночас, зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження.

Відтак, проблемні аспекти, пов'язані із формулюванням поняття та виокремленням ознак осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, залишаються малодослідженими і потребують подальшої наукової розробки, що і становитиме **мету** нашої наукової розвідки.

Основні результати дослідження. Слід погодитися з С. С. Бичковою у тому, що при визначенні поняття осіб, які беруть участь у справах, слід виходити із загальних ознак осіб, які беруть участь у справах, а також із тих особливостей виду цивільного судочинства, котрі можуть вплинути на специфіку його суб'єктного складу [2, с.19].

Зазвичай, в юридичній літературі загальними ознаками, що притаманні особам, які беруть участь у справах, вважаються: наявність у цих осіб самостійної (хоча і не обов'язково особистої) юридичної заінтересованості у вирішенні справи [3, с.93], а також здійснення ними дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства [4, с.79].

Нагадаємо, що вперше інститут юридичної процесуальної заінтересованості вперше був розроблений Р.Є. Гукасяном, який визначив зазначену правову категорію як засновану на юридичних нормах об'єктивно існуючу соціальну потребу у цивільному процесі, що виявляється у такому ставленні громадян та юридичних осіб, прокурора, органів державного управління та інших організацій до цивільної справи, за якого захист права чи охоронюваного законом інтересу, здійснення службових функцій і задоволення суспільного інтересу залежать від судового рішення у цьому процесі [5, с.47].

Серед сучасних цивілістів категорію «інтересу» досліджувала І.В. Венедіктова, на погляд якої, охоронюваним законом інтересом є усвідомлене суб'єктом права домагання отримати певне матеріальне (нематеріальне) благо чи змінити правовий статус, яке спонукає суб'єктів права здійснювати конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, яке знаходиться у правовому полі та реалізація якого забезпечується підтримкою держави, яке здійснюється у формі дозволу і відображається у конкретному правовідношенні [6, с.448].

У межах нашої наукової розвідки ми обстоюємо позицію, відповідно до якої охоронюваний законом або законний інтерес слід розглядати у нерозривному взаємозв'язку із категорією суб'єктивного права, адже інтерес є тими потребами та прагненнями до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується певним суб'єктивним правом. Вбачається, аналогічного підходу слід дотримуватися при визначенні змісту категорії «юридичної заінтересованості» осіб, які беруть участь у справах.

З огляду на це, *юридичну заінтересованість* ми визначаємо як прагнення особи за результатами розгляду справи домогтися ухвалення такого судового рішення, яке позитивно відобразатиметься на її правах та обов'язках.

За характером та ступенем юридичну заінтересованість осіб, які беруть участь у справах, як правило, поділяють на матеріально-правову та процесуальну.

Матеріально-правова заінтересованість полягає у прагненні домогтися для себе поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права, законного інтересу, тобто отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини або, навпаки, не допустити їх порушення [3, с. 94]. Водночас, *процесуальна юридична заінтересованість* є функціональною ознакою особи, яка бере участь у справі, що полягає у прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, яке відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [2, с.21].

У справах окремого та наказного провадження матеріально-правовою заінтересованістю наділені заявник та інші заінтересовані особи. Така заінтересованість відповідних осіб полягає у їх прагненні за результатами розгляду справи домогтися отримання тих конкретних матеріальних та (або) нематеріальних благ, які є предметом судового розгляду.

Водночас, процесуальною заінтересованістю наділені всі особи, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства. Зокрема, процесуальна заінтересованість заявника полягає у його прагненні домогтися ухвалення рішення суду про задоволення заяви. Інші заінтересовані особи, своєю чергою, прагнуть відмови у заяві. Органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, мають на меті домогтися ухвалення рішення суду на користь осіб, права, свободи чи інтереси яких вони захищають. І, нарешті, процесуальна юридична заінтересованість представників визначається процесуальним інтересом осіб, представництво яких вони здійснюють.

Окремо необхідно акцентувати на тому, що на відміну від позовного провадження, юридична заінтересованість осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, спрямована на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин.

Також слід зазначити, що характер юридичної заінтересованості є одним із основних критеріїв, за яким в юридичній літературі проводиться класифікація осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, зокрема, у справах окремого провадження.

Так, на погляд М.М. Ясинка, всіх суб'єктів окремого провадження за спрямованістю їх волевиявлення щодо об'єкту захисту, яким є охоронюваний законом інтерес, доцільно поділити на: а) суб'єктів, які особисто звертаються до суду за захистом своїх інтересів (наприклад, у справах про розірвання шлюбу); б) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту своїх інтересів,

поєднуючи їх із захистом інтересів інших фізичних осіб (наприклад, у справах про визнання фізичної особи недієздатною); в) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту інтересів невизначеного кола осіб (наприклад, у справах щодо визнання спадщини від умерлою); г) суб'єктів, які звертаються до суду, поєднуючи свій службовий інтерес із інтересом особи, в інтересах якої вони звертаються до суду у справах (наприклад, у справах про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу); д) суб'єктів, які звертаються до суду з метою відновлення правовідносин (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення) [7, с. 62–63].

Г. О. Світлична класифікує всіх осіб, які беруть участь у таких справах, за характером юридичної заінтересованості та правовими наслідками, які настають або можуть настати для суб'єкта у зв'язку з установленням судом юридичного факту або стану, на три групи: а) заявників; б) заінтересованих осіб; в) державних органів та органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, які захищають права та охоронювані законом інтереси інших осіб, у випадках та в порядку, передбаченому законом [8, с.7–8].

Ще один погляд на класифікацію осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, пропонує А.Ю. Францифоров, який відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин за означеним критерієм поділяє на: осіб, які захищають особистий інтерес, та осіб, які захищають інтерес інших осіб, у тому числі державний чи суспільний інтерес [9, с.108].

Вбачається, всі наведені вище класифікації за тими чи іншими «відтінковими» характеристиками юридичної заінтересованості осіб, які беруть участь у справах одного з видів непозовного цивільного судочинства, мають право на існування і відображають різні варіації відповідного поділу. Єдине, на що хотілося б звернути увагу, критерій, за яким осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, класифікує Г.О. Світлична. Так, автор вказує на те, що проводить поділ осіб, які беруть участь у справах, за характером юридичної заінтересованості та правовими наслідками, які настають або можуть настати для суб'єкта у зв'язку з установленням судом юридичного факту або стану. Водночас, якщо проаналізувати виокремлені науковцем відповідні групи таких осіб, видається, що критерієм поділу є інша обставина – цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у таких справах.

У відповідному контексті ми також маємо власний погляд на диференціацію осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, яких класифікуємо за:

1) спрямованістю юридичної заінтересованості на: а) осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, і юридична заінтересованість яких спрямована на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами; б) осіб, які беруть участь у справах наказного провадження, і юридична заінтересованість яких спрямована на отримання тих благ, які є об'єктом безспірних суб'єктивних прав, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин;

2) матеріально-правовим статусом суб'єктів-носіїв процесуальної юридичної заінтересованості на: а) осіб, які беруть участь у справах непозовного

цивільного судочинства, з метою захисту сімейних прав та інтересів подружжя; б) осіб, які беруть участь у справах неповного цивільного судочинства, з метою захисту сімейних прав та інтересів батьків та дітей; в) осіб, які беруть участь у справах неповного цивільного судочинства, з метою захисту прав та інтересів, що виникають із інших сімейних правовідносин.

Як було зазначено вище, другою ознакою осіб, які беруть участь у справах, є здійснення ними дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства.

З цього приводу С.Я. Фурса зазначає: «Можливість своїми процесуальними діями впливати на хід судочинства, тобто на діяльність суду щодо здійснення правосуддя у справах окремого провадження є однією з основних ознак осіб, які беруть участь у справі» [10, с.520].

Приєднуючись до позиції науковця, зауважимо, що всі особи, які беруть участь у справах, керуючись характером своєї юридичної заінтересованості, під час цивільного судочинства здійснюють у суді певні процесуальні дії, тобто дії, які передбачені нормами цивільного процесуального права і які тягнуть за собою виникнення, зміну чи припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Так, заявники у справах наказного та окремого провадження уповноважені законом на вчинення таких процесуальних дій, як-от: відмова від заяви, зміна предмету чи підстави заяви тощо. У заінтересованих осіб процесуальні повноваження є дещо іншими: відповідно до ст.27 ЦПК України такі особи наділені загальними цивільними процесуальними правами та обов'язками осіб, які беруть участь у справі, зокрема, вони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях тощо. Як визначено у ст.46 ЦПК України, обсяг процесуальних дій органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, визначається процесуальною формою їхньої участі у справах окремого та наказного провадження. Своєю чергою, представники у справах окремого та наказного провадження наділені повноваженнями на вчинення усіх процесуальних дій, що їх мають право вчиняти особи, інтереси яких вони представляють, крім випадків, коли обмеження їхніх повноважень на вчинення певної процесуальної дії застережені у довіреності (частини 1, 2 ст.44 ЦПК України).

Таким чином, як слушно зауважила С.С. Бичкова, усі особи, які беруть участь у справах, мають право або зобов'язані здійснювати у суді певні процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства [2, с.22]. Водночас, слід зазначити, що вчинення процесуальних дій особами, які беруть участь у справах окремого провадження, має свої особливості, зумовлені тим, що в окремому провадженні не діє принцип змагальності: відповідно до ч.2 ст.235 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази. Крім того, законодавець регламентує можливість суду вийти за межі судового розгляду (ч.3 ст.235 ЦПК України). У наказному ж провадженні усі процесуальні дії вчиняються особами, які беруть участь у справі, поза судовим засіданням,

адже відповідно до ч.2 ст.102 ЦПК України суд видає судовий наказ без його проведення.

Висновки. Таким чином, ми виокремили ознаки осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, які, з урахуванням специфіки останнього, характеризуються: а) юридичною заінтересованістю у розгляді справи, спрямованою на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин; б) здійсненням дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства (процесуальних дій), з урахуванням процесуальних обмежень, встановлених законом.

З огляду на викладене, осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які наділені юридичною заінтересованістю у розгляді справи, спрямованою на отримання тих благ, що опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, і які з урахуванням процесуальних обмежень, встановлених законом, вчиняють у суді процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства.

Дослідження складу осіб, які беруть участь у справах іншого виду цивільного судочинства – позовного провадження, – виходить за межі цієї статті і становить перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гражданский процесс Украины: [учеб. пособие] / [Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатый, В.О. Ермолаева и др.]; отв. ред. Ю.С. Червоний. – Х. : Одиссей, 2003. – 352 с.

2. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / С.С. Бичкова. – К., 2011. – 519 с.

3. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К. : Істина, 2006. – 944 с.

4. Абрамов С.Н. Гражданский процесс: [учеб. для юрид. ин-тов и юрид. фак. ун-тов] / С.Н. Абрамов, В.П. Чапурский, З.И. Шкундин; общ. ред. С.Н. Абрамова. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 484 с.

5. Гукасян Р. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Рафаэль Егишевич Гукасян; отв. ред. М.А. Вукут. – Саратов : Приволж. книж. изд-во, 1970. – 175 с.

6. Венедиктова И.В. Охраняемый законом интерес в гражданском праве: [монография] / И.В. Венедиктова. – Х. : Точка, 2012. – 508 с.

7. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): [монографія] / М.М. Ясинок. – Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2011. – 380 с.

8. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.О. Світлична. – К., 1997. – 24 с.

9. Францифоров А.Ю. Сущность особого производства (теоретические и практические аспекты) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / А.Ю. Францифоров. – Саратов, 2009. – 190 с.

10. Цивільний процес України: Академічний курс: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С.Я., Фурса Є.І., Гетманцев О.В. та ін.]; за ред. С.Я. Фурси. – К. : Вид. Фурса С.Я.; КНТ, 2009. – 848 с.

Чурпіта Г.В. Поняття та ознаки осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства

Наукова стаття присвячена дослідженню складу осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства. В результаті аналізу наукової доктрини та цивільного процесуального законодавства України сформульовано поняття, виокремлено ознаки та проведено класифікацію осіб, які беруть участь у таких справах.

Ключові слова: особи, які беруть участь у справах; юридична заінтересованість; непозовне цивільне судочинство; окреме провадження; наказне провадження.

Чурпіта А.В. Понятие и признаки лиц, участвующих в делах неискового гражданского судопроизводства

Научная статья посвящена исследованию состава лиц, участвующих в делах неискового гражданского судопроизводства. В результате анализа научной доктрины и гражданского процессуального законодательства Украины сформулировано понятие, выделены признаки и проведена классификация лиц, участвующих в таких делах.

Ключевые слова: лица, участвующие в делах; юридическая заинтересованность; неисковое гражданское судопроизводство; особое производство; приказное производство.

Churpita G.V. Concept and features of persons involved in the cases of non-lawsuit civil proceedings

The scientific article is devoted to the research of the composition of the persons involved in the cases of non-lawsuit civil proceedings. As a result of analysis of scientific doctrine and civil procedural legislation of Ukraine there was formed a concept, defined features and implemented classification of the persons involved in such cases.

Keywords: persons involved in the cases; legal interest; non-lawsuit civil proceedings; special proceeding; writ proceedings.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2015.

**GUARANTEES TO ENSURE THE LABOR RIGHTS
OF EMPLOYEES WORKING
FOR EMPLOYERS – NATURAL PERSONS**

Vasilko I.V.

**ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ
ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ
У РОБОТОДАВЦІВ – ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

І.В. Василько

аспірант

Харківського національного університету внутрішніх справ

Постановка проблеми. В умовах фінансово-економічної кризи особливого значення набуває соціальна захищеність працівників, як економічно більш слабкої сторони трудових правовідносин, яка досягається за допомогою нормативного закріплення соціальних прав і гарантій їх реалізації. Права громадян, у тому числі працівників, закріплені у відповідних нормативно-правових актах, можуть бути реалізовані лише за умови, якщо в нормативному порядку буде встановлено необхідні для цього гарантії. Юридичні гарантії прав і свобод безпосередньо пов'язані із застосуванням правових норм і виражаються в правовій діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, громадських об'єднань та самих громадян. Абсолютна більшість гарантій у вигляді умов забезпечує сприятливу обстановку, в атмосфері якої громадянин може ефективно користуватися своїми правами і свободами і виконувати покладені на нього законом обов'язки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як предмет наукових пошуків гарантії забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб розглядалися такими вченими, як: В.М. Скобелкін, К.П. Уржинський, В.Д. Шахов, Л.В. Котова, О.М. Волкова, О.В. Смірнов, В.М. Карпунов, В.В. Єгоров, В.В. Жернаков, В.В. Лазор, А.Р. Мацюк, Л.С. Галь та ін. Автори відзначають, що незважаючи на те, що Конституцією України передбачено основні формування якісно нового національного трудового законодавства, закладено основні соціально – економічні права людини, але, водночас не закріплено всієї цілісної системи гарантій прав і свобод людини, у

тому числі соціально – економічних прав працівників, що впливає на рівень розвиненості українського суспільства та держави [1, с. 66].

Метою статті є: дослідити гарантії забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, у зв'язку з цим у статті планується: дослідити наукові підходи до визначення поняття «гарантій» та «забезпечення прав працівників».

Основні результати дослідження. Визнання на конституційному рівні права на працю за кожним, у тому числі працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, потребує додаткових законодавчо закріплених гарантій його реалізації. Не викликає сумніву, що визначення конкретних гарантій реалізації права на працю працівниками, які працюють у роботодавців – фізичних осіб має велике методологічне значення задля загально-теоретичної характеристики трудових прав зазначених суб'єктів трудових правовідносин у цілому.

Так, якщо розглядати значення поняття «гарантія» з етимологічного та семантичного сенсів слід зазначити, що даний термін в сучасній українській мові використовується в наступному значенні: порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; передбачене законом чи певною угодою зобов'язання, за яким юридична або фізична особа відповідає перед відповідними особами в разі невиконання своїх зобов'язань; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [2, с.222].

У контексті досліджуваного питання зауважимо, що чинне національне законодавства хоча й досить активно оперує терміном «гарантія» його сутності в повній мірі не розкриває. Разом із тим, шляхом аналізу позицій, що панують у науково-правових колах здається можливим навести основні підходи щодо розуміння досліджуваного явища. Зокрема, авторський колектив великого енциклопедичного словника під гарантіями розуміє один з способів виконання зобов'язань [3, с.125]. Слід погодитись з О.Ф. Скакун, яка в своєму підручнику «Теорія держави і права», під час визначення сутності системи гарантій прав, свобод та обов'язків людини й громадянина в демократичній державі, звертає увагу на те, що під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини й громадянина (фр. *garantie* – порука; умова, яка щось забезпечує) розуміє систему економічних, соціальних, політичних ідеологічних та юридичних умов, засобів і способів, що забезпечує їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [4, с.221].

Окрім цього, як зауважують у науково-правових колах, юридичні гарантії прав, свобод та обов'язків людини й громадянина – це система нормативно-визначених, організаційнооформлених способів і засобів, що забезпечують реальне втілення прав, свобод, обов'язків людини та громадянина [4, с.223]. У своєму дослідженні, що присвячено теоретико-правовому аспекту гарантій прав і свобод людини та громадянина в праві І.Й. Магновський відстоює позицію стосовно того, що юридичні гарантії представляють собою умови, засоби та способи створені суспільством і державою та похідних від неї інститутів влади, які забезпечують фактичну реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина. При цьому справедливою здається позиція вченого

щодо визначення механізму системи гарантій прав і свобод по їх впровадженню в реальну дійсність, під яким він розуміє комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових засобів та способів, якими охоплюється вся сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на реальне здійснення кожним своїх прав та свобод [5, с.66].

Гарантії реалізації прав і свобод людини – це система заходів, спроможних створити умови для реалізації прав і свобод людини через позитивний вплив на формування загальносоціальних гарантій: відсутність об'єктивних перешкод на шляху реалізації різних прав; відсутність суб'єктивних перешкод, що роблять здійснення прав формальним; встановлення меж здійснення прав і свобод, їх конкретизація в законодавстві; встановлення процедур, заходів заохочення, стимулювання, пільг для ініціативної реалізації прав тощо [4, с.224].

Хоча, як ми зазначали вище національне законодавство України в повній мірі й не розкриває сутності поняття «гарантії трудових прав», у тому числі тих, що стосуються працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, разом із тим надає перелік деяких з них. Так, згідно із ст. 5-1 КЗпП України держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України: вільний вибір виду діяльності; безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; правовий захист від необгрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [6].

Окрім цього в ст.5 Закону України «Про зайнятість населення» визначено гарантії у сфері зайнятості населення. Так, відповідно до вищенаведеної норми держава гарантує в сфері зайнятості: вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії; одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці; професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; безоплатне сприяння у працевлаштуванні тощо [7].

Отже, за допомогою аналізу вищенаведених положень, здається можливим виділити наступні групи гарантій трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб: гарантії щодо охорони прав працівників; гарантії, пов'язані із захистом трудових прав працівників; гарантії щодо вільного вибору виду діяльності; гарантії щодо сприяння в реалізації права на працю; гарантії, пов'язані із отриманням нової професії, професійної орієнтації та підвищенням існуючої кваліфікації; гарантії пов'язані із додатковою підтримкою окремих категорій громадян.

Так, розглядаючи гарантії забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, пов'язані із здійсненням охороною праці слід зазначити, що відповідно до ст.1 Закону України «Про охорону

праці» охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності [8].

Наступна група гарантій трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб пов'язана із захистом таких прав. Якщо порівнювати вищенаведену групу гарантій із гарантіями пов'язаними з охороною праці працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, варто зазначити, що захист такого права виникає вже тоді коли воно зазнало порушень.

Досліджуючи гарантії щодо вільного вибору виду діяльності слід звернути увагу на те, що вони тісно взаємопов'язані із такою складовою реалізації права на працю працівниками, які працюють у роботодавців – фізичних осіб як вільний вибір професії, роду занять і роботи. Свобода праці проявляється в добровільному, вільному обранні конкретних форм застосування праці. При цьому повинні враховуватися особливості людини: покликання, здатність, професійна підготовленість, освіта, а також суспільні потреби [9, с.36].

Наступна гарантія трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб пов'язана із сприянням у реалізації права на працю. Зауважимо, що наведена гарантія набуває особливого значення в контексті забезпечення реалізації права на працю, в тому числі працівниками, які працюють у роботодавців – фізичних осіб. Отже, розглянемо її більш детально. Так, відповідно до ст.49-4 КЗпП України зайнятість суспільно корисною працею осіб, які припинили трудові відносини з підстав, передбачених трудовим законодавством, при неможливості їх самостійного працевлаштування, забезпечується відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» [6].

Таким чином, реалізація встановленої чинним трудовим законодавством України гарантії щодо сприяння зацікавленим особам реалізації права на працю покладено на такого суб'єкта як державна служба зайнятості. При цьому задля ефективної реалізації й впровадження в життя вищенаведеної гарантії трудових прав, в тому числі працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, необхідним є внесення визначених нами вище змін у національне трудове законодавство.

Досліджуючи гарантії, пов'язані із отриманням нової професії, професійної орієнтації та підвищенням існуючої кваліфікації працівниками, які працюють у роботодавців – фізичних осіб слід зазначити наступне. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» професійне навчання являє собою набуття та удосконалення професійних знань, умінь та навичок особи відповідно до її здібностей, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації для професійної діяльності та конкурентоспроможності на ринку праці [7]. Окрім цього увагу необхідно звернути на систему професійного розвитку працівників, правові, організаційні та фінансові засади якої визначено в Законі України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 р. Так, відповідно до ст. 2 вищенаведеного нормативно-правового акта метою державної політики в сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом

сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками [10].

Наступна гарантія трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб пов'язана із додатковою підтримкою окремих категорій громадян. Так, з аналізу ст.14 Закону України «Про зайнятість населення» до категорій громадян, що мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню, належать: 1) один з батьків або особа, яка їх замінює і: має на утриманні дітей віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину-інваліда; утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства (незалежно від віку) та/або інваліда I групи (незалежно від причини інвалідності); 2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; 3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування; 4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу; 5) особи, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до законодавства залишилося 10 і менше років; 6) інваліди, які не досягли пенсійного віку, встановленого законодавством; 7) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу [7].

Висновки. Таким чином, з аналізу вищенаведеного здається можливим дійти висновку стосовно того, що під гарантіями забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб слід розуміти визначені на нормативно-правовому рівні й такі, що забезпечуються державою в особі її органів заходи та напрямки, які спрямовані на належну й ефективну реалізацію трудових прав працівників, які працюють у роботодавців фізичних осіб. Серед вищенаведених гарантій слід назвати такі, що пов'язані з охороною прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб; із захистом трудових прав; із вільним вибором виду діяльності; із сприянням в реалізації права на працю; із отриманням нової професії, професійної орієнтації та підвищенням існуючої кваліфікації; із додатковою підтримкою окремих категорій громадян. Зазначимо, що наведений перелік гарантій забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб не претендує на завершеність та абсолютність і може бути доповнений в наслідок проведення інших досліджень даної сфери суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Котова Л.В.* Система гарантій трудових прав працівника на сучасному етапі. Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави: Матеріали науково – практичної конфедерації; м. Харків, 24 – 25 вересня 2010р. / Л.В. Котова – Х. : Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський економіко – правовий університет. – 2010. – С. 66-71.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): [підручник]; [видання 2-е, перероблене і доповнене]. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
5. Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Магновський Ігор Йосифович. – К., 2003. – 221 с.
6. Кодекс законів про працю: Закон України : від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50.
7. Про зайнятість населення: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
8. Про охорону праці: Закон України: від 14 жов. 1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
9. Кодекс законів про працю України: Науково-практичний коментар. – Х. : Консум, 2003. – 832 с.
10. Про професійний розвиток працівника: Закон України : від 12 січ. 2012 р. № 4312-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39. – Ст. 462.

Василько І.В. Гарантії забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб

У статті наголошено на особливому значенні забезпечення трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, що має велике методологічне значення для загальнотеоретичної характеристики трудових прав зазначених суб'єктів трудових правоотношин у цілому.

Ключові слова: гарантії, юридичні гарантії, трудові права, гарантії забезпечення прав.

Василько И.В. Гарантии обеспечения трудовых прав работников, работающих у работодателей – физических лиц

В статье отмечено особое значение обеспечения трудовых прав работников, работающих у работодателей - физических лиц, что имеет большое методологическое значение для общей теоретической характеристики трудовых прав указанных субъектов трудовых правоотношений в целом.

Ключевые слова: гарантии, юридические гарантии, трудовые права, гарантии обеспечения прав.

Vasilko I.V. Guarantees to ensure the labor rights of employees working for employers – natural persons

The article highlighted the special significance of ensuring labor rights of employees working for employers – individuals, which is of great importance for the general methodological and theoretical characteristics of these labor rights of labor relations in general.

Keywords: guarantees, legal guarantees, labor rights, rights guarantees.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2015.

REFORM OF BODIES OF STATE CONTROL AND SUPERVISION OVER THE OBSERVANCE OF LABOR LEGISLATION AT THE PRESENT STAGE OF DEVELOPMENT OF UKRAINE

Chornaya K.P.

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

К.П. Чорна

*заступник завідувача кафедри комерційного та трудового права
Інституту права імені Володимира Великого
Міжрегіональної академії управління персоналом,
кандидат юридичних наук*

Постановка проблеми. З розвитком ринкових відносин роботодавці прагнуть досягти найбільших прибутків усіма можливими способами, при цьому, все частіше порушуючи права працівників – не виплачують у повному розмірі заробітну плату, економлять на засобах охорони праці, не додержуються графіку відпусток та ін. Основним завданням органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю є недопущення порушень конституційних прав громадян на працю та охорону праці. В той же час, в сучасних умовах кризового розвитку України, держава, підтримуючи економіку та стимулюючи підприємства до розвитку, намагається обмежити своє втручання в їх діяльність, що призводить до безконтрольності роботодавців. Прийняття нової редакції Трудового кодексу України також є проблемним, адже він повинен містити норми, що поєднують економічну вигоду для роботодавців і додержання прав та інтересів працівників. Тому, важливо на сьогодні знайти саме ту модель державного регулювання сфери праці, що буде сприятлива для всіх суб'єктів трудових правовідносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ролі, задач, функцій органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю приділяли увагу вчені-теоретики та практики трудового права, які погоджуються в необхідності змін в сучасній системі контролюючих органів. Зокрема, вагомими напрацюваннями в цьому питанні належать таким вченим, як: Г.М. Біла, В.С. Венедіктов, Н.Г. Воропаєва, В.М. Гаращук, Н.В. Дараганова, А.О. Замченко, М.І. Іншин, Т.І. Костилева, Г.В. Подгорна, Є.М. Попович, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенко та ін.

Метою статті є аналіз ролі й функцій органів державного контролю та нагляду за додержанням законодавства про працю в умовах проведення адміністративної реформи і скорочення контролюючих органів, визначення переліку таких органів та основних недоліків в їх діяльності, дослідження зарубіжного досвіду діяльності контролюючих органів за додержанням трудового законодавства.

Основні результати дослідження. Державна система органів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства відзначається наявністю суворо регламентованих повноважень, монополією держави на виконання суб'єктами даної системи своїх функцій [1, с.733]. На сьогодні одним із найперших питань, що планується вирішити в нашій країні – це реформування діючих державних органів, які мають контрольно-наглядові функції. При цьому, реформування визначають як цілісний процес, що включає програму дій для вирішення системних проблем з метою унеможливлення їхнього виникнення у майбутньому, як цілеспрямовану діяльність державного апарату щодо рішучого перетворення управлінської влади, результатом якої мають стати якісні зміни в системі органів виконавчої влади з урахуванням змін в об'єктах управління та формі держави [2]. Сфера праці не залишається осторонь цієї проблеми, адже і в ній задіяні різнорівневі органи влади, функції яких часто збігаються, а іноді й суперечать одна одній. Крім того, питання реформування взагалі системи трудових правовідносин в Україні є необхідністю. Тому варто визначити роль, яку на сьогодні відіграють органи державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

Сфера праці на сьогодні в нашій державі залишається однією з найменш законодавчо врегульованих сфер, а стан нагляду і контролю за додержанням трудового законодавства знаходиться на мінімальному рівні. Але ж, трудове законодавство України передбачає низку обов'язків для всіх суб'єктів трудових правовідносин та відповідальність за їх невиконання. Кодекс законів про працю України передбачає, що державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю здійснюють наступні органи: 1) у сфері праці – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; 2) у сфері охорони праці – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ядерної та радіаційної безпеки; центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної безпеки; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної безпеки; центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення; місцеві державні адміністрації [3]. І хоча на цей час деякі органи вже юридично ліквідовано, однак вони продовжують виконувати свої функції. Так, Т.І. Костилова класифікувала органи державної влади як суб'єкти контролю дотримання законодавства про працю на три групи: (а) які здійсню-

ють контроль дотримання суто законодавства про працю (Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України, Державна інспекція України з питань праці); (б) які здійснюють контроль дотримання суміжного з трудовим законодавства і при цьому, безпосередньо впливають на трудові відносини роботодавця та працівника (Міністерство соціальної політики України; Державна санітарно-епідеміологічна служба України; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Державна інспекція ядерного регулювання України); (в) які здійснюють широке коло повноважень в усіх сферах суспільних відносин (місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування) [6, с.354]. Ю.П. Дмитренко зазначає, що у змісті більшості спеціальних законів, що стосуються окремих інститутів трудового права («Про оплату праці», «Про охорону праці», «Про відпустки» тощо), містяться норми про контроль за додержанням відповідного закону. Наприклад, згідно з ст. 35 Закону України «Про оплату праці» контроль за додержанням законодавства про оплату праці на підприємствах здійснюють: 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю; 2) органи доходів і зборів; 3) професійні спілки та їх об'єднання [5, с.462, 6, с. 35]. В Україні діяла і діє досить велика кількість органів, що виконують контрольно-наглядові функції у сфері праці.

Останній рік відзначився численними реформами органів державної влади, скороченням їх кількості та оптимізацією їх діяльності. Сфера нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю також зазнала змін. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України, прийнятої у вересні 2014 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», створюється Державна служба України з питань праці, яка буде виконувати функції Державної інспекції з питань праці та Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки, а також функції з реалізації державної політики у сфері гігієни праці та функції із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників [7]. Першим кроком у скороченні органів нагляду за додержанням трудового законодавства також стало прийняття нової редакції Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014, яким виключено ч.3 ст.259 КЗпП України в якій йшлося, що «вищий нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів про працю здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами» [8].

Наступним кроком стало прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 11.02.2015 № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці», яка буде єдиним органом у сфері контролю та нагляду за законодавством про працю. Так, згідно із зазначеним Положенням, Державна служба з питань праці буде реалізувати державну політику у сферах: промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою

втратаю працездатності, на випадок безробіття в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб [9].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 100 «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань праці та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України», територіальні органи Державної служби з питань праці утворюються шляхом злиття територіальні органи Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки і Державної інспекції з питань праці. В цій Постанові зазначається, що останні продовжують виконувати свої повноваження до передачі таких повноважень територіальним органам Державної служби з питань праці (далі – Держслужби з питань праці) [10]. Але фактично повноваження Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки і Державної інспекції з питань праці та інших органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю не передані до новоутвореної Держслужби з питань праці. Тобто, дана установа існує тільки на папері.

Необхідно відзначити, що вчені неодноразово досліджували питання щодо реформування органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю. Так, Н.В. Дараганова вважає центральним і головним органом Державну інспекцію з питань праці та зазначає, що, результати діяльності Держпраці України реально впливають на вирішення питань щодо стану охорони в Україні та контролем за додержанням трудового законодавства (у тому числі й щодо своєчасної виплати заробітної плати) [11, с.46]. Є.М. Попович пропонує главу вісімнадцяту Кодексу законів про працю України доповнити окремою статтею за назвою «Державна інспекція праці». Частина перша даної статті повинна визначити, що державна інспекція – це єдина централізована система державних органів, здійснюючих контроль за дотриманням трудового законодавства та інших нормативно-правових актів, що містять норми трудового права. В частині другій вказати, що керівником державної інспекції є Головний державний інспектор праці – заступник Міністра праці та соціальної політики [12, с.16]. Вчені наголошують на визначальній ролі Державної інспекції з питань праці України в системі органів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю України. Проте, сьогодні законодавець значно удосконалив цей підхід та створив якісно новий орган – Державну службу з питань праці, об'єднавши повноваження всіх органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю і значно розширивши її повноваження.

Зміни в діяльності органів нагляду та контролю законодавства про працю слід проводити поступово, починаючи з вирішення значної кількості існуючих проблем в їх функціонуванні. Г.М. Біла наголошує на проблематиці в кадровому складі поки що діючих контролюючих органів. Так, в Україні підбір на посаду державного інспектора праці здійснюється на конкурсній основі відповідно до Закону України «Про державну службу». При цьому особи, які пройшли конкурсний відбір, не проходять спеціальної підготовки з питань, якими повинен володіти саме державний інспектор праці. В нашій державі не

існує навчальних закладів, які готували б фахівця, що одночасно ґрунтовно володіє юридичними, економічними та бухгалтерськими знаннями. Таким чином, основні необхідні знання та навички державний інспектор праці отримує в процесі своєї роботи на короткотермінових семінарах та нарадах, що проводяться територіальними державними інспекціями праці, як правило, один раз на місяць. Також, при укладанні трудового договору державні інспектори праці проходять короткострокове стажування (один-два тижні) під керівництвом інспектора, який має досвід роботи, або під керівництвом керівника відділу. В діяльності інспекторів праці можна відзначити низку проблемних моментів. Повсякденна праця інспекторів ускладнюється відсутністю необхідних технічних засобів, зокрема, фото- та відеотехніки, портативних комп'ютерів, транспортних засобів тощо. Серед вітчизняних ВНЗ немає жодного, який би готував спеціалістів в галузі контролю та нагляду за дотриманням законодавства про працю. Очевидним є недостатній рівень заробітної платні, що отримують інспектори праці [13, с.139]. Як вважає Н.В. Дараганова, до проблемних питань в діяльності інспекцій праці належать: надмірна завантаженість інспекторів праці; обмежений кадровий потенціал та недостатнє матеріально-технічне забезпечення Держпраці України; і брак необхідних технічних засобів для повсякденної праці інспекторів; відсутність мотивації до праці внаслідок досить скромної заробітної платні інспекторів праці; обмежені можливості для кар'єрного просування інспекторів; поширення нових форм зайнятості, що ускладнюють завдання інспекторів; відсутність належної кваліфікації інспекторів праці тощо [11, с.44].

Не можливо не погодитись із Г.В. Подгорною, що контрольна діяльність в сфері забезпечення законності при регулюванні й реалізації суспільно-трудових відносин буде ефективною якщо: а) здійснюватиметься в рамках конкретних нормативних приписів; б) матиме регулярний характер; в) проводитиметься своєчасно й оперативно; г) охоплюватиме найбільш важливі питання; д) поширюватиметься на всі служби, органи і підрозділи підконтрольних органів; є) буде об'єктивною, повною, результативною. Система нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства повинна будуватися на засадах пріоритетності прав людини та громадянина й гласності. Важливо будувати таку систему за відсутності залежності органів нагляду та контролю від власника або уповноваженого ним органа, на засадах демократизму. Така незалежність дозволить органам нагляду і контролю за дотриманням законодавства про працю приймати більш обґрунтовані рішення відповідно до чинного законодавства [1, с.734].

Аналізуючи погляди вчених на процес реформування органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, можна зробити висновок, що майже всі науковці погоджуються в доцільності створення одного контролюючого органу. Але крім об'єднання функцій, при реформуванні органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, слід звернути увагу на принципи пріоритетності прав людини та громадянина й гласності, на удосконалення кадрового і матеріального забезпечення новоствореної Державної служби з питань праці.

Розглядаючи проблематику проведення реформи органів нагляду й контролю за додержанням трудового законодавства слід звернутися до аналогічного закордонного досвіду. Однією з найбільш ефективних Інспекцій праці є та, що працює у Польщі. В цій країні використовуються всі доступні форми спілкування, включаючи Інтернет. У всіх організаційних одиницях інспекції праці запроваджена система безкоштовних юридичних консультацій (у тому числі в електронній формі й по телефону). У своїй роботі державна інспекція праці Республіки Польща тісно співпрацює з органами громадського контролю за додержанням законодавства про працю. Так, на підприємствах з кількістю працюючих понад 100 та більше осіб утворюються комісії чи служби безпеки і гігієни праці, до складу яких входять представники роботодавця та найманих працівників [13, с.138].

Контроль за забезпеченням безпечних та здорових умов праці у Франції здійснює інспекція праці, функціональні обов'язки інспекції праці об'єднані в одну інспекційну систему в державному департаменті, що входить до складу Міністерства праці, або міжгалузеву інспекцію праці, діяльність якої координується Міністерством праці. За таких умов спостерігається тенденція до запровадження сильних, належним чином організованих, узгоджених, сталих, ефективних та результативних послуг, що надаються інспекціями праці. Цей орган не має права безпосередньо притягати до відповідальності винного підприємця, а повинен звертатися в судові органи. Також, інспектори праці не можуть самі при надзвичайних обставинах тимчасово закрити підприємства або видавати обов'язкові накази. У цьому випадку інспектори повинні звернутися до суду, що розглядає таке звернення в прискореному порядку [14, с.405].

В таких європейських країнах як: Данія, Іспанія, Люксембург, Італія, Німеччина, Франція, Болгарія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія функціональні обов'язки інспекції праці об'єднані в одну інспекційну систему в державному департаменті, що входить до складу Міністерства праці, або міжгалузеву інспекцію праці, діяльність якої координується Міністерством праці. За таких умов спостерігається тенденція до запровадження сильних, належним чином організованих, узгоджених, сталих ефективних та результативних послуг, що надаються інспекціями праці. Все ще існують організаційні проблеми на вищому рівні, але є кращі можливості розв'язувати такі проблеми. У зв'язку з цим велика кількість ефективних інспекцій праці обирає саме цю модель [15, с.136].

Досвід країн з розвинуеною економікою свідчить про те, що успішні органи нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства характеризуються такими ознаками: 1) всі функції об'єднані в одному контролюючому органі; 2) високий рівень матеріального забезпечення та технологічного устаткування; 3) спілкування з громадськістю, доступність; 4) основна мета діяльності інспекцій праці – запобігання порушенням трудового законодавства.

Більшість країн вже впроваджують новітні технології та методики нагляду та контролю, застосовуючи численні досягнення науки і техніки на своєму прикладі показують їх дієвість. Крім того, значна кількість наглядово-контрольних органів вносить плутанину в діяльність всього механізму. Таким

чином, для покращення ситуації, що склалася, існує гостра необхідність в удосконаленні правового регулювання діяльності органів нагляду та контролю, враховуючи досвід зарубіжних країн та приведення національного законодавства до міжнародних стандартів [16, с.104]. На підставі проаналізованого матеріалу, вважаємо, що крок до зосередження функцій всіх органів нагляду та контролю за додержанням трудового законодавства в одному органі – Державній службі з питань праці є вдалим. Завдяки проведенню таких змін можливо значно удосконалити проблемні моменти, зробити існуючу систему контролю за додержанням трудового законодавства більш прозорою та усунути дублювання функцій контролюючих органів. Але є певні недоліки, що ускладнюють настання позитивних змін. А саме, до реформування інспекції праці слід підходити комплексно, застосовуючи досвід зарубіжних країн, удосконалюючи матеріальну, технічну та інформаційну базу. При створенні Державної служби з питань праці необхідно застосовувати сучасні підходи до вирішення проблем у відповідній сфері, потребує удосконалення нормативно-правова база у сфері контролю за додержанням трудового законодавства, діяльність служби повинна базуватися на новітніх наукових дослідженнях та соціологічних опитувань. Без комплексних змін запланована реформа та скорочення контролюючих органів може залишитись лише формальною зміною назв.

Висновок. Таким чином, за останній рік відбулися значні зміни у сфері реформування органів державної влади, та, зокрема, органів, що здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю. Сьогодні фактично скасовані повноваження органів прокуратури з нагляду за додержанням законодавства про працю, майже створено єдиний орган нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю. Але процес реформування органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю триває, він повинен бути більш ефективний та урахувати всі попередні недоліки, тому попереду необхідно зробити ще багато кроків щодо удосконалення системи нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Подгорна Г.В.* Щодо системної організації діяльності органів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства [Електронний ресурс] / Г.В. Подгорна // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 731-735. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_4_116.pdf.
2. *Кульчій І.О.* Сутність понять «реформування» і «оптимізація» та їх застосування в системі виконавчої влади України / І.О. Кульчій [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Gosupravlenie/42603.doc.htm.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р., № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
4. *Костишева Т.І.* Суб'єкти контролю за дотриманням законодавства про працю / Т.І. Костишева // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 349-356.

5. *Дмитренко Ю.П.* Трудове право України: [підручник] / Ю.П. Дмитренко. – К. : ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.
6. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
7. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442 / Офіційний вісник України. – 2014. – № 74. – Ст. 2105.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
9. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: Постанова КМУ від 11.02.2015 № 96 / Офіційний вісник України. – 2015. – № 21. – С. 201.
10. Про утворення територіальних органів Державної служби з питань праці та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України Постанова КМУ від 11.02.2015 № 100 / Офіційний вісник України. – 2015. – № 21. – Ст. 586.
11. *Дараганова Н.В.* Державна інспекція України з питань праці як один із основних елементів системи державного управління питаннями охорони праці / Н.В. Дараганова // Юридична наука. – 2014. – № 1. – С. 40-46.
12. *Попович Є.М.* Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. ун-т внутр. справ / Є.М. Попович. – Х., 2003. – 20 с.
13. *Біла Г.М.* Проблеми в реалізації державної політики нагляду за дотриманням законодавства / Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 135-139.
14. *Небоженко К.В.* Досвід європейських країн у сфері реалізації права на здорові та безпечні умови праці / К.В. Небоженко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 27. – С. 405-414.
15. *Біла Г.М.* Діяльність інспекцій праці за кордоном: досвід для України / Г.М. Біла // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2011. – № 3 (7). – С. 122-126.
16. *Воропаєва Н.Г.* Державний та громадський нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці / Н.Г. Воропаєва // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 99–105. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_19.pdf.

Чорна К.П. Реформування органів державного контролю та нагляду за додержанням законодавства про працю на сучасному етапі розвитку України

Статтю присвячено аналізу ролі та функцій органів державного контролю та нагляду за додержанням законодавства про працю в умовах проведення адміністративної реформи й скорочення контролюючих органів. Охарактеризовано перелік таких органів, названо основні недоліки в їх діяльності. Досліджено зарубіжний досвід діяльності контролюючих органів за додержанням трудового законодавства.

Ключові слова: *контроль, нагляд, законодавство про працю, інспекція праці, Державна служба з питань праці, реформування органів, додержання законодавства про працю.*

Черная Е.П. Реформирование органов государственного контроля и надзора за соблюдением законодательства о труде на современном этапе развития Украины

Статью посвящено анализу роли и функций органов государственного контроля и надзора за соблюдением законодательства о труде в условиях проведения административной реформы и сокращение контролирующих органов. Охарактеризован перечень таких органов, названы основные недостатки в их деятельности. Исследован зарубежный опыт деятельности контролирующих органов за соблюдением трудового законодательства.

Ключевые слова: *контроль, надзор, законодательство о труде, инспекция труда, Государственная служба по вопросам труда, реформирование органов, соблюдения законодательства о труде.*

Chornaya K.P. Reform of bodies of state control and supervision over the observance of labor legislation at the present stage of development of Ukraine

This article analyzes the role and functions of state control and supervision over the observance of labor legislation in terms of administrative reform and the reduction of regulatory authorities. The author describes a list of such bodies, called the major shortcomings in their activities. In this article studied foreign experience of regulatory bodies of compliance with labor legislation.

Keywords: *control, supervision, labor legislation, labor inspection, the State Service for Labour, reforming agencies, compliance with labor legislation.*

Стаття надійшла до редакції 19.06.2015.

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ.
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
LEGAL QUALITY ASSURANCE.
RESEARCH AND DEVELOPMENT**

CHARACTERIZATION OF INTRA-ORGANIZATIONAL FRAMEWORK FOR THE ACTIVITIES OF RESEARCH INSTITUTIONS

Manzhula A.A.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬО-ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ

А.А. Манжула

*докторант Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

Постановка проблеми. Внутрішній характер організаційних засад забезпечення діяльності науково-дослідних установ свідчить про те, що вони встановлюються та реалізуються у межах структури кожної окремої зазначеної установи. Звідси, внутрішньо-організаційні засади забезпечення діяльності науково-дослідних установ – це комплекс найбільш важливих, принципових вимог, на підставі та у відповідності з якими здійснюється налагодження і реалізація управління в середині організаційної структури науково-дослідної установи. Метою цих засад є запровадити такий механізм внутрішньо-організаційного управління, який би забезпечував максимально ефективне функціонування науково-дослідних установ та гарантував належне виконання поставлених перед ними завдань.

На сьогодні у наукових колах немає єдиного бачення того, які саме аспекти управлінської діяльності слід розглядати як внутрішньо організаційні. Так, скажімо, з точки зору, що її висловлює Ю. Крегул організаційні засади перш за все стосуються таких питань, як: проведення нарад, обговорень, перевірок, розробку проектів планів, прогнозів, програм, методичних рекомендацій, здійснення заходів щодо підвищення якості та ефективності управлінської праці [2, с.278].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти внутрішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ України у своїх наукових дослідження розглядали такі вчені, як: В.С. Журавський, В.І. Козлов, Д.М. Бахрах, С.В. Кувакін, О.М. Бандурка, Л.І. Нечаюк, Н.О. Телеш, Ю. Крегул, Є.В. Додін, Г.В. Задорожня, Р.А. Калюжний та ін.

Метою статті є: дослідити внутрішньо-організаційні засади діяльності деяких науково-дослідних установ України.

Основні результати дослідження. Д.М. Бахрах у своїх працях в якості основних організаційних аспектів організації управління розглядає: доведення управлінського рішення до відома виконавців; роз'яснення цілей і значення запланованих заходів; проведення різноманітних організаційно-масових заходів, а також таких заходів, як підбір, розстановка і навчання кадрів, фінансування, виділення необхідних матеріалів та устаткування; забезпечення належної взаємодії [3, с.53]. За С.В. Кувакіним, внутрішньо-організаційні заходи слід розподілити на такі групи: загальна організація діяльності; організаційна робота з кадрами; організаційні види навчання; організація внутрішньовідомчого контролю; організаційна робота, яка спрямована на вдосконалення роботи; колективне обговорення організаційних питань [4, с.10]. З позиції О.М. Бандурки внутрішньо-організаційна діяльність орієнтована на організацію роботи конкретних служб і складається з: визначення структури відповідних підрозділів, її вдосконалення, добору й розстановки кадрів; планування й координації роботи, прийняття рішень на певний період або на проведення конкретних заходів, операцій; надання практичної допомоги підпорядкованим підрозділам і працівникам: взаємодії з іншими службами; узагальнення й поширення передового досвіду; контроль і перевірку виконання, заохочення працівників, їх атестування, використання дисциплінарної практики тощо [5, с.8].

З викладеного видно, що серед дослідників немає єдиного бачення кола внутрішньо-організаційних засад, у той же час можемо констатувати, що незалежно від того, як той чи інший автор підходить до визначення переліку зазначених засад, у більшості випадків вони стосуються таких основних питань: мета, завдання та напрямки діяльності; внутрішня організаційна структура суб'єктів, які здійснюють певну діяльність та компетенція їх окремих структурних ланок; порядок підготовки та здійснення діяльності за основними напрямками; проведення кадрової роботи; розподіл фінансів в середині НДУ, формування та використання матеріально-технічної бази.

Розпочати, на нашу думку, слід з аналізу функції НДУ, які також є важливим організаційним аспектом її діяльності. За своєю сутністю функції являють собою ті основні напрямки за якими (чи в яких) здійснюється діяльність науково-дослідних установ задля виконання поставлених завдань та досягнення намічених цілей. Як і у випадку із завданнями напрямки роботи кожної науково-дослідної установи мають специфічний характер і визначаються у відповідному нормативно-правовому акті, як правило Статуті НДУ. Що є цілком зрозумілим, адже функції НДУ походять від їх завдань і виступають логічним продовженням останніх – функція вказує на те, яким чином виконується

завдання, яким шляхом іде суб'єкт, вирішуючи поставлену перед ним проблему. Так, наприклад, у Статуті Національної академії медичних наук України передбачено, що на виконання поставлених перед Академією завдань, вона здійснює свою діяльність за такими напрямками: 1) здійснює організацію, координацію і загальне наукове керівництво фундаментальними та прикладними науковими дослідженнями з розв'язання найважливіших проблем медичної науки, які проводять науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади і наукові медичні установи, що фінансуються з державного бюджету; 2) визначає єдину комплексну систему прогнозування, планування, координації, звітності та контролю виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень, що проводяться в її наукових установах, медичних вузах, інших наукових медичних установах; 3) визначає пріоритети фундаментальних та прикладних наукових досліджень, які проводяться вищими навчальними закладами і галузевими медичними установами з метою забезпечення досягнень принципово нових результатів у галузі медичної науки і технологій, утворює тимчасові міжвідомчі підрозділи дослідників та виділяє кошти для проведення необхідних робіт; 4) здійснює в установленому порядку управління переданим їй державним майном, розподіляє бюджетні кошти, контролює їх використання; 5) розробляє разом з органами виконавчої влади рекомендації щодо ефективного використання досягнень медичної науки в охороні здоров'я; 6) та ін. [6]. Або, скажімо, згідно із Статутом Національної академії правових наук України, дана наукова установа, відповідно до покладених на неї завдань: визначає пріоритетні напрями розвитку правової науки; самостійно визначає основні напрями і тематику досліджень у галузі держави і права; проводить або організовує проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, у тому числі за участю наукових працівників вищих навчальних закладів юридичного профілю; координує наукову роботу навчальних закладів, що входять до складу Академії, та сприяє у проведенні цієї роботи іншими вищими навчальними закладами; здійснює координацію визначення тематики дисертаційних досліджень, які виконуються в Україні, у галузі держави і права; надсилає відповідним органам державної влади наукові прогнози з питань розвитку правової науки та освіти; розробляє концепції та проекти законів, інших нормативно-правових актів; створює наукові ради, тимчасові творчі колективи з найважливіших проблем у галузі держави і права; проводить наукові експертизи проектів нормативно-правових актів, програмних документів та рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, надає експертні висновки; самостійно визначає свою структуру; поширює інформацію про свою діяльність, пропагує через засоби масової інформації результати наукових досліджень; організовує, проводить і бере участь у наукових конференціях, симпозіумах, творчих конкурсах; бере участь у розробленні проектів рішень з питань, що стосуються її діяльності; засновує іменні та академічні стипендії згідно з положенням, затвердженим президією Академії [7].

Наступним важливим внутрішньо організаційним аспектом діяльності НДУ є їх організаційна структура, яка являє собою сукупність впорядкованих та розміщених певним чином, взаємозв'язаних одна з одною, структурних

ланок НДУ. Організаційна структура є уособленням внутрішньої будови (устрою, організації) НДУ як єдиної, цілісної, завершеної системи. Роль структури організації досить влучно озвучили Л.І. Нечаюк та Н.О. Телеш, які зазначають що вона (структура) є своєрідним каркасом, навколо якого будуються всі складові підприємства [8].

Структура НДУ визначається у їх відповідних Статутах. В цілому структура досліджуваних установ, як правило, складається з центрального апарату та відповідних підрозділів, зокрема таких як: науково-дослідні відділи, лабораторії або сектори, управлінські служби тощо. Також НДУ на правах структурних підрозділів можуть утворювати філіали, наукові відділення конструкторські, технологічні і проектні бюро, та інші структурні підрозділи, які не мають правового статусу юридичної особи. Крім того НДУ можуть мати у своєму підпорядкуванні організації, що є юридичними особами, які засновуються для здійснення забезпечення наукової діяльності перших (НДУ). При цьому, якщо структурні підрозділи НДУ, які не володіють статусом юридичної особи, функціонують на підставі відповідних Положень про них, затверджених керівником НДУ за погодженням з її Вченою радою. То відокремлені організації, що перебувають у підпорядкуванні НДУ та володіють правами юридичних осіб, діють на підставі відповідного Статуту, затвердженому у встановленому НАН України порядку. Керівники структурних підрозділів обираються Вченою радою НДУ та призначається на посаду її директором. Керівники відокремлених організацій, філій НДУ, також обираються Вченою радою НДУ, після чого затверджуються Президією НАН України.

Деякі слова слід приділити керівним органам НДУ. Аналіз Статутів ряду науково-дослідних установ свідчить про те, що їх очільниками є директори, які обираються в результаті проходження ними конкурсного відбору Загальними зборами відповідного відділення НАН України, та призначається на посаду наказом Президента НАН України. У деяких ситуаціях право призначати директора НДУ може здійснюватися й безпосередньо Президією НАН України, зокрема якщо обрання директора не відбулося, або ж коли проводиться реорганізація НДУ.

Аналіз змісту Постанови Президії НАН України «Про основні принципи організації та діяльності науково-дослідного інституту НАН України» від 25.06.2002 р. та Статутів ряду науково-дослідних установ [9; 10; 11] свідчать про те, що Директор НДУ виконує основний обсяг внутрішньо-організаційних управлінських функцій, зокрема він: здійснює наукове і загальне керівництво роботою НДУ, забезпечує додержання законності і державної дисципліни в її діяльності; керує роботою з підготовки наукових кадрів, фінансування і матеріально-технічного забезпечення з розподілом матеріальних ресурсів за темами науково-дослідних робіт, видання наукових праць, проведення нарад і конференцій; організовує контроль за виконанням планів науково-дослідних робіт у НДУ, перевіряє роботу відділів, лабораторій, тематичних груп і окремих співробітників; здійснює координацію науково-дослідної діяльності НДУ з іншими установами; забезпечує укомплектування НДУ кваліфікованими кадрами, керує підготовкою наукових кадрів та вживає заходів до залучення

наукових працівників для проведення досліджень на громадських засадах, всебічно сприяє особам, які підвищують свою наукову кваліфікацію; подає в установленому порядку звіти про результати наукової та науково-організаційної діяльності, про наслідки впровадження завершених досліджень, а також бухгалтерські, фінансові та статистичні звіти про діяльність НДУ; створює умови, необхідні для творчого обміну думками, розвитку критики і самокритики в НДУ; керує діяльністю Вченої ради НДУ; Керує роботою по міжнародних наукових зв'язках НДУ і встановлює у відповідному порядку наукові зв'язки з науковими установами і вченими зарубіжних країн.

Окрім Директора управління НДУ здійснює й Вчена рада, яка є колегіальним дорадчим органом управління науковою і науково-технічною діяльністю наукової установи. Вчена рада приймає рішення та виробляє рекомендації в межах своєї компетенції. Головою вченої ради є за посадою директор інституту, заступником голови – заступник директора НДУ з наукової роботи, секретарем – вчений секретар НДУ. Кількісний склад членів вченої ради визначається в Статуті НДУ. Даний орган НДУ виконує такі функції: обговорює основні напрями наукової і науково-технічної діяльності НДУ і рекомендує їх до затвердження відповідним відділенням та Президією НАН України; розглядає питання: пов'язані з удосконаленням структури НДУ; координації та наукового співробітництва з іншими організаціями і установами; проведення нарад і конференцій; міжнародного наукового співробітництва інституту; науково-видавничої діяльності; висування видатних наукових праць, наукових відкриттів та винаходів для присудження премій та медалей, в тому числі міжнародних; висування та обговорення кандидатур на посаду директора інституту; обрання наукових працівників за конкурсом; порушення клопотань про присвоєння працівникам НДУ вчених та почесних звань; висування кандидатів у дійсні члени (академіки) і члени-кореспонденти Національної академії наук України. Аналізує стан реалізації наукових досліджень, їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення, підготовки наукових кадрів. Крім того Вчена рада НДУ: по-перше, ухвалює: програми, проекти науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; річний звіт про наукову роботу інституту; по-друге, затверджує: результати атестації наукових працівників; теми дисертацій здобувачів та аспірантів, їх наукових керівників (консультантів), по-третє, рекомендує: кандидатури на призначення заступником директора з наукової роботи, вченого секретаря НДУ, головних редакторів та членів редколегій наукових видань НДУ; інші питання, які передбачені статутом НДУ [12].

Також в НДУ для здійснення оперативного вирішення поточних питань організаційно-наукової роботи може утворюватися такий колегіальний орган як Розширене засідання дирекції, до складу якого входять як є директор, заступники директора, вчений секретар, керівники наукових та позаструктурних підрозділів, голова профкому. При цьому рішення розширеного засідання дирекції мають рекомендаційний характер для прийняття рішень директором Інституту.

Не менш важливими внутрішньо організаційними аспектами діяльності НДУ є питання їх інформаційного, матеріально-технічного та кадрового забез-

печення, оскільки саме вони пов'язані із створенням відповідної ресурсної бази, необхідної для нормального функціонування НДУ та належного виконання нею своїх завдань.

Висновок. Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок про те, що внутрішньо-організаційні засади є дуже важливими елементами механізму організаційно-правового забезпечення діяльності НДУ, їх головна особливість полягає у тому, що вони запроваджуються та реалізуються не ззовні по відношенню до НДУ, а в середині її системи. Тож, якщо зовнішньо-організаційні засади більше покликані створити відповідну, сприятливу для функціонування всіх НДУ, політико-правову, економічну та управлінську атмосферу, то внутрішньо-організаційні засади мають на меті забезпечити вирішення науково-організаційних, організаційно-управлінських, кадрових, господарських та матеріально-технічних питань на рівні окремих науково-дослідних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філософія: [підручник] / С.П. Щерба, О.А. Заглада. – [5-е вид.] – К. : Кондор, 2011. – 548 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/16650214/filosofiya/nauka>
2. *Крегул Ю.І.* Поняття і види форм державного управління / Ю.І. Крегул // Адміністративне право України. Академічний курс: [підручник]: у 2 т. / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). – К. : Вид-во «Юрид. думка», 2004. – Т. 1. Загальна частина. – 2004. – С. 278–280.
3. *Бахрах Д.Н.* Административное право России: [ученик] / Д.Н. Бахрах, С.Д. Хазанов, А.В. Демин. – М. : Норма – Инфра-М, 2002. – 623 с.
4. *Кувакін С.В.* Організаційні форми управління органами внутрішніх справ: загально-теоретичний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / С.В. Кувакін. – Х., 2001. – 18 с
5. Адміністративна діяльність. Частина особлива: [підручник] / За заг. ред. проф. О.М. Бандурки. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, «Еспада», 2000. – 368 с.
6. Про затвердження Статуту Національної академії медичних наук України: Постанова КМУ від 18.10.1999 № 1913 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1913-99-%D0%BF>
7. Про затвердження Статуту Національної академії правових наук України: Постанова КМУ від 26.12.2011 № 1375 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1375-2011-%D0%BF>
8. *Нечаюк Л.І., Телеш Н.О.* Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 348 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/nechauk31.htm
9. Про затвердження нової редакції Основних принципів організації та діяльності науково-дослідного інституту НАН України від 25.06.2002 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2002/regulations/OpenDocs/020625_159.pdf
10. Статут Інституту фізики конденсованих систем Національної академії наук України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.icmp.lviv.ua/institute/statute>

11. Статут Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.undip.org.ua/about/statut.php>

12. Про затвердження нової редакції Основних принципів організації та діяльності науково-дослідного інституту НАН України від 25.06.2002 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2002/regulations/OpenDocs/020625_159.pdf

Манжула А.А. Характеристика внутрішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ

У статті надано характеристику внутрішньо-організаційних засад діяльності деяких науково-дослідних установ України. Досліджено поняття «внутрішня організація». На основі дослідження зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: внутрішньо-організаційні засади, діяльність, науково-дослідна установа.

Манжула А.А. Характеристика внутриорганизационных основ деятельности научно-исследовательских учреждений

В статье предоставлена характеристика внутриорганизационных основ деятельности некоторых научно-исследовательских учреждений Украины. Исследовано понятие «внутренняя организация». На основе исследования сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: внутриорганизационные основы, деятельность, научно-исследовательское учреждение.

Manzhula A.A. Characterization of intra-organizational framework for the activities of research institutions

In the article provided the characteristics of intra-organizational foundations of some scientific research institutions of Ukraine. The author investigated the concept “internal organization”.

Keywords: intra-organizational-principles, activities, research institution.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2015.

**FUNCTIONS SUCH INDICATION OF ACTUS REUS,
AS THE SITUATION OF CRIME COMMISSION**

Astakhova A.A.

**ФУНКЦІЇ ТАКОЇ ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
ЗЛОЧИНУ, ЯК ОБСТАНОВКА ЙОГО ВЧИНЕННЯ**

О.О. Астахова

аспірант кафедри кримінального права

та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. З'ясування функцій обстановки вчинення злочину має істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики, тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями, що стосуються функцій такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка його вчинення певною мірою займалися такі вчені, як: М.І. Панов, В.Г. Гавло, В.І. Куликов, В.В. Лавренюк, Г.Г. Мелінтесян, Н.П. Яблоков, В.О. Образцов, В.М. Кудрявцев, О.В. Наумов, Ф.Г. Бурчак, Є.В. Фесенко, В.К. Матвійчук, В.О. Коновалова, В.Н. Грищук, П.С. Матишевський, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс, М.І. Ковальов, М.Й. Коржанський, Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, М.В. Володько, О.О. Дудоров, В.І. Борисов, А.А. Музика, А.В. Савченко та інші.

Мета статті полягає у з'ясуванні функцій такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка його вчинення.

Основні результати дослідження. Проте перед тим, як з'ясувати функції такої ознаки об'єктивної сторони як обстановка вчинення злочину, важливо розпочати це питання з того, що склад злочину – це передбачена законом про кримінальну відповідальність сукупність ознак, за допомогою яких суспільно небезпечні діяння визнаються злочином або диференціюється їх караність (з цього визначення зрозуміло, що таке визначення поширюється на будь-який склад злочину, який є в Кримінальному кодексі України) [1, с.46]. У цій дефініції закладено одне, про те надто важливе для розуміння складу злочину невідоме – це його ознака (ознаки). Тоді постає слушне питання, що вона собою представляє? На наше переконання, ознака складу злочину, являє

собою ознаку суспільно небезпечного діяння (злочину), зведену у законодавчий стан (ступінь). Разом з тим, кожне діяння (злочин) володіє множинністю ознак (об'єктивних і суб'єктивних). З цього судження знову, хочемо ми цього чи ні, напрошується питання чи всі ознаки діяння стають ознаками складу злочину? Наприклад, прапорщик В. будучи в зоні проведення АТО та знаходячись на військовій службі, у нічний час непомітно проник до складу боєприпасів, де шляхом підпалу знищив та пошкодив набої до автоматичної зброї, які необхідні для оборонних або наступальних дій. У цьому випадку настає закономірне питання чи всі ознаки сформульованого діяння (злочину) названі в законі, а саме в ст.411 КК України? У ч.3 ст.411 КК України визначено «Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці,-» [2]. Чи співпадають названі ознаки діяння (злочину) і знаки складу злочину, описані в ст.411 КК України. Відповіді на поставлені питання є очевидними для фахівців. Які ж ознаки суспільно небезпечного діяння (злочину) стають ознаками складу злочину? Чому в наведеному нами прикладі зі знищення чи пошкодження, а саме діянням (злочином) і складом злочину, умисне знищення або пошкодження військового майна, немає повного збігу ознак? Цей наведений нами наглядний приклад свідчить, що ознаками складу злочину можуть бути лише істотні ознаки суспільно небезпечного діяння (злочину). Постає знову ж закономірне питання, а що це вони (ці ознаки) собою представляють? Істотними є лише ті ознаки відповідного діяння, які: 1) властиві всім діянням (злочинам) даного виду або їх різновидності; 2) відмежовують певне діяння (злочин) від інших.

Для з'ясування задекларованого в статті предмета дослідження необхідно ще з'ясувати низку проблем, які, на наш погляд, допоможуть нам зрозуміти функції такої ознаки об'єктивної сторони діяння, як обстановка вчинення злочину. Зокрема, слід з'ясувати чи буде вказана в законі ознака, що не відрізняє даний злочин від інших. Тоді його існування в Особливій частині буде позбавлено сенсу. Така ознака не може відігравати ніякої функціональної ролі. Крім того, слід з'ясувати чи закономірною є розбіжність ознак суспільно небезпечного діяння (злочину) і складу злочину? Розбіжність ознак суспільно небезпечного діяння і складу злочину є закономірним, адже чинний закон не повинен відображати всі ознаки (властивості) конкретного діяння (злочину) безпосередньо. У законі (складі злочину) мають міститися узагальнені ознаки, що володіють більш або менш високим ступенем абстракції.

Таким чином, ознака складу злочину – це передбачена законом про кримінальну відповідальність в утилізованому вигляді істотна ознака суспільно небезпечного діяння (злочину).

Слід звернути увагу на те, що в Особливій частині Кримінального кодексу України знаходяться видові ознаки, які властиві окремим суспільно небезпечним діянням. Натомість ознаки загального складу злочину містять ознаки, які не залежать від особливостей окремих суспільно небезпечних діянь.

У контексті нашого дослідження важливо акцентувати увагу на тому, що в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України не часто зустрі-

чаються не тільки факультативні, але й обов'язкові ознаки загального складу злочину. Це зумовлено тим, що в статтях Особливої частини цього кодифікованого нормативно-правового акту і в загальному складі злочину містяться різні ознаки.

З метою з'ясування предмета нашого дослідження ще потрібно акцентувати увагу на проблемі, а яким же властивостям мають відповідати ознаки об'єктивної сторони злочину? Як зазначається у публікаціях їх є дві: 1) ознаки об'єктивної сторони злочину повинні характеризувати самі (конкретні) зовнішні ознаки суспільно небезпечного діяння (крадіжка, завдання шкоди здоров'ю тощо) 2) ознаки об'єктивної сторони злочину, щоб відрізнитися від інших елементів його складу, повинні характеризувати зміст і умови вчинення суспільно небезпечного діяння.[1, с.63].

Ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за тією частотою, коли вони зустрічаються – це обов'язкові і факультативні ознаки. Факультативні ознаки, які властиві частині суспільно небезпечних діянь, до них належать і обстановка вчинення злочину. Таких подіях ознак об'єктивної сторони має значення тільки тоді, коли йдеться про загальний склад злочину. Натомість, коли мова іде стосовно складів окремих злочинів то обов'язковими є всі ознаки об'єктивної сторони цього злочину. Крім того, ознаки об'єктивної сторони злочину розрізняються за природою. Це ознаки, що характеризують зміст і умови вчинення злочину. До ознак, що характеризують зміст вчинення злочину відносяться: суспільно небезпечна поведінка, діяння (дія або бездіяльність); суспільно небезпечні наслідки; причинний зв'язок; спосіб вчинення злочину; знаряддя і засоби вчинення злочину. Натомість до ознак, що характеризують умови вчинення злочину відносяться: місце, час, обстановка та джерело вчинення злочину [1, с.65]. Такий підхід дає можливість зрозуміти злочин як складне соціальне і юридичне утворення.

Маючи такий загальнотеоретичний фундамент дослідження, а також відомості про обстановку, як ознаку об'єктивної сторони злочину і її співвідношення і взаємозв'язок з іншими елементами складу, в тому числі і як підставою криміналізації діянь, дозволяє з'ясувати функції обстановки вчинення злочину і в узагальненому вигляді установити її значення для кримінальної відповідальності.

В аспекті нашого дослідження потрібно акцентувати увагу на тому, що не слід недооцінювати функції такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину. Положення, що стосуються обстановки як ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину, її співвідношення і взаємозв'язок з елементами того іншого складу злочину, описаного в законі, підставами криміналізації, дозволяє з'ясувати функції обстановки вчинення і в узагальненому вигляді, в подальшому встановити її значення для кримінальної відповідальності.

Обстановка вчинення злочину є самостійною та обов'язковою ознакою в структурі злочинного посягання, передбачених деякими складами злочинів. Вона в багатьох випадках визначає фактичні і соціальні ознаки суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинними і караними. Якщо обстановка

вчинення злочину вказана в законі або така однозначно витікає з його змісту, то вона являється обов'язковою ознакою складу злочину і набуває значення необхідної умови кримінальної відповідальності.

У такому випадку для вирішення питання про притягнення певної особи до відповідальності необхідно встановити, зокрема, злочинну дію або бездіяльність вчинену такою особою, саме у цій конкретній обстановці, яка безпосередньо вказана в законі або витікає з його змісту. І навпаки, відсутність у конкретному діянні обстановки, що є обов'язковою ознакою складу злочину, виключає кримінальну відповідальність такої особи. Правовою основою такого рішення є те, що в діянні особи відсутня одна з обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, як підстави кримінальної відповідальності; відповідно, відсутня сама підстава притягнення конкретної особи до кримінальної відповідальності в цілому. Таким чином, одна із функцій обстановки вчинення злочину полягає в тому, що вона поряд з іншими обов'язковими ознаками злочину, передбаченого статтею Особливої частини КК України є умовою кримінальної відповідальності.

Обстановка вчинення злочину вказує на індивідуальні риси і властивості того чи іншого конкретного злочину, а також у низці випадків істотно впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності конкретного злочину. Вона уточнює, конкретизує суспільно небезпечну дію або бездіяльність виходячи з умов вчинення злочину, сприяє з'ясуванню об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину. Тому встановлення обстановки вчинення злочину має важливе значення для кваліфікації злочинів, правильного застосування кримінального закону і в кінцевому рахунку призначення покарання, спів мірного вчиненому діянню. Звідси слідує, що обстановка вчинення злочину, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею Особливої частини КК України виконує функцію з встановлення її як обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні (п.1 ч.1ст.91 КПК України) [3; 4, с.239; 5, с.241]. Обстановка як ознака об'єктивної сторони обмежує діяння, що визнається злочином, визначає його межі і тим самим виконує функцію обмеження меж кримінальної відповідальності за той чи інший злочин, який містить таку ознаку. Інакше кажучи, від обстановки в багатьох випадках залежить вирішення важливого питання: чи відноситься або не відноситься певна дія або бездіяльність до сфери злочинного, а також і караного. Так, склад злочину «Державна зрада» (ст.111 КК України) буде мати місце у формі «... перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» [2], коли дії особи – перехід на бік ворога відбувається за такої обстановки, як «... в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту...». Іншими словами, коли буде встановлена така обов'язкова ознака об'єктивної сторони для цієї форми злочину, як обстановка вчинення злочину.

Як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, обстановка, обмежуючи кримінальну відповідальність, дозволяє в ряді випадків диференціювати і види відповідальності. Наприклад, якщо відбулося порушення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання, але яке не спричинило тяжкі наслідки передбачені в ч.1 ст.418 КК, проте, відбулося в умовах воєнного

стану, то таку особу можна лише притягнути до дисциплінарної відповідальності, не дивлячись на те, що воно відбулося в обстановці: « в умовах воєнного стану» [2].

Обстановка вчинення злочину є одна із показників небезпечності, шкідливості злочинної дії або бездіяльності, указує на ступінь суспільної небезпеки злочину в цілому. Тому вона є важливою умовою диференціації кримінальної відповідальності, тобто виконує функцію диференціації кримінальної відповідальності. Наприклад, якщо «Порушення правил несення бойового чергування (бойової служби), встановлених для своєчасного виявлення і відбиття раптового нападу на країну або для захисту або безпеки країни, якщо це спричинило тяжкі наслідки», відбувалося у мирний час, то винна особа піддається покаранню у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років [2]. Натомість, якщо ті самі діяння вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, то винна особа підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [2].

Обстановка вчинення злочину індивідуалізує суспільно небезпечне правопорушення, уточнює його, надає йому якісну визначеність, указує на ті характерні риси і властивості, якими одне правопорушення відрізняється від іншого (наприклад, від дисциплінарного проступку або від адміністративно-правового делікту), або один злочин від іншого. Звідси витікає важлива розмежувальна функція такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину. З'ясування ознак за якими один вид злочину відрізняється від іншого суміжного злочину або один злочин відрізняється від аналогічного адміністративного проступку, необхідна умова правильної кваліфікації злочинів. Проте, для того, щоб правильно кваліфікувати злочин, як вірно зазначає В.М. Кудрявцев, необхідно чітко собі уявляти розмежувальні лінії між ними і суміжними злочинами (а на наше переконання, розмежувальні лінії між злочином і аналогічним адміністративно-правовим деліктом). [6, с.145].

Тридцять три склади злочинів розрізняються за такою ознакою об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину. Обстановка дозволяє розмежовувати злочин за об'єктивною стороною перш за все тоді, коли вони посягають на один і той же об'єкт.

Обстановка вчинення злочину уточнює, деталізує, конкретизує суспільно небезпечну дію або бездіяльність, які є злочинними. Так, наприклад це стосується злочину, передбаченого ст.111 КК України у формі його прояву «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» [2], тощо. Дана функція обстановки вчинення злочину проявляється в процесі як правотворчості, так і в правозастосовній діяльності.

Обстановка вчинення злочину відноситься до числа спеціальних (додаткових) ознак об'єктивної сторони діяння, за допомогою яких законодавець, формулюючи кримінально-правову норму вказує на особливості (специфіку) відповідного злочину. Включення обстановки в статтю Особливої частини КК, як обов'язкової ознаки відповідного складу злочину, дозволяє в узагальненому виді описувати в ній лише єдину обставину (ознаку) суспільно небезпечної поведінки, оптимально відображати злочин в законі. Так, у нормах КК України,

що встановлюють кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження військового майна, вчинені шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом або якщо вони спричинили загибель людей ч інші тяжкі наслідки, але вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, тобто шляхом вказівки на обстановку вчинення злочину, де закріплені одиничні види злочинної поведінки, формулюють специфіку відповідного злочину. Це означає, що обстановка вчинення злочину виконує функцію оптимального відображення злочину в законі (законодавець забезпечує точне, чітке описання конкретного складу злочину).

Кримінальному законодавству України властиве намагання точного описання конкретних складів злочину. Законодавець завжди повинен намагатися чітко описувати в законі ознаки злочинів. У цьому контексті А.А. Піонтковський відзначав, що вдосконалення закону про кримінальну відповідальність зв'язано з проведенням чіткої характеристики ознак окремих складів злочинів [7, с.125]. Норми, внаслідок нечіткого їх змісту, відсутності конкретних ознак, зокрема, обстановки вчинення злочину, за допомогою яких можна було б встановити конкретні (чіткі) межі на яких поширюється злочин, його індивідуальні ознаки, можуть бути по різному розтлумачені, й отримати різний масштаб їх застосування, що може призвести до порушення законності. [8, с.49; 9,с.87]. Не випадково, при конструюванні чинного КК України про відповідальність за військові злочини, злочини проти довілля, господарські злочини, злочини проти правосуддя, що мали місце в попередніх кодексах, чинний КК зробив спроби чіткого, точного формулювання ознак цих складів злочину, зокрема, шляхом вказівки на обстановку вчинення цих злочинів. Таким чином, частково вдалося уникнути конструювання складу злочину високого рівня нормативного узагальнення з недостатньо визначеними ознаками, використання якого на практиці могло б призвести до можливого помилкового тлумачення й застосування закону.

Конкретизуючи значення обстановки вчинення злочину в процесі правотворчої діяльності проявляються в тому, що в залежності від обстановки вчинення злочину законодавець у низці випадків виділяє кваліфікуючі склади, а також спеціальні норми. При цьому досягається і мета диференціації кримінальної відповідальності в залежності від ступеня суспільної небезпечності злочинів, визначальне значення на яку, в нашому випадку, має обстановка вчинення злочину.

Отже, включення до норм КК України обстановки вчинення злочину в якості обов'язкової ознаки конкретного складу злочину, є одним з прийомів законодавчої техніки з криміналізації діянь та конкретизації кримінального закону і забезпеченню його точності, визначеності.

У правозастосовній практиці конкретизуючи значення такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину виражається у тому, що воно має бути встановлено у кожному кримінальному провадженні, безвідносно до того, чи є вона обов'язковою або необов'язковою ознакою відповідного виду злочину. У кожному випадку встановлення обстановки вчинення злочину забезпечує конкретизацію суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяль-

ності), сприяє уточненню суспільно небезпечних наслідків та інших об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину.

Нарешті, обстановка вчинення злочину виступає в якості одного з критеріїв криміналізації суспільно небезпечних діянь. Рішення законодавця про криміналізацію, тобто визнання певних діянь злочинами, ґрунтується на врахуванні багатьох соціально-правових та психологічних фактів. Проте, також певне значення серед них має матеріальна ознака злочинів – їх суспільна небезпечність. Саме підвищена суспільна небезпечність відповідної дії, бездіяльності, перш за все обумовлює вирішення питання про визнання певного діяння в якості злочину, встановлення з його вчинення відповідного покарання. Обстановка вчинення злочину істотно впливає на характер і ступінь суспільної небезпеки діяння і тому поряд з іншими його ознаками враховується при вирішенні питання про криміналізацію того чи іншого діяння (злочину). Зокрема, обстановка вчинення злочину має важливе значення при визначенні обсягу (меж) криміналізації, тобто при встановленні кола діянь, на які поширюється кримінально-правова заборона. Діяння в такому випадку тягне за собою кримінальну відповідальність тільки тому, що воно вчинено в певній обстановці.

Термін «функція», означає «...Явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін. Робота когось, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось // Призначення, роль чого-небудь...» [10, с.1552]. В дійсності це робота когось або чого-небудь, тобто у нашому випадку обстановка вчинення злочину. Натомість В.О. Котюк, стверджує, що до спеціальних функцій, належить насамперед регулятивна та охоронна функції, установча та інформаційна (функції права реалізуються через галузі, інститути, норми права, тощо) [11, с.313]. Що ми, на наш погляд, продемонстрували.

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема об'єктивної сторони злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [12, с.1-226; 13, с.1-366; 14, с.1-375; 15, с.1-313; 16, с.1-298].

Висновки. На підставі викладеного слід виокремити функції такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину:

– Одна із функцій обстановки вчинення злочину полягає в тому, що вона поряд із іншими ознаками злочину, виступає умовою кримінальної відповідальності.

– Друга із функцій обстановки вчинення злочину полягає в доказуванні у кримінальному провадженні.

– Третя – в обмеженні меж кримінальної відповідальності.

– Четверта із функцій обстановки вчинення злочину полягає у диференціації видів відповідальності.

– П'ята із функцій обстановки вчинення злочину полягає у диференціації видів кримінальної відповідальності.

– Шоста із функцій полягає у розмежуванні злочину від іншого аналогічного правопорушення.

– Сьома із функцій - у розмежуванні суміжних злочинів.

– Восьма із функцій обстановки вчинення злочину полягає у виборі конкуруючих норм з КК України при кваліфікації вчиненого діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекцій] / С.В. Благов – М. : Юрлитинформ, 2012. – 344с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – IV/25 -26. – Ст.131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-V // Відомості Верховної Ради України від 08.03.2013 № 9-10. – Ст.88.
4. *Лукашкіна Т.В.* Доказування / Т.В. Лукашкіна // Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х. : Одисей, 2013. – С. 237 – 240.
5. *Шумило М.Є.* Докази і доказування / Шумило М.Є. // Кримінальний процесуальний кодекс України / За заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – С. 223 – 281.
6. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 352 с.
7. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении / А.А. Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.
8. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Браинин. – М. : Юрид. лит., 1963. – 275 с.
9. *Фристер Гельмут.* Уголовное право Германии. Общая часть – Strafrecht Allgemeiner Teil: пер. с нем. / Гельмут Фристер. – 5-е изд. – М. : Инфотропик Медиа, 2013. – 272 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусеп. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728с.
11. *Котюк В.О.* Функції права / В.О. Котюк // Юридична енциклопедія: В 6 т. Т. 6: Т-Я / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 2004. – 768 с.
12. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: “Yuridicheskyy Center – Press”, 2002.- 226p.
13. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: “Yuridicheskyy Center – Press”, 2002. – 366p.
14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center – Press”, 2002. – 366p.
15. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center – Press”, 2001. – 313p.
16. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: “Yuridicheskyy Center – Press”, 2001. – 298p.

Астахова О.О. Функції такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка його вчинення

У статті здійснено дослідження функцій такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановки вчинення злочину. Зосереджується увага на тому, що не варто недооцінювати функції обстановки вчинення злочину. Автор розкриває на підставі дослідження зміст цих функцій та визначає їх перелік.

Ключові слова: обстановка, вчинення злочину, функції, ознаки злочину.

Астахова А.А. Функции такого признака объективной стороны преступления, как обстановка его совершения

В статье проведено исследование функций такого признака объективной стороны преступления, как обстановки совершения преступления. Сосредотачивается внимание на том, что не стоит недооценивать функции обстановки совершения преступления. Автор раскрывает на основании исследования содержание этих функций и определяет их перечень.

Ключевые слова: обстановка, совершение преступления, функции, признаки преступления.

Astakhova A.A. Functions such indication of actus reus, as the situation of crime commission

The article studied the functions of such indication of actus reus, as the situation of crime commission. It focuses attention on the fact that we should not underestimate the features of the situation of the offense. The author reveals the study on the basis of the content of these functions and determines their list.

Keywords: situation, commission of crime, function, signs of a crime.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2015.

SOME CRIMINAL-LEGAL PROBLEMS OF ILLEGAL HUNTING SKILLS

Hospodarets M.V.

ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ

В.М. Господарець

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Згідно зі ст.13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [1]. На підтвердження цього Законом України від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ» [2] (статті 9, 10) кожному громадянину надано право використання тваринного світу, серед різновидів якого мисливство знаходиться на першому місці.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 16 жовтня 1992 р. «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» [3] дослідження у сфері охорони навколишнього природного середовища, серед яких є тваринний світ, посідають провідне місце в реалізації екологічної політики в Україні. Враховуючи положення Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [4] на цьому шляху як головний вектор вирішення проблем кримінальної відповідальності за незаконне полювання в юридичній літературі розглядається насамперед поліпшення нормотворчої діяльності та практики застосування чинного законодавства в цій сфері.

Переважає більшість правових вимог, у тому числі й кримінально-правових, кримінально-процесуальних та міжнародно-правових щодо охорони, відтворення, раціонального використання та оздоровлення мисливських звірів і птахів як складової частини тваринного світу України знайшли своє відображення в законах України: від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання» зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України: від 7 лютого 2002р. №3053-III, від 15 травня 2003 р. № 762-IV, від 11 липня 2003 р. № 1122-IV, від 20 квітня 2004 р. № 1695-IV [5]; від 13 грудня 2001 р. «Про тваринний світ»[2]; від 7 лютого 2002 р. «Про Червону книгу України» [6]; від 16 червня 1992 р. «Про природно-заповідний фонд України» зі змінами і доповненнями, внесеними Законами України: від 5 травня 1993 р. № 3180-XII, від 14 грудня 1999 р. № 1287-XIV, від 11 грудня 2003 р. № 1377-XIV [7]; у Постанові Кабінету Міністрів України від 1 червня 1993 р. № 399 «Про роз-

міри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України» [8]; у Наказі Державного комітету лісового господарства України від 16 квітня 1998 р. № 41 «Про затвердження розміру збору за видачу посвідчення мисливця і контрольної картки обліку добутої дичини та порушення правил полювання» [9]; у Наказі Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2000 р. № 153 «Про затвердження Інструкції про порядок видачі ліцензії на добування мисливських тварин та порядок здійснення полювання на цих тварин» [10]; у Наказі Державного комітету лісового господарства України від 8 квітня 2004 р. № 62 «Про проведення полювання в мисливський сезон 2004», № 62 «Про проведення полювання в мисливський сезон 2004/2005 року» [11]; в Наказі Державного комітету лісового господарства України від 21 квітня 2003 р. № 76 «Про проведення полювання на диких парнокопитних і хутрових звірів у мисливський сезон 2003/2004 р.» [11] та інших.

Проте, незважаючи на певну урегульованість питання щодо відносин, що стосуються мисливських звірів і птахів, багато громадян не дотримуються приписів полювання, які є центральним питанням, де визначається як загальний режим мисливського господарства та тваринного світу, так і порядок здійснення полювання: від моменту виникнення права на полювання, місць, строків, обстановки, способів, засобів, знарядь і видів полювання.

Аналіз основних досліджень та публікацій щодо складових біосфери, біотехнічних заходів, правового нігілізму, варварського знищення мисливських птахів та звірів призводить до різкого зменшення, а деякі види тваринного світу перебувають під загрозою повного знищення.

В юридичній літературі питанню кримінальної відповідальності за незаконне полювання приділялась певна увага. Відповідні проблеми досліджували такі вчені, як: В.І. Андрейцев, Ю.С. Богомяков, В.І. Борисов, Т.Д. Бушуєва, С.Б. Гавриш, В.Г. Гончаренко, В.К. Грищук, М.С. Грінберг, П.С. Дагель, С.А. Данилюк, О.О. Дудоров, А.Я. Дубинський, Є.М. Жевлаков, М.Й. Коржанський, А.М. Комісаров, О.М. Костенко, З.Г. Корчева, Т.П. Кудлай, І.П. Лановенко, Б.М. Леонтьєв, Ю.І. Ляпунов, В.К. Матвійчук, М.М. Міхеєнко, А.Й. Міллер, В.Л. Мунтян, П.Т. Некіпелов, В.Д. Пакутін, П.Ф. Повеліцина, О.Я. Светлов, Є.Л. Стрельцов, В.Я.Тацій, С.В. Трофімов, І.А. Тяжкова, В.І Шакур, Ю.С. Шемшученко, В.А. Широков, С.С. Яценко, М.А. Лапіна, М.В. Краснова, В.Є. Емінов, Ф.А. Лопушанський, О.Л. Дубовік та ін.

Мета статті з'ясувати особливості регламентування проблемних питань незаконного полювання.

Основні результати дослідження. В основу поняття «незаконне полювання» мають бути покладені сформульовані законом протиправні дії осіб, дії яких підпадають під ч.1 ст.248 КК України. Такі правопорушення правил полювання об'єднані з настанням істотної шкоди як рівнозначні [12], але з їх переліку, що приводиться в Законі України «Про мисливське господарство і полювання» [5], видно, що найменшою ступінню суспільної небезпечності характеризується таке порушення, як полювання без відповідного дозволу,

далі полювання в заборонений час, ще більший ступінь суспільної небезпечності є полювання в заборонений час, найбільший ступінь суспільної небезпечності представляє полювання забороненими знаряддями і способами.

З'ясування суті та визначення поняття «незаконне полювання», а також наукові розробки з проблеми суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст.248 КК України, обґрунтування кримінальної відповідальності за це діяння, з'ясування суті суспільної небезпечності цього явища мають велике значення для правильної кваліфікації діяння винного та зміцнення законності, та відіграють важливу роль у боротьбі з зазначеними злочинами [12].

Словник української мови під «полюванням» розуміє: «шукати і переслідувати диких звірів, птахів, риб з метою вбити чи зловити їх» [13], Крім цього, ставиться знак рівняння між поняттям «мисливець» та «полювач» [13]. Слід зазначити, що одним з найперших визначень поняття «полювання» як відшукання або переслідування корисних диких тварин з метою вбити або впіймати їх, узагалі, та з метою вступити у володіння ними ми знаходимо в історичних документах.

В основному всі погляди, що зустрічаються в юридичній літературі, на поняття «полювання» і його зміст збігаються на існуючому тлумаченні цього поняття, тобто розглядають його як: вистежування з метою добування, переслідування і саме добування диких звірів і птахів, а також знаходження в мисливських угіддях з рушницями, собаками, ловчими птахами, капканами й іншими знаряддям полювання [14].

Деяке уточнення цього поняття вносить Закон України від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання». При цьому використовуються поняття як «мисливство», так і «полювання». Так, під мисливством мають на увазі вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь [5]. Цікаво, що під полюванням тут розуміють дії, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах.

Аналіз нормативних актів, що регулюють полювання, та існуючих визначень приводить до висновку, що ця діяльність може проявлятися нижченаведеним чином і обов'язково мати такі характеристики: 1) як один із видів спеціального використання тваринного світу України (п.4 Положення, ч.4 і ч.11 ст.1 Закону України від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання») [5]; 2) предметом полювання є мисливські звірі та птахи, що перебувають у стані природної волі, або утримуються у напіввільних умовах, належать до природних ресурсів загальнодержавного значення (ч.1 ст.1 Закону); 3) підставою полювання є дозвіл на добування мисливських тварин (посвідчення мисливця, квиток громадської мисливської організації, документ про сплату державного мита, ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на право користування мисливською зброєю, щорічна контрольна картка обліку добутої дичини); 4) добування диких звірів і птахів під час полювання проводиться лише в межах мисливських угідь; 5) суб'єктами здійснення полювання можуть

бути лише особи, які мають право на полювання (ст.12, 13 Закону України від 22 лютого 2000р. «Про мисливське господарство та полювання»); 6) головні елементи полювання — пошук, вистежування, переслідування і добування (відстріл, відлов) диких звірів і птахів; 7) основні дії при полюванні — це відстріл, відлов, вистежування, переслідування, добування; 8) до полювання відноситься (ст.12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання») перебування осіб в межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), при наявності: а) стрілецької зброї (у тому числі лука, арбалета) або капкана та інших знарядь добування диких звірів і птахів; б) мисливського собаки або ловчого звіра чи птаха; в) продукції полювання; г) будь-якої зібраної розчохленої стрілецької зброї (у тому числі лука, арбалета) [5].

На підставі викладеного, під полюванням слід розуміти вид спеціального користування тваринним світом, який характеризується пошуком, вистежуванням з метою добування, лову, розселення, використання в зоопарках, а також переслідуванням і самим добуванням диких звірів і птахів, які знаходяться у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах, особою, яка має право на полювання (до останнього прирівнюється перебування в мисливських угіддях з рушницями, мисливськими собаками, ловчими птахами, капканами й іншими знаряддями полювання, а також мисливською вогнепальною зброєю, продукцією полювання).

Проте таке визначення має певні неточності, які суперечать чинному законодавству. Розглянемо загальні положення Закону від 22.02.2000 р. Отже, із зазначеного вище слід вказати на те, що до державного мисливського фонду відносяться мисливські тварини, що перебувають у стані природної волі, а також утримуються в напіввільних умовах або у неволі в межах угідь державних мисливських господарств. Під мисливським господарством слід розуміти галузь — сферу суспільного виробництва, основними завданнями якого є охорона, використання та відтворення мисливських тварин, надання послуг мисливцям щодо здійснення полювання, розвитку мисливського спорту та мисливського собаківництва [5]. Натомість під мисливськими трофеями необхідно розуміти відповідним чином оброблені частини мисливських тварин (шкіри, роги, черепа, ікла тощо), здобуті шляхом полювання, які використовують у наукових, естетичних, культурних та освітніх цілях.

Мисливські угіддя — ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства. Продукція полювання — добути шляхом полювання туші мисливських тварин, їх частини (м'ясо, субпродукти, шкури, роги, черепа, ікла тощо), а також відловлені живі мисливські тварини. Утримання мисливських тварин у напіввільних умовах — утримання набутих у встановленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно перемішуватися за межі штучно ізолюваної ділянки мисливського угіддя. Утримання мисливських тварин у неволі — це утримання мисливських тварин

у відповідних спорудах, де вони не мають можливості жититися природними кормами та самостійно виходити за межі таких споруд [14].

Грунтуючись на доведеному, під полюванням необхідно розуміти вид спеціального користування тваринним світом, який характеризується пошуком, вистежуванням з метою добування, лову, розселення, використання в зоопарках, а також переслідуванням і самим добуванням мисливських звірів і птахів, які перебувають у стані природної волі, в межах мисливських угідь або утримуються у напіввільних умовах — штучно створених, у яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя або у неволі в межах угідь державного мисливського господарства, у відповідних спорудах, де вони не мають можливості жититися природними кормами та самостійно виходити за межі таких споруд (до останнього прирівнюється перебування в мисливських угіддях з рушницями, мисливськими собаками, ловчими птахами, капканами й іншими знаряддями полювання, а також з продукцією полювання та мисливськими трофеями).

Після визначення терміну «полювання» можна перейти до дослідження поняття «незаконне полювання».

Правила полювання і самі заборони щодо здійснення полювання слід шукати в Законі України від 22 лютого 2000 р. «Про мисливське господарство та полювання» [5]. У цьому Законі є такі заборони:

- 1) полювання без належного на те дозволу, а саме: без документів, визначених ст.14 цього Закону; полювання на тварин, які не зазначені у дозволах на добування мисливських тварин або понад встановлені у цих дозволах обсяги;
- 2) полювання в заборонених для цього місцях, а саме: на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, де це заборонено відповідно до положень про них; на відтворювальних ділянках; у межах населених пунктів за винятком випадків, передбачених рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад; в угіддях, не зазначених у дозволі; на відстані ближче ніж 200 м від будівель населеного пункту та окремо розташованих будівель, де можливе перебування людей;
- 3) полювання в заборонений час, а саме: у недозволені для полювання строки на відповідні види тварин, у темний період доби (пізніше години після заходу сонця і раніше години до його сходу);
- 4) полювання із застосуванням або використанням заборонених знарядь та забороненими способами, а саме: клеїв, петель, підрізів, закотів, гачків, самострілів, ловчих ям; отруйних та анестезуючих принад; живих, сліпих чи знівечених тварин як принад; звуковідтворювальних приладів та пристроїв; електричного обладнання для добування тварин; штучних світлових джерел, приладів та пристроїв для підсвічування місцевості, у тому числі приладів нічного бачення; дзеркал та інших пристроїв, що осліплюють тварин; вибухових речовин; з під їзду на автотранспорті, а також на плавучих засобах з працюючим двигуном; літаків, вертольотів; немисливської (у тому числі військової) вогнепальної, пневматичної та іншої стрілецької зброї, а також нарізних вкладок, напівавтоматичної або автоматичної зброї з магазинами більш як на два патрони; руйнування жител тварин, бобрових

загат, гнізд птахів; газу та диму; заливання нір звірів; а також: на тварин, які зазнають лиха (переправляються водою або по льоду, рятуються від пожежі тощо); на пернату дичину з нарізною вогнепальною зброєю; на хутрових звірів (крім вовка та ведмедя) з нарізною вогнепальною зброєю калібром більше як 5,6 мм; на копитних тварин та ведмедя з використанням малокаліберної гвинтівки під патрон кільцевого запалювання або набоїв, споряджених картечю чи шротом; полювання з мисливськими собаками, ловчими звірами і птахами без наявності на них паспорта з допуском до полювання; 5) транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в дозволі на їх добування; 6) допускання собак у мисливські угіддя без нагляду; 7) полювання з порушенням встановленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) в порядку здійснення полювання; 8) полювання на заборонених для добування тварин; 9) збирання яєць птахів, загиблих тварин або їх частин, нищення або псування штучних гніздищ, солонців, годівниць для звірів і птахів, посівів кормових рослин, мисливських вишок, вказівних знаків, відповідних вивісок та інших атрибутів мисливського господарства.

Крім того, зазначається, що дії в п.п. 1-8 ст.20 Закону відносяться до незаконного полювання. Проте не всі з перерахованих пунктів ст.20 цього Закону незаконного полювання можуть передбачати злочинні дії. Щодо незаконного полювання, яке завдало значної шкоди (ч.1 ст.248 КК) можна віднести: п.1 ст.20 Закону; п.2 ст.20 Закону (за винятком територій і об'єктів природно-заповідного фонду, оскільки такі дії вже криміналізовані самостійно); п.3 ст.20 Закону; п.4 ст.20 Закону (за винятком літаків і вертольотів, що становлять ознаку злочину самостійно); п.6 ст.20 Закону; п.7 ст.20 Закону; п.8 ст.20 Закону. Всі ці дії, способи, знаряддя, місце, час, які нами перераховані, як незаконне полювання, можуть бути злочинами тільки під час заповідання значної шкоди.

Враховуючи вищезазначене, об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст.248 КК України, під незаконним полюванням, що підлягає покаранню, слід розуміти умисний пошук, вистежування з метою добування, лову, розселення, використання в зоопарках, переслідування й саме добування диких звірів і птахів, які знаходяться в стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах або в неволі, особою, яка не має на це дозволу (до незаконного полювання, що підлягає покаранню, прирівнюється і перебування в заповідниках або на інших територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, або знаходження службових осіб з використанням свого службового становища, або знаходження їх за попередньою змовою групою осіб з рушницями, собаками, ловчими птахами, капканами й іншими знаряддями полювання, а також мисливською зброєю в зібраному вигляді поза дорогами загального користування або із продукцією, добутою під час полювання, та для дій, передбачених ознакою «порушення правил полювання, що завдало істотної шкоди — перебування в мисливських угіддях або поза дорогами загального користування для цих угідь з продукцією, добутою під час полювання), в заборонених для цього місцях, в заборонений час, забороненими знаряддями, засобами і спосо-

бами, з порушенням встановленого порядку для певної території, полювання на заборонених для добування тварин, що спричинило до істотної шкоди чи вчинено в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, або якщо такі дії вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений ст.248 КК, вчинені суб'єктом злочину [12].

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема кримінально-правової кваліфікації вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [15, с.1-226; 16, с.1-366; 17, с.1-375; 18, с.1-313; 19, с.1-298].

Висновки. Отже, важливою складовою кримінальної відповідальності, передбаченою ст.248 КК України, є суспільна небезпечність, що є найбільш суттєвою ознакою цього злочину.

Адже дійсно небезпечними для такої системи як біосфера, складовою якої є тваринний світ, є такі зміни у її звичайному природному функціонуванні, що призводять до протиправного знищення цієї складової, чим порушують умови її існування, утворюють загрозу існування суспільних відносин, які забезпечують охорону, раціональне використання, відтворення та оздоровлення мисливських звірів і птахів.

Таким чином, головною властивістю цього злочину, його негативом є руйнування зазначених суспільних відносин і завдання їм фізичної, майнової чи іншої істотної шкоди та порушення природної рівноваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
2. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001р. // Офіційний вісник України. – 2002. – №2. – Ст. 47.
3. Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки: Постанова Верховної Ради України від 16 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 45. – Ст. 620.
4. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства Європейського союзу: Закон України // Офіційне видання. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 28 с.
5. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000р. // Голос України. – 2000. – 28 березня. // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 442.
6. Про Червону книгу України: Закон України від 7 лютого 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – №10. – Ст. 462.
7. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості ВРУ. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
8. Про розміри компенсації за добування (збір) і шкоду, завдану видам тварин і рослин, занесеним у Червону книгу України: Постанова Кабінету Міністрів

України від 1 червня 1993р. № 339 // Збірник постанов Кабінету Міністрів України. – 1993. – № 11. – Ст. 226; 1996. – № 13. – Ст. 361.

9. Про затвердження розміру збору за видачу посвідчення мисливця і контрольної картки обліку добутої дичини та порушення правил полювання: Наказ Державного комітету лісового господарства України від 16 квітня 1998р. № 41 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 17. – Ст. 644. – 241 с.

10. Про затвердження Інструкції про порядок видачі ліцензії на добування мисливських тварин та порядок здійснення полювання на цих тварин: Наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2000р. № 153 // Офіційний вісник України. – 2001, № 11. – Ст. 479. – С. 269-273.

11. Про проведення полювання в мисливський сезон 2004/2005 року: Наказ Державного комітету лісового господарства України від 8 квітня 2004р. № 16 // Офіційний вісник України. – 2004р. – № 16. – Ст. 1130.

12. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131.

13. Словник української мови. – Т.4. – К. : Наукова думка, 1976. – 724 с.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел] – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

15. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226p.

16. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

17. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

18. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313p.

19. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Господарець М.В. Деякі кримінально-правові проблеми кваліфікації незаконного полювання

У статті розглянуті кримінально-правові проблеми незаконного полювання. Досліджені проблеми кваліфікації незаконного полювання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст.248 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: *незаконне полювання, кваліфікація кримінальних правопорушень.*

Господарець М.В. Некоторые уголовно-правовые проблемы квалификации незаконной охоты

В статье рассмотрены уголовно-правовые проблемы незаконной охоты. Исследованы проблемы квалификации незаконной охоты лиц, совершивших уголовные преступления, предусмотренные ст.248 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: *незаконная охота, квалификация уголовных правонарушений.*

Hospodarets M.V. Some criminal-legal problems of illegal hunting skills

The article deals with the criminal – legal problems of illegal hunting. The author highlights the problems of qualification of illegal hunting the perpetrators of criminal offenses stipulated by the art.248 of Criminal Code of Ukraine.

Keywords: *illegal hunting, qualification of criminal offenses.*

Стаття надійшла до редакції 12.06.2015.

SUBJECT OF CRIMES AGAINST PROPERTY: SOME ASPECTS

Dorohina A.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Ю.А. Дорохіна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри комерційного права

Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Проблематика предмета злочинів проти власності продовжує зберігати свою актуальність й особливо в аспекті визначення перспектив заміни розробленої ще у радянський період концепції злочинів проти власності на концепцію майнових злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження вказаної проблематики, своєчасність звернення до якої зумовлена зростанням кількості злочинних посягань на гроші у безготівковій формі, зробили такі науковці, як: Н.О. Антонюк, О.І. Бойцов, М.П. Бікмурзін, Н.В. Вишнякова, Б.В. Волженкін, Н.О. Лопашенко, П.В. Олійник, О.В. Хабаров, В.В. Хилота, А.Ю. Швець та ін. При цьому єдиного розуміння поняття «безготівкові гроші» не існує, а до питань, які не дістали однозначного вирішення у кримінально-правовій науці та які суперечливо вирішуються на практиці, належить, зокрема, кримінально-правова оцінка незаконного заволодіння безготівковими грошима.

Метою статті є продовження розробки та узагальнення доктринальних підходів щодо розуміння правової природи безготівкових грошей, з'ясування особливостей безготівкових грошей як предмета злочинів проти власності.

Основні результати дослідження. Внаслідок бурхливого розвитку комп'ютерної техніки незабаром безготівкові гроші зовсім можуть замінити готівку. Встановити природу безготівкових грошей намагаються як фінансисти, так і юристи.

Аналіз наукових праць дозволяє виокремити три основні концепції (підходи) щодо розуміння правової природи безготівкових грошей: 1) безготівкові гроші – це особлива форма грошей, що має речово-правову природу [1, с.45]; 2) безготівкові гроші є правом вимоги клієнта до банку, яке носить зобов'язальний характер [2, с.534]; 3) безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Ця концепція об'єднує перший і другий підходи, а її прихильники вказують на те, що безготівкові гроші є зобов'язальним правом, яке конструює фікцію речі, внаслідок чого стає можливим застосовувати до цих прав, вважаючи їх речами, режим речового права [3, с.59]. З одного боку,

безготівкові гроші є зобов'язальним правом (правом вимоги) власника рахунку щодо банку; з іншого (щодо третіх осіб), вони є засобом розрахунку.

З'ясована неоднозначність правової природи безготівкових грошей не може не ускладнювати вирішення питань кваліфікації незаконного заволодіння такими грошима. У кримінально-правовій літературі з цього питання висловлюються різні точки зору.

Мені імпонує підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Вони є фікцією речі, яка має зобов'язальну природу. Для зручності (потреб кваліфікації злочинів) цілком можливо застосовувати до безготівкових грошей режим речового права, визнаючи їх майном. Як відомо, поняття майна, будучи за своєю юридичною природою міжгалузевим, є однією з визначальних цивілістичних категорій. І вирішальне слово у з'ясуванні цього поняття має належати не криміналістам, а цивілістам. При цьому із положень ЦК України впливає, що гроші визнаються різновидом майна. Під річчю розуміють предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст.179), а під майном як особливим об'єктом цивільних прав та обов'язків – окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст.190). Стаття 192 під назвою «Гроші (грошові кошти)», не диференціюючи останні на готівкові і безготівкові, розміщена у межах глави 13 «Річ. Майно» розділу III «Об'єкти цивільних прав» чинного ЦК України. Отже, ЦК України однозначно зараховує гроші до майна безвідносно до їх готівкової чи безготівкової форми.

Також у п.24 ст.2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» законодавець закріпив поняття коштів як грошей у національній або іноземній валюті, а вклад (депозит) – як кошти у готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Таким чином, закон розуміє вклад як певну суму коштів. Отже, кошти можуть бути предметом злочину в безготівковій формі (зберігатися на банківському рахунку). Безготівкові грошові кошти є документальними та електронними записами на рахунках у банках.

За таких обставин навряд чи заслуговує на підтримку пропозиція М.П. Бікмурзіна безпосередньо у тексті кримінального закону вказати на те, що під майном як предметом злочинів проти власності слід розуміти, зокрема, безготівкові гроші [4, с.143-152]. Викладене і так є очевидним з урахуванням наведених положень регулятивного (цивільного) законодавства. Водночас М.П. Бікмурзін слушно вважає, що охоплення поняттям майна безготівкових коштів дозволяє розцінювати злочинні посягання на такі кошти як традиційні злочини проти власності, а отже, КК не потребує якихось нових заборон, розрахованих на вказані посягання. Погоджуюся із науковцем і в тому, що реальна можливість розпорядитись безготівковими грошима виникає у винного з

моменту зарахування грошей на його банківський рахунок, а в певних випадках – уже в момент обманного списання грошей з рахунку законного власника на рахунок третьої особи (повернення боргу, оплата товарів чи послуг тощо).

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що «при вирішенні питання про визнання предметом злочину безготівкових коштів слід зважати на те, що йдеться, по суті, про заволодіння майновими правами зобов'язального характеру (правом на майно), оскільки поняття «власник рахунку» та «грошові кошти на банківському рахунку» – умовні, адже і банківський рахунок, і безготівкові кошти на ньому є категоріями зобов'язально-правового характеру. Банк, отримувач цих коштів, наприклад, від вкладників, стає їх власником, а у вкладника з'являється на ці кошти право вимоги. Отже, заволодіваючи коштами банку, злочинці посягають на майно банку, якому і завдають шкоду» [5, с.43].

Показовими у зв'язку з цим є міркування Н.О. Антоноук, яка зазначає, що безготівкові гроші є юридичною фікцією, зобов'язанням, що показує рух грошей і полягає в обов'язку банку виплатити гроші певному клієнту (перерахувати їх); кримінально-правова охорона безготівкових грошей повинна бути тотожною кримінально-правовій охороні готівкових грошей як різновиду речей [6, с.110-111]. Чимало інших науковців [7, с.175-176; 8, с.76-80] є прибічниками подібної позиції, яку є підстави визнавати компромісною. Стверджується, що гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування.

Судова практика на сьогодні кваліфікує злочини, предметом яких є безготівкові гроші, як безоплатне вилучення безготівкових грошей, які є чужим майном.

Так, за ч.2 ст.190 і ч.3 ст.190 КК кваліфікував Київський районний суд м. Харкова дії С., який, маючи умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом обману в значних розмірах, діючи з корисливих мотивів, під приводом сприяння у складанні іспитів студентом університету А., у поновленні його на 4 курс навчання після відрахування та вступі до навчання на 5 курс бюджетної форми навчання, заволодів грошовими коштами А, шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому. Крім того, С., маючи умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом обману в значних розмірах, діючи повторно з корисливих мотивів, під приводом сприяння у наданні К. кімнати в гуртожитку університету заволодів коштами К. шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому. Зазначені грошові кошти з поточного рахунку за допомогою кредитної картки С. отримав готівкою в банкоматах [9].

Як бачимо, суд виходив з того, що злочинець не тільки отримав кошти у безготівковій формі, а і отримав їх готівкою у банкоматі. Злочин був визнаний закінченим з моменту переведення цих коштів у готівку.

Звертає на себе увагу, що у наведеному випадку правозастосовної практики, який можна вважати типовими, суд виходив з того, що закінченим злочин вважається або у момент безпосереднього отримання грошей з рахунку

(вкладу) потерпілого, або у момент зарахування грошей на рахунок, з якого злочинець може розпоряджатися безготівковими грошима. У разі, коли за рахунок коштів з чужого рахунку оплачуються товари (роботи, послуги), наприклад, за допомогою фіктивної або втраченої кредитної (розрахункової) картки, таке розкрадання вважається закінченим з моменту списання грошей з рахунку власника.

Спроба обґрунтувати прихильниками речової концепції безготівкових коштів того, що закінченим злочин можна вважати лише при «переведенні коштів у готівку», викликає серйозні сумніви. Так, незаконно перерахувавши грошові кошти з одного рахунку на рахунок, яким він може вільно розпоряджатися, злочинцю немає жодної необхідності у переведенні їх у готівку: він може використовувати їх і без цього [10, с.14-15]. Як бачимо, практика рухається шляхом визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності в аспекті змішаної, речово-зобов'язальної концепції.

Висновки. Дослідження, здійснене у межах цієї статті, дозволяє зробити висновок про те, що цивільно-правове поняття майна охоплює і безготівкові кошти, а отже, закріплювати власне, кримінально-правове поняття «майно» (у т. ч. шляхом внесення змін до КК України) не потрібно. Питання про переважно речовий або зобов'язально-правовий характер безготівкових грошей як різновиду майна для вирішення проблем, пов'язаних із кваліфікацією злочинних посягань на такі гроші, не є принциповим. В аспекті визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності конструктивним слід визнати компромісний підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану (речово-зобов'язальну) природу. Тому слід підтримати панівну наразі у літературі позицію, відповідно до якої кваліфікація посягань на грошові кошти не залежить від форми (готівкової чи безготівкової) їх існування; предметом злочину при незаконному списанні сум безготівкових коштів з банківських рахунків є майно, що належить власникам рахунків; незаконне посягання на безготівкові гроші треба розцінювати як заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб, визначений КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ефимова Л.Г.* Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 44–49.
2. Гражданское право: [учебн.]: В 2-х т. Том II. – Полутом 2 / Отв. ред. Е.А. Суханов – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 642 с.
3. *Скловский К.И.* Собственность в гражданском праве. – 5-е изд., перераб. – М., 2010. – 893 с.
4. *Бикмурзин М.П.* Предмет преступления: теоретико-правовой анализ. – М., 2006. – 184 с.
5. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків / В.О. Фінагеев, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с.
6. *Литвинок Н.О.* Кримінально-правова охорона власності: [навч. посіб.] – Львів, 2012. – 514 с.
7. *Бойцов А.И.* Преступления против собственности. – СПб., 2002. – 775 с.

8. Хилота В.В. Безналичные денежные средства как предмет хищения // АНО «Юридические программы». – М., 2009. – С. 76–80.

9. Справа № 640/12585/13-к н/п, 1-кп/640/162/14 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37419556>.

10. Яни П. Хищение: некоторые вопросы предмета и ущерб// Законность. – 1996. – № 10. – С. 10–19.

Дорохіна Ю. А. Предмет злочинів проти власності: окремі аспекти

У статті здійснено аналіз доктринальних підходів науковців щодо розуміння правової природи безготівкових грошей. Визначено, що безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну юридичну природу.

Ключові слова: злочини проти власності, предмет злочину, безготівкові гроші.

Дорохина Ю. А. Предмет преступлений против собственности: отдельные аспекты

В статье проведен анализ доктринальных подходов ученых относительно понимания правовой природы безналичных денег. Определено, что безналичные деньги имеют смешанную, вещно-обязательственную юридическую природу.

Ключевые слова: преступления против собственности, предмет преступления, безналичные деньги.

Dorohina A. Subject of crimes against property: some aspects

The article comprises the analysis of the doctrinal approaches of research workers regarding the understanding of the legal nature of non-cash money. It is defined that non-cash money is mixed, real right-binding in legal nature.

Key words: offenses against property, the subject of offense, non-cash money.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015.

THE CONCEPT OF CRIME OF HOLDING BLASTING WORKS IN VIOLATION OF RULES OF PROTECTION FISH STOCKS (ART. 250 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Melnichenko V.

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ПРОВЕДЕННЯ ВИБУХОВИХ РОБІТ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ОХОРОНИ РИБНИХ ЗАПАСІВ (СТ.250 КК УКРАЇНИ)

В.Л. Мельниченко

*здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються поняття злочину, проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів важливе з позиції меж дії кримінального закону (ст. 250 КК України).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів займалися такі вчені, як: В.Я. Тацій, С.Б. Гавриш, Ю.С. Шемшученко, В.К. Матвійчук та ін. Проте, щодо поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів праці відсутні до часу. Це не дивлячись на те, що ця проблема має важливе теоретичне значення та надто нагальна для кваліфікації злочину, передбаченого ст. 250 КК України і має істотне значення для відмежування цього злочину від суміжних злочинів.

Мета статті полягає у з'ясуванні поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250 КК України).

Основні результати дослідження. Досліджуючи поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, необхідно зазначити, що ці важливі положення потрібно розглядати в контексті і з врахуванням функцій суверенної держави України як: 1) охорони навколишнього природного середовища; 2) забезпечення гарантій раціонального використання природних ресурсів, зокрема, захисту і раціонального використання рибних запасів та диких водних тварин (як одного із важливих для людини компонентів тваринного світу, який має важливе значення для збереження природних ресурсів генетичного фонду живої природи), передбачені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1]. Водночас необхідно відзначити, що турбота держави на економічному, організаційному, правовому, освітянському та науковому рівнях щодо збереження рибних запасів або диких водних тварин ще надто далека від потреб сучасності. Таке ставлення може стати фатальним для життєвого циклу. Зазначене свідчить про те,

що сьогодні охорона, умов (стосунків) стовно рибних запасів або диких водних тварин від проведення вибухових робіт з порушенням правил стосовно їх охорони в Україні (а також у світі) – одна з найбільш актуальних проблем, яку потрібно вирішувати нашій державі, нашому суспільству негайно.

З цією метою слід посилити вивчення як стану рибних запасів та рибних водних тварин, а також проведення вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах, так і діяння, що призводять до такого стану, для відпрацювання екологічної стратегії, покликаної запобігати порушенню природної рівноваги внаслідок злочинних діянь, передбачених ст.250 КК України. Деякі зачатки вказаної стратегії знайшли відображення в чинному законодавстві [1]. Без контролю за заміною таких природних ресурсів як рибні запаси або дикі водні тварини та проведення вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах, необхідним також є і проведення організаційних та правових заходів щодо охорони й раціонального відтворення рибних запасів та диких водних тварин. Отже, стає очевидним той факт, що встановити контроль можна лише за тим, що достатньо глибоко вивчено.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], «Про тваринний світ» [2, с.59-75], Водний кодекс України [3] та ін., передбачена охорона рибних запасів або диких водних тварин від проведення робіт з порушенням правил охорони зазначених ресурсів. Ці положення, що передбачені зазначеними та іншими нормативними актами, є позитивним кроком щодо такої охорони, але, як завжди, тут прогалиною є механізм контролю та відсутність наукових методик його організації. Саме тому вироблення наукових методик організації контролю з охорони рибних запасів та деяких водних тварин у рибогосподарських водних об'єктах є нагальною потребою. Враховуючи те, що вище перелічене не входить до предмета цього дослідження, розглянемо суть проблеми, зазначеної у назві статті.

Суттєве занепокоєння з приводу зниження або суттєвого скорочення рибних запасів або диких водних тварин зумовлено як проведенням вибухових робіт, так і забрудненням водних об'єктів. Слід звернути увагу на те, що близько третини промислових та сільськогосподарських підприємств не має санітарно-захисних зон [4, с.8].

Не дивлячись на вплив цього злочину (передбаченого ст.250 КК України) надто мала кількість осіб притягнутих до кримінальної відповідальності. Одна з причин низької частки притягнення до кримінальної відповідальності за злочин проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів полягає в тому, що органи гірничого нагляду та органи, які видають дозволи на проведення робіт на землях водного фонду та відповідно промислового рибальства в рибогосподарських об'єктах тощо, не завжди ведуть точний облік правопорушників. І як наслідок, особи, які проводять вибухові роботи з порушенням правил охорони рибних запасів, не завжди притягуються до кримінальної відповідальності, оскільки не розуміються на практиці усі ознаки цього злочину, за якими проведена криміналізація цього правопорушення. Подібні недоліки, як показує вивчення нами інформаційного забезпечення зазначеного аспекту охорони навколишнього природного серед-

овища, виникають саме з цієї причини. І цю прогалину слід негайно усунути. Крім того, така інформація, про яку ми зазначали вище, має бути централізованою, оскільки якщо не здійснювати такі обліки і не боротися з цим злом більш суворими методами, то протизаконні діяння матимуть імідж безкарності і призведуть до проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин і значної шкоди відносинам навколишнього природного середовища.

З'ясування суті та визначення кримінально-правового поняття злочину проведення вибухових з порушенням правил охорони рибних запасів, обґрунтування кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення, мають велике значення для розуміння меж дії закону (ст. 250 КК України), правильної кваліфікації діяння винного і зміцнення законності, відіграють важливу роль у боротьбі із зазначеними злочинами та реалізації функції закону — ст.250 КК України у запобіганні цих злочинів.

У контексті вищенаведеного необхідно зауважити, що в юридичній літературі не отримали розробку і висвітлення питання, які стосуються поняття «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів» та взагалі не визначено поняття злочину, передбаченого ст. 250 КК України. У ряді наукових досліджень фрагментарно висвітлюються питання, що тією чи іншою мірою пов'язані з проблемою проведення вибухових робіт, з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин. Запропоновані при цьому визначення, на наш погляд, недостатньо розкривають поняття «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів» [5, с.451-453; 6, с.771-772; 7, с.445-446]. Крім того, серед авторів опублікованих праць з цієї тематики не має єдиної думки стосовно складових цього злочину.

В цьому випадку, як нам уявляється, необхідно для більш глибокого вивчення цих понять звертатися до їх деталізації. Тобто ми маємо звернутися до складових ознак цього злочину. Оскільки кримінально-правове діяння має чітко обмежені ознаки, описані в диспозиції закону, а саме ст.250 КК України, це: дії, способи вчинення злочину, місце вчинення злочину, засоби вчинення злочину.

Отже, в основі визначення злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250 КК України), як уже було зазначено, ми повинні звернутися до його об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Перш за все нам необхідно звернутися до безпосереднього об'єкта цього злочину (ст.250 КК України). Таким безпосереднім об'єктом злочину, який нами досліджується, виступають суспільні відносини (вони мають організаційне, екологічне та правове (нормативне наповнення), які забезпечують умови з охорони рибних запасів або диких водних тварин від їх знищення при проведенні вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах [8, с.83-84].

Стосовно ж предмета цього злочину, то ми дійшли висновку, що таким є рибні запаси та дикі водні тварини: 1) під рибними запасами слід розуміти прісноводні, солонуватоводні, морські, андромні, напівпрохідні, катадромні риби всіх видів на всіх стадіях розвитку (статевозрілі екземпляри, мальки, ікра), життя яких постійно або на окремих стадіях розвитку неможливе без

перебування (знаходження) у воді, що перебувають у стані природної волі, які знаходяться у рибогосподарських штучних природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, території природно-заповідного фонду України і лісів державного значення;

2) під дикими водними тваринами слід розуміти гідробіонти, тварини, все життя яких проходить у воді, хордові, в тому числі хребетні – першозвіри, або клоачні – загін однохордових і живонароджуючих – сумчасті і плацентарні (морські і прісноводні ссавці, плазуни, земноводні) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі, ракоподібні) в всьому їх видовому і популяційному різноманітті на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), що перебувають у стані природної волі, які знаходяться у рибогосподарських штучних або природних водних об'єктах, а також у межах територіальних і внутрішніх морських вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, водойм, що знаходяться на території більш ніж однієї області, державних мисливських угідь, території природно-заповідного фонду України і лісів державного значення [9, с. 66-67].

Як ми вже зазначали, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується діями, місцем, способом, засобами вчинення злочину. Таким чином, така ознака об'єктивної сторони цього злочину, як дія – проведення вибухових робіт у рибогосподарських водних об'єктах буде в наявності, коли такі роботи були проведені: 1) в рибогосподарських водних об'єктах; 2) без спеціального на те дозволу; 3) за відсутності невідкладних випадків; 4) без спеціальних проєктів і не в суворій відповідності до єдиних правил [10, с.92].

Відносно такої ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 250 КК України, то ними є рибогосподарські водні об'єкти.

Під рибогосподарськими водними об'єктами слід розуміти водні об'єкти (його частини) загальнодержавного та місцевого значення, водні об'єкти (його частини) загального та спеціального користування, які використовуються (можуть використовуватись) для розведення, вирощування, відтворення, лову (добування) риби та інших водних живих ресурсів, де водогосподарська діяльність обмежується в інтересах охорони рибних запасів або диких водних тварин та інших водних живих ресурсів [11, с.45].

Крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є спосіб вчинення злочину. Спосіб проведення таких робіт говорить сам про себе, що такі роботи проводяться шляхом вибуху для підтримання судноплавства та лісосплаву на обмілілих ділянках річок, роботи з примусового скресання сплавних річок і запобігання аваріям при заборах біля мостів та гідротехнічних споруд і затонів при лісосплаві.

Ще однією обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, що нами досліджується, є засоби вчинення злочину. Під засобами вчинення злочину, передбаченого ст.250 КК України слід розуміти: вибухові речовини, вибухові матеріали, вибухові пристрої та засоби ініціювання вибуху [10, с.101].

Враховуючи зазначені позитивні положення з указаних точок зору, а також аналіз судової практики під суб'єктом злочину, передбаченого ст. 250 КК України, слід розуміти фізичну, осудну або обмежено осудну службову особу, відповідальну за правильну організацію і проведення або керівництво вибуховими роботами, зобов'язані виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт, або неслужбову особу, як виконавця, зайняту вибуховими роботами, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт (особи на яких лежать обов'язки дотримуватись таких правил), або приватну особу, яка здійснює вибухові роботи, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів, які на момент чинення злочину досягає 16-річного віку (громадяни України, громадяни зарубіжних держав, особи без громадянства) [12, с.128-129].

На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.250 КК України характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, але має значення для виду і міри покарання [13, с.111-117].

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою дана проблема вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [14, с.1-226; 15, с.1-366; 16, с.1-375; 17, с.1-313; 18, с.1-298].

Висновки. Маючи такий дослідний фундамент та аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину, передбаченого ст.250 КК України, спробуємо сформулювати кримінально-правове визначення злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Під кримінально-правовим проведенням вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин слід розуміти умисну заборонену КК України дію суб'єкта, що посягає на суспільні відносини, які забезпечують умови з охорони рибних запасів або диких водних тварин, які полягають у проведенні вибухових робіт переліченими способами і засобами, в певних обставинах місця з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №41. – Ст. 546.
2. Про тваринний світ: Закон України від 3 березня 1993 р. // Закони України. – Т.5. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1966. – С. 55-75.
3. Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. –1995. – № 24. – Ст. 189.
4. *Вадзюк С.Н.* Вплив довкілля на здоров'я людини / С.Н. Вадзюк // Екологічний вісник. – № 1–2. – К. : Всеукраїнська екологічна ліга, 2002. – С. 8–20.
5. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 250 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальне право України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2: Особлива частина /

Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна; [5-е вид., доповн.] – Х. : Право, 2013. – С. 451–453.

6. *Дудоров О.О.* Злочини проти довілля / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 720–782.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Під аг. ред. Потєбенька М.О., Гончаренка В.Г. – ч.2 – К. : «Форум», 2001. – 944с.

8. *Мельниченко В.Л.* Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст.250 КК України / В.Л. Мельниченко // Юридична наука. – 2014. – №6. – С. 84–106.

9. *Мельниченко В.Л.* Предмет злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів / В.Л. Мельниченко // Юридична наука. – 2015. – №1. – С. 53–71.

10. *Мельниченко В.Л.* Об'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів / В.Л. Мельниченко // Юридична наука. – 2014. – № 6. – С. 53–71.

11. *Мельниченко В.Л.* Місце вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.250 КК України / В.Л. Мельниченко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Актуальні дослідження в юриспруденції. – Тернопіль, 2013. – С. 42–45.

12. *Мельниченко В.Л.* Суб'єкт злочину, передбаченого ст.250 КК України: теоретичні та прикладні проблеми / В.Л. Мельниченко // Юридична наука. – 2014. – №6. – С. 84–106.

13. *Мельниченко В.Л.* Суб'єктивна сторона злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів / В.Л. Мельниченко // Юридична наука. – 2014. – № 8. – С. 111–117.

14. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226p.

15. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

16. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

17. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313 p.

18. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Мельниченко В.Л. Поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст.250 КК України)

У статті здійснено дослідження поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів. Автор з'ясував сутність об'єктивних і суб'єктивних ознак даного злочину та дав визначення кримінально-правового поняття злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів.

Ключові слова: поняття злочину, проведення вибухових робіт, порушення правил охорони рибних запасів.

Мельниченко В.Л. Понятие преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов (ст.250 УК Украины)

В статье проведено исследование понятия преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов. Автор выяснил сущность объективных и субъективных признаков данного преступления и дал определение уголовно-правовому понятию преступления проведения взрывных работ с нарушением правил охраны рыбных запасов.

Ключевые слова: понятие преступления, проведение взрывных работ, нарушение правил охраны рыбных запасов.

Melnichenko V. The concept of crime of holding blasting works in violation of rules of protection fish stocks (Art. 250 of the Criminal Code of Ukraine)

In Article studied the concept of crime of holding blasting works in violation of rules of protection fish stocks. The author found out the essence of the objective and subjective signs of the crime and gave a definition of the concept of crime of holding blasting works in violation of rules of protection fish stocks.

Keywords: concept of crime, holding blasting works, violation of rules of protection fish stocks.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2015.

MENTAL ELEMENT OF CRIME OF INTERFERENCE WITH THE DEFENSE ATTORNEY OR PERSON

Moroz A.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

А.О. Мороз

здобувач

*кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: В.І. Тютюгін, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк, М.І. Мельник та ін. Проте, ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у з'ясуванні суб'єктивної сторони злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с.115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [1, с.115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с.392–396; 3, с.25–30; 4, с.6–73; 5, с.144–148; 6, с.11–15; 7, с.438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти правосуддя і зокрема, передбаченого ст.397 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 397 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відносинам, що забезпечують умови (стосунки) з охорони регламентованої законами та іншими нормативно-правовими актами правомірної діяльності захисника чи представника

особи, пов'язаної з наданням правової допомоги або встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці від вчинення у будь-якій формі перешкод. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст.397 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально - правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст.397 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст.397 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст.397 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с.115]. Таким чином, як вірно указують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [9, с.5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше – про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с.161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї робо-

ти. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження: 1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечного діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с.78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [12, с.41]. Обґрутовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с.123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П. С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с.5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с.114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с.23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це

є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с.9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказаність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с.15; 18, с.50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, але не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с.6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст.397 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст.2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с.179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званий «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с.103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст.397 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с.8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік

юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відносяться склад злочину передбачений ч.1 ст.397 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [21, с.27; 22, с.6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [20, с.74; 23, с.11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.397 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони складу злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, як злочину з формальним складом, свідчить, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірно зрозумілі інтереси осіб, егоїзм, помста тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності, які винний вчинив під час вчинення в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці, а також вчиненні тих самих дій службовою особою з використанням свого службового становища. Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, охоплених нашим вивченням. З яких 100% справ свідчать, що вони вчинялися з умисною формою вини (при чому умисел був лише прямим). Ці висновки підтверджують проведенням мною опитуванням працівників правоохоронних органів, судів та студентів юридичних факультетів і вузів стосовно втручання в діяльність захисника чи представника особи (94% із 600 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності і бажає їх вчинити (оскільки інших складових окрім завідомості своїх дій або бездіяльності тут немає).

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслід-

ків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст. 397 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [24, с.73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільне небезпечне діяння (дію або бездіяльність) та час вчинення злочину у першій формі його прояву, в другій і третій формах — лише дією та бездіяльністю (ст.397 КК).

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності діянь. Ставлення до наслідків у виді заподіяння шкоди охоронюваним інтересам правосуддя що охоплюється усвідомленням та бажанням особи, яка вчиняє у будь-якій формі перешкоди до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушує встановлені законом гарантії їх діяльності та професійної таємниці, на кваліфікацію цих злочинів не впливають. Аналогічна суб'єктивна сторона цього злочину характерна і для ч.2 ст.397 КК України. Натомість вольова ознака аналізованих злочинів реалізується у бажанні вчинення конкретної дії або бездіяльності, передбачених трьома формами прояву цього злочину.

Таким чином, злочин втручання в діяльність захисника чи представника особи може бути вчиненням тільки з прямим умислом. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [25, с.114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст.397 КК є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст.397 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ст.397 КК. Аналіз змісту умислу злочинів, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням особи. Підставою для такого твердження є обставина, яка закладена у нормах процесуального законодавства. Особа повинна розуміти обов'язки, які вона повинна

виконувати у зв'язку із здійсненням кримінального провадження, цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Необхідно звертати увагу на процесуальні права та обов'язки учасників певних проваджень, тощо, при з'ясуванні суб'єктивної сторони.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає на нашу думку перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст. 397 КК спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні в будь-якій формі перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці бажання особи буде підтверджене незаконними діями особи або осіб, а також відповідними носіями інформації тощо. В цьому випадку винний усвідомлює, що вчиняючи дії або бездіяльність у будь-якій з форм прояву цього злочину він вчиняє втручання в діяльність захисника чи представника особи, і бажає це вчинити. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі винної особи залежить рішучість у вчиненні втручання в діяльність захисника чи представника особи не зважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На думку певного кола науковців, умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, бажає його вчинити [26, с.134]. Дане правило може бути застосовано і для аналізованих злочинів як діянь із формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Здійснюючи втручання в діяльність захисника чи представника особи, винний взагалі може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату його поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння.

Нашим опитуванням працівників правоохоронних органів, суддів, студентів юридичних вузів і факультетів (600 осіб) встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст. 397 КК. Ця суть і причини проявляються у: 1) почутті жалю до обвинуваченого – 31,3%; 2) впливі зацікавлених осіб – 21,42%; 3) користі – 17,6%; 4) ревнощам, злості та інших особистих почуттях – 7,4%; 5) помсті – 7,3%; 6) прихованні іншого злочину – 6,8%; 7) неприязні на ґрунті міжнаціональних та релігійних стосунків – 5,4% ; 8) інші причини – 2,78 %. Цікаво, що подібною є градація мотивів вчинення й інших злочинів [27, с.92–99].

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст.397 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони таким чином складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує

умисну форму вини для злочину, передбаченого ст.397 КК. Отже, мотив – це завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи не визначені законом (ст. 397 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним на стадії досудового та судового розгляду справи встановити мотив та обґрунтувати їх в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [28, с.15]. Тому у відповідності з п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ стосовно злочинів з втручання в діяльність захисника чи представника особи, вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється. У більшості випадків, на думку практикуючих юристів, мотивом виступає бажання допомогти підсудному уникнути відповідальності.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлено певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину.

Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа. Проте ні під час досудового слідства, ні під час розгляду кримінальних справ в судовому засіданні щодо втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст.397 КК) не встановлювалося, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Проведене нами опитування респондентів та аналіз кримінальних проваджень цієї категорії злочинів дозволив виділити декілька основних результатів як мети своїх діянь, досягнення яких прагне особа, втручаючись в діяльність захисника чи представника особи. Це: 1) добитися більш м'якого пока-

рання для винної особи; 2) уникнути можливих неприємностей від зацікавлених осіб, або, навпаки, догодити цим особам; 3) отримати певну матеріальну чи іншу винагороду; 4) задовольнити які-небудь власні егоїстичні потреби (помститися, дошкулити ворогу, супернику в особистих взаєминах і т.п.); 5) притягнення до кримінальної відповідальності та засудження завідомо не винної особи; 6) уникнути відповідальності за вчинення іншого злочину.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобігання досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст.397 КК України.

Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики. Зазначене положення має знайти відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України з зазначеної категорії справ (злочинів, проти правосуддя) у наступній редакції: «Судам з метою усунення недоліків в з'ясуванні форм і видів вини необхідно по кожній конкретній справі встановлювати мотив і мету злочину як психологічну основу, на якій зароджується вина та які впливають на суть вини».

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єктивної сторони злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [29, с.1-226; 30, с.1-366; 31, с.1-375; 32, с.1-313; 33, с. 1-298].

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.397 КК України характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, але має значення для виду і міри покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.
2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.
3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.
4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.
5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип.13. — С. 144—148.

6. *Фельдблом В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблом. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы боротьби зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62–64.

8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.]; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: часть Общая. — К., 1995. — С. 160–168.

11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77–79.

12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1974. — 230 с.

13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121–129.

14. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

15. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20–26.

16. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82–86.

17. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14–16.

18. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.

19. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

20. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

21. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М. — Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.

22. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26–28.

23. *Скляр С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Скляр. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.

24. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

25. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. — К. : Юринком, 1995. — 208 с.

26. *Малинин В.Б.* Причинная связь в уголовном праве / Василий Борисович Малинин. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. — 343 с.

27. *Савченко А.В.* Мотив і мотивація злочину: [монографія] / Андрій Володимирович Савченко. — К. : Атіка, 2002. — 144 с.

28. *Викторов Б.А.* Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Викторов. — М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

29. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. — 226 p.

30. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. — 366 p.

31. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. — 366 p.

32. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. — 313 p.

33. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. — 298 p.

Мороз А.О. Суб'єктивна сторона злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи

У статті здійснено дослідження суб'єктивної сторони злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та ретельно дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого ст.397 КК України.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, мотив, мета злочину, дослідження.

Мороз А.А. Субъективная сторона преступления вмешательства в деятельность защитника или представителя лица

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления вмешательства в деятельность защитника или представителя лица. Автор выяснил общие положения о субъективной стороне преступления и тщательно исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного ст.397 УК Украины.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вина, мотив, цель преступления, исследования.

Moroz A. Mental element of crime of interference with the defense attorney or person

The article studies mental element of crime of interference with the defense attorney or person. The author found the general provisions regarding mental element of crime and carefully examined the inside of the offense under art. 397 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: mental element of crime, blame, aim of crime, investigation.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2015.

MENTAL ELEMENT OF CRIME OF ILLEGAL DESTRUCTION OF ELECTION DOCUMENTS OR DOCUMENTS OF THE REFERENDUM

Orlov Y.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: В.І. Тютюгін, П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, В.П. Тихий, В.І. Борисов та ін. Проте, ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у з'ясуванні суб'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с.115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [1, с.115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с.392–396; 3, с.25–30; 4, с.6–73; 5, с.144–148; 6, с.11–15; 7, с.438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти виборчих прав і, зокрема, злочину, передбаченого ст.158-2 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.158-2 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відно-

синам, що забезпечують умови з охорони виборчої документації та документів референдуму від їх знищення та пошкодження. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст.158-2 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст.158-2 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст.158-2 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, злочину, передбаченого ст.158-2 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с.115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [9, с.5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше – про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с.161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження:

1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечно-го діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с.78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [12, с.41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с.123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с.5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елемента злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с.114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с.23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це

є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с.9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказанність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с.15; 18, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, але не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с.6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст.158-2 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст.158-2 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст.2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с.179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званій «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с.103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст.158-2 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с.8]. Ось чому суб'єктивна

сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься злочин, передбачений ст.158-2 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [21, с.27; 22, с.6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [20, с.74; 23, с.11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, як злочину з формальним складом, свідчить, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірно зрозумілі інтереси осіб, егоїзм тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності, які винний вчинив під час незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму, а також вчиненні тих самих діянь за попередньою змовою групою осіб або будучи членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища. Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, охоплених нашим вивченням. З яких 100% справ свідчать, що вони вчинялися з умисною формою вини (при чому умисел був лише прямим). Ці висновки підтверджують проведенням мною опитуванням працівників правоохоронних органів, судів та студентів юридичних факультетів і вузів стосовно незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму (95% із 600 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності і бажає їх вчинити (оскільки інших складових окрім завідомості своїх дій або бездіяльності тут немає). Крім того, на прямий умисел прямо вказує й така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його за попередньою змовою групою осіб.

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст.158-2 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [24, с.73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільне небезпечне діяння (дію або бездіяльність), час та місце вчинення злочину у всіх формах його прояву.

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності діянь. Ставлення до наслідків у виді заподіяння шкоди охоронюваним інтересам виборців або учасників референдуму, що охороняються усвідомленням та бажанням особи, яка вчиняє незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму, на кваліфікацію цих злочинів не впливають. Аналогічна суб'єктивна сторона цього злочину характерна і для ч.2 ст.158-2 КК України. Натомість вольова ознака аналізованих злочинів реалізується у бажанні вчинення конкретної дії або бездіяльності, передбачених ч.1 та 2 ст.158-2 КК України.

Таким чином, злочин незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму може бути вчиненим тільки з прямим умислом. Це знайшло своє підтвердження й в існуючих публікаціях [25, с.282; 26, с.188; 27, с.171; 28, с.433]. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [29, с.114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст.158-2 КК є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст.158-2 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ст.158-2 КК. Аналіз змісту умислу злочину, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням

особи. Підставою для такого твердження є обставина, яка закладена у нормах виборчого законодавства. Особа повинна розуміти обов'язки, які вона здійснює з виборчими документами або документами референдуму, а також обов'язками людини і громадянина.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає на нашу думку перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст.158-2 КК спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму бажання особи буде підтвержене незаконними діями особи або осіб, а також відповідними носіями інформації (доказами) тощо.

В цьому випадку винний усвідомлює, що вчиняючи дії або бездіяльність у будь-якій з форм прояву цього злочину він вчиняє незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму і бажає це вчинити. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі винної особи залежить рішучість у вчиненні злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму не зважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На думку певного кола науковців, умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, бажає його вчинити [30, с.134]. Дане правило може бути застосовано і для злочинів, що нами досліджуються як діяння з формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Здійснюючи незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, винний взагалі може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату його поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння.

Нашим опитуванням працівників правоохоронних органів, суддів, студентів юридичних вузів і факультетів (600 осіб) встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст.158-2 КК. Ця суть і причини проявляються у: 1) впливі зацікавлених осіб – 75%; 2) користі – 25%; 3) інші причини – 5%.

Цікаво, що подібною є градація мотивів вчинення й інших злочинів [31, с.92–99].

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст.158-2 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони таким чином складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує умисну форму вини для злочину, передбаченого ст.158-2 КК. Отже, мотив – це

завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму не визначені законом (ст.158-2 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним на стадії досудового та судового розгляду справи встановити мотив та обґрунтувати їх в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б. С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [32, с.15]. Тому у відповідності з п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ стосовно злочинів незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, то вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється. У більшості випадків, на думку практикуючих юристів, мотивом виступає бажання підтримати певну особу на виборах, отримати кошти тощо, а також допомогти особі уникнути кримінальної відповідальності.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлено певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину.

Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа. Проте ні під час досудового слідства, ні під час розгляду кримінальних справ в судовому засіданні щодо незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму не встановлювалася, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Проведене нами опитування респондентів та аналіз кримінальних проваджень цієї категорії злочинів дозволив виділити декілька основних результатів як мети своїх діянь, досягнення яких прагне особа, вчиняючи незаконне

знищення виборчої документації або документів референдуму. Це: 1) уникнути можливих неприємностей від зацікавлених осіб, або, навпаки, догодити цим особам; 2) отримати певну матеріальну чи іншу винагороду; 3) задовольнити які-небудь власні егоїстичні потреби (помститися, дошкулити ворогу, супернику в особистих взаєминах); 5) уникнути відповідальності за вчинення іншого злочину.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобіганню досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст.158-2 КК України.

Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики. Зазначене положення має знайти відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України з зазначеної категорії справ (злочинів, проти виборчих прав) у наступній редакції: «Судам з метою усунення недоліків в з'ясуванні форм і видів вини необхідно по кожній конкретній справі встановлювати мотив і мету злочину як психологічну основу, на якій зароджується вина та які впливають на суть вини».

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єктивної сторони злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [33, с.1-226; 34, с.1-366; 35, с.1-375; 36, с.1-313; 37, с.1-298].

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.158-2 КК України характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, але має значення для виду і міри покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.

3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.

5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип.13. — С. 144—148.

6. *Фельдблом В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблом. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В. К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62 — 64.

8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.]; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общая. — К., 1995. — С. 160—168.

11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77—79.

12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1974. — 230 с.

13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121—129.

14. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

15. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20—26.

16. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

17. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.

18. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.

19. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

20. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

21. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М.-Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.

22. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.

23. *Склярів С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Склярів. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.

24. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

25. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [монографія] / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

26. Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (стаття 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого. – Х. : Изд-во «Кроссруд», 2008. – С. 180–192.

27. Гнетнев М.К., Готін О.М., Мазур М.В. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид]. – К. : «ВД» Данор», 2013. – С. 156–212.

28. Мельник М.І. Загальні положення до розділу XVII, ст.ст. 364, 365, 366–368, 369, 370 / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С.1045–1092.

29. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.

30. Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / Василий Борисович Малинин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 343 с.

31. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: [монографія] / Андрій Володимирович Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.

32. Викторов Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Викторов. – М. : Госюриздат, 1963. – 82 с.

33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226 p.

34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

35. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

36. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313p.

37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Орлов Ю.В. Суб'єктивна сторона злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті здійснено дослідження суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та ретельно дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, мотив, мета злочину, дослідження, внутрішня сторона злочину.

Орлов Ю.В. Субъективная сторона преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 158-2 УК Украины. Автор выяснил общие положения о субъективной стороне преступления и тщательно исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного ст.158-2 УК Украины.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вина, мотив, цель преступления, исследования, внутренняя сторона преступления.

Orlov Y. Mental element of crime of illegal destruction of election documents or documents of the referendum

The article studies mens rea under art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine. The author found the general provisions regarding mens rea and thoroughly explored the inside of a crime under art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: mental element of crime, guilt, motive, aim of crime, investigation, inner side of crime.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2015.

QUALIFIED SIGNS OF CRIME OF CONCEALMENT OR MISREPRESENTATION OF INFORMATION ON ENVIRONMENTAL STATUS OR MORBIDITY POPULATION

Savenkova T.G.

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ ПРИХОВУВАННЯ АБО ПЕРЕКРУЧЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН АБО ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Т.Г. Савенкова

здобувач кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Дослідження кваліфікуючих ознак злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення є важливим для застосування на практиці закону про кримінальну відповідальність за цей злочин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кваліфікуючим ознаками злочину, передбаченого ст.238 КК України, на фрагментарному рівні присвятили свої праці такі вчені, як: С.Б.Гавриш, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, В.К. Гришук, О.О. Дудоров, В.А Клименко та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні кваліфікуючих ознак злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Основні результати дослідження. Склади злочинів розрізняються за суспільною небезпекою діянь, що в них фіксуються [1, с.52]. У цьому контексті, відповідно, виділяються склади: 1) основні; 2) додаткові [1, с.52]. У нашому випадку основним є склад злочину, за допомогою ознак якого суспільно небезпечно діяння приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення відображено в ч.1 ст.238 КК України. Натомість, додатковим (кваліфікуючим) складом злочину є склад, передбачений ч.2 ст.238 КК України, за допомогою якого диференціюється караність цього суспільно небезпечного діяння, означеного цією частиною статті.

Слід акцентувати увагу на тому, що додаткові склади злочинів, у свою чергу, неоднорідні (останнє обумовлено спрямованістю диференціації караності суспільно небезпечних діянь) [1, с.53]. Сприймаючи позицію, яка є в юридичній літературі, що серед додаткових складів злочинів виділяються

наступні склади: а) кваліфікуючі; б) привілейовані [1, с.53], у нашому випадку кваліфікуючим складом є той, що характеризує суспільно небезпечне діяння приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, що описані в ч.2 ст.238 КК України. Отже, така кваліфікація складів злочинів за суспільною небезпечністю фіксованих у ч.2 ст.238 КК України (суспільно небезпечних діянь), відповідає законодавчому формулюванню: «Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки» [2].

Важливо звернути увагу на те, що перелік обтяжуючих обставин міститься в ст.67 КК України [2]. Вони виходять за межі складу злочину, передбаченого ч.2 ст.238 КК України, і є підставою для суду в призначенні більш суворого покарання в межах санкції статті цього Кримінального кодексу. Але буває й так, що певна обтяжуюча обставина знаходить своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину. При застосуванні покарання в таких випадках суд не може враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує (ст.67 КК України). Це положення знайшло своє підтвердження в абз.2 п.4 Постанови Пленуму Верховного Суду України №7 від 24.10.2003 р. (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуми Верховного Суду України №8 від 10 грудня 2004 р., № від 12 грудня 2009 р., №11 від 06 листопада 2008 р.) [3, с.68].

Отже, ч.2 ст.238 КК України передбачає відповідальність за кваліфікуючі (обтяжуючі) види діяння, зазначені в диспозиції статті. До них належать: «Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки [2]. Що стосується законодавчого положення «ті самі діяння...», то ми їх уже дослідили в статті «Об'єктивна сторона злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» у попередній публікації цього ж журналу. Наразі в цій роботі необхідно проаналізувати такі діяння, як: 1) вчинені повторно; 2) вчинені в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації; 3) діяння, що спричинили загибель людей; 4) діяння, що спричинили інші тяжкі наслідки.

Перш за все з'ясуємо точки зору авторів публікації стосовно кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч.2 ст.238 КК України. Так, В.І. Антипов – зазначає, що повторність має місце тоді, коли особа раніше вчинила такий злочин, незалежно від того, чи була вона засуджена за нього, якщо судимість не була знята чи погашена, а також якщо до моменту вчинення повторного діяння не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (приховування одних і тих же відомостей від різних інстанцій або повідомлення кільком адресатам завідомо перекручених відомостей про один предмет не утворює повторності) [4, с.530]. В.А. Клименко – стверджує, що повторність має місце незалежно від того, чи була особа засуджена за раніше вчинений злочин, чи ні (повторність треба відрізняти від повторюваності дій, коли приховуються одні й ті ж відомості від різних інстанцій або повідомляються кільком адресатам завідомо перекручені відомості про один і той же

предмет) [5, с.341]. С.Б. Гавриш – вбачає, що повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше скоїла такий самий злочин, тобто приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення, якщо судимість не була знята чи погашена, а також до моменту вчинення повторно злочину не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності [6, с.406]. М.М. Панько – наполягає на тому, що під ознакою повторності слід розуміти те, що особа раніше вчинила злочин, передбачений цією статтею, і судимість за нього не була знята або погашена, а також якщо до моменту вчинення повторного діяння особу не було звільнено від кримінальної відповідальності за вчинений злочин за підставами, передбаченими законом (приховування одних і тих же відомостей від різних інстанцій або повідомлення декільком адресатам завідомо перекручених відомостей про один предмет не утворює повторності) [7, с.502].

Аналіз існуючих точок зору на таку кваліфікуючу ознаку злочину, передбаченого ч.2 ст.238 КК України, як «ті самі діяння, вчинені повторно...» дає можливість виокремити найважливіше з їх положень, які мають значення для з'ясування цієї кваліфікуючої ознаки. До них належить: 1) коли особа раніше вчинила такий злочин; 2) чи була така особа засуджена за нього чи ні; 3) коли судимість за попередній злочин не була знята чи погашена; 4) якщо до моменту вчинення повторного діяння не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. У цьому контексті слід засвідчити, що всі перераховані точки зору не мають істотних розбіжностей, а тільки є повторення інших в певній інтерпретації.

Для більш точного з'ясування такої ознаки як повторність злочинів, ще потрібно звернутися до її законодавчого описання у ст.32 КК України. Так, повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу [2].

На підставі викладеного під ознакою «ті самі діяння, вчинені повторно» слід розуміти вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених ст.238 КК України, незалежно від того, чи була вона засуджена за попередній злочин чи ні, якщо судимість за нього не була погашена або знята в установленому законом порядку, а також якщо до моменту вчинення повторного діяння не минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності такої особи (приховування одних і тих же відомостей від різних інстанцій або повідомлення кільком адресатам завідомо перекручених відомостей, про один предмет не утворює повторності).

Відносно такої кваліфікуючої ознаки, як «ті самі діяння, вчинені в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації», то з метою її належного з'ясування звернемося до існуючих суджень, що мають місце в юридичній літературі. Так, О.О. Дудоров зазначає, що під зоною надзвичайної екологічної ситуації потрібно розуміти окрему місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, тобто ситуація, за якою сталися негативні зміни у довкіллі, що потребують з боку держави застосування надзвичайних заходів (негативні зміни у навколишньому природному середови-

щі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення довкілля, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах) [8, с.729]. С.Б. Гавриш – стверджує, що під зоною екологічної ситуації слід розуміти окрему місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, за якої на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів із збоку держави (негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів унаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, які обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності [6, с.406]. В.І. Антипов – зазначає, що зона надзвичайної екологічної ситуації – це окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують надзвичайних заходів з боку держави. (Надзвичайна ситуація не обов'язково пов'язана з діяльністю людей із застосуванням техніки і технології, тобто повинна мати техногенний або природний характер. В будь-якому випадку – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті і на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат [4, с.530].

Позитивні моменти з визначень такого діяння як: «ті самі діяння, вчинені в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації» [2] можна виокремити наступним чином: 1) це окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація [8, с.729; 6, с.406; 4, с.530]; 2) за якої сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі (це втрата, виснаження, знищення окремих природних комплексів та ресурсів, порушення нормальних умов життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті), що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави; 3) ці зміни викликані діяльністю людей із застосуванням техніки і технологій – мають техногенний та природний характер.

Проте, цього не досить для з'ясування такої ознаки. Для цього ще потрібно звернутися до чинного законодавства. Так, Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» від 13 липня 2000 р. (із змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом № 3421-IV (3421 – 15) від 09.02.2006 р. ВВР, 2006, № 22, ст. 199) [9]. Згідно ч.1 ст. 1 цього Закону «Зона надзвичайної екологічної ситуації – окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація» [9]. Натомість згідно з ч.2 ст.1 цього Закону «Надзвичайна екологічна ситуація – надзвичайна ситуація, при якій на окре-

мій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі; що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави» [9]. Крім того, згідно з ч.3 ст.1 цього Закону «Негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах [2].

Отже, зазначені позитивні моменти в існуючих точках зору не суперечать чинному законодавству, а лише, в певній мірі конкретизують його положення.

Наступна кваліфікуюча ознака злочину, передбаченого ч.2 ст.238 КК України – це : «ті самі діяння ..., що спричинили загибель людей ...» [2]. З метою її з'ясування звернемося до існуючих поглядів стосовно неї. Одні автори під такою ознакою розуміють – настання смерті хоча б однієї людини [4, с.529; 6, с.406]; другі – під загибеллю людей вважають смерть хоча б однієї людини внаслідок неприйняття відповідних мір з ліквідації можливих наслідків зміни екологічної обстановки [7, с.502]. Зазначене тлумачення цієї ознаки відповідає вивченим нами матеріалам кримінальних проваджень. Необхідно лише зазначити, що за цією ознакою необхідно кваліфікувати зазначені діяння, якщо було спричинено загибель як однієї, кількох осіб, так і масова їх загибель.

Щодо інших тяжких наслідків, передбачених ч.2 ст.238 КК України, то В.І. Антипов, М.М. Панько, М.Й. Коржанський, О.О. Дудоров, С.Б. Гавриш [4, с.525; 7, с.527-530; 10, с.268; 8, с.729; 6, с.406] стверджують, що під таким слід розуміти шкоду, заподіяну здоров'ю людей: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості, тобто тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менш як на одну третину; д) захворювання значної кількості людей; е) масове захворювання людей; є) підвищення рівня захворюваності людей; ж) прояв шкідливих спадкових змін у людей; з) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій людей; і) поширення епідемій. Лише автори Науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М.О. Потебенька та В.Г. Гончаренка) під іншими тяжкими наслідками стосовно ч.2 ст.238 КК України розуміють результат різкого погіршення земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, внаслідок чого значно постраждало здоров'я людей, рослинний та тваринний світ [11, с.420]. Ці доповнення мають знайти місце.

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою дана проблема вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [12, с.1-226; 13, с.1-366; 14, с.1-375; 15, с.1-313; 16, с.1-298].

Висновки. На підставі викладеного можна сформулювати наступне: 1) «ті самі діяння, вчинені повторно, а також «ті самі діяння, вчинені в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації» відносяться до злочинів з формальним складом; 2) злочини, передбачені ч.2 ст.238 КК України, за ознаками: « ті самі діяння, що спричинили інші тяжкі наслідки» відносяться до діяння з матеріальними складами; 3) у тому випадку, коли певна обтяжуюча обставина знаходить своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного злочину, то додатково посилається на с. 67 КК України не потрібно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекцій] / Е.В. Благов. – М. : Юрлит-информ, 2012. – 344 с.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної ради України. – 2001. – №25–26. – Ст. 131.

3. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова пленуму Верховного Суду України №7 від 24.10.2003 р. – (із змінами і доповненнями внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10 грудня 2004 р. №8 від 12 червня 2009 р. № 11, № 11 від 6.11. 2009 р.) // Постанови пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – [2-ге видання]. – К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. – С. 68-85.

4. *Антипов В.І.* Коментар до ст. ст. 236-246 КК України / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; за ред. С.С. Яценка. – К. : А.С.К., 2012. – С. 521-554.

5. *Клименко В.А.* Злочини проти довкілля / В.А. Клименко // Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник] (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). – Вид. 2-ге, перероб. та допов.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.: Атіка, 2008. – С. 301-306.

6. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст.ст. 236-350 КК України / С.Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. - Т.2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – С. 394-451.

7. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под ред. Ю.А. Кармазина и Э.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2001. – С. 496-540.

8. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля /О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 720-782.

9. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 32. – Ст. 1340.

10. *Коржанський М.Й.* Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К. : Атіка, Академія, Ельга –Н, 2001. – 656 с.

11. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк та ін.; за заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – 942 с.

12. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226p.

13. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

15. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313p.

16. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Савенкова Т.Г. Кваліфікуючі ознаки злочину приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення

У статті досліджуються кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ч.2 ст.238 КК України. Проаналізовані різні точки зору стосовно цих ознак.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки злочину, інші тяжкі наслідки, загибель людей, повторність.

Савенкова Т.Г. Квалифицирующие признаки преступления сокрытие или искажение сведений об экологическом состоянии или заболеваемости населения

В статье исследуются квалифицирующие признаки преступления, предусмотренного ч.2 ст.238 УК Украины. Анализируются существующие точки зрения относительно этих признаков.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки преступления, иные тяжкие последствия, гибель людей, повторность.

Savenkova T.G. Qualified signs of crime of concealment or misrepresentation of information on environmental status or morbidity population

The article deals with qualified signs of crime under p. 2 art. 238 of the Criminal Code of Ukraine. The author analyzes existing points of view on these signs.

Keywords: qualified signs of crime and other serious consequences, death of people, repetition.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2015.

CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS UNDER THE LAWS OF THE REPUBLIC OF POLAND

Soloviova Alina

*Candidate of Juridical Sciences
doctoral student
of Classical Private University*

The economic, social and political events which took place in Central-Eastern Europe in 1989 and since which witnessed the end of the Cold War, the dissolution of the Warsaw Pact, the fragmentation of the Soviet Union and the emergence of a united Germany, have set in motion a recasting of the European security order (Carr, 1996; Sperling and Kirchner, 1997). In the new Europe, the concept of security has been broadened from traditional notions of national (military) security to wider concepts of international security, and has necessitated the striking of a new balance between the economic, political and 'order-maintenance' requirements. Security in the Post-cold War is defined increasingly in economic terms and the shadow of war has been displaced by the threat of political and economic chaos in Central and Eastern Europe. The stability of this new order is seen as contingent upon the successful transition of these countries to the market economy and multi-party democracy. A stable economic and political environment is crucial to the transition. Consequently, until the transition is completed and consolidated, issues of political economy must be understood as elements of the new security order [1].

Crimes against property have been a central concern in many societies and cultures throughout history. In the United States, the term property crime typically refers to the criminal offenses of burglary, larceny, fraud, embezzlement, forgery, motor vehicle theft, and arson. Other less known property crimes include pick pocketing, counterfeiting, and shoplifting (a type of larceny). Since the range of activities included- in the property crime definition is vast, the term should be viewed as a representation of offenses that describe material-based criminality in society. In other words, the focus is on crimes against property, not persons [2].

Property crime is defined as incidents where individuals, households or corporate bodies are deprived of their property by illegal means or where their property is damaged. It includes offences of burglary, offences against vehicles, theft offences, fraud, forgery and criminal damage. For the purposes of this report, robbery is also included as a property crime.

Historically, nonviolent theft was broken down into three categories: larceny, embezzlement and false pretenses. The categories differ in the type of property that can be stolen and the method of stealing. Modern jurisdictions combine all three categories of nonviolent theft into one consolidated theft statute, with a uniform grading system largely dependent on the value of the stolen property.

The Criminal Code of the Republic of Poland responsible for the infringement of the property is set in chapter XXXV, entitled "Crimes against property". [3]

Criminal Code of 1997 defines the term “property benefits”, “property of considerable value” and “property of great value” in the glossary provided by law (Art. 115 § 4,5 and 6 of the Criminal Code).

The current Criminal Code of Poland used the term “movable thing.” In the criminal law literature, however, it emphasized that the evaluation of a thing as moving in the criminal law should be based on its physical properties [4].

Methods of determining the scope of the meaning of «the moving thing» in civil law do not coincide with those of the science of criminal law. The significance of this concept in the criminal law doctrine is advanced. In addition, § 9 of art. 115 of the Criminal Code of the Republic of Poland contain the legal definition of movable property or object.

According to that, movable property or object should be attributed Polish or foreign currency or other payment resources as well as a document that gives the right to receive a sum of money or a mandatory payment of capital, interest, participation in profits or the right to participate in joint activities.

In addition, the Criminal Code there are special types of theft from the point of view on the subject, it is not a “thing”, such as a computer program (Art. 278 § 2), or energy, or card, entitling the holder to obtain money from an ATM (c. 278 § 5). This legislative innovation is related to the modern forms of theft of property, arising from the development of modern technological resources. The consequence of this is that the term “moving object” in the criminal law is not identical with the interpretation of its civil law, because it covers a wide range of things [5, c. 377].

It is necessary to pay attention especially on the three types of crimes defined in the Criminal Code as: theft, misappropriation and fraud, the responsibility for which is provided respectively in art. 278, 284 and 286 of the Criminal Code.

Current Polish law establishes liability for theft in Art. 278 of the Criminal Code and other modified varieties of the offense provided for in the following articles of the Criminal Code.

The basic structure is the crime of misappropriation to misappropriate another’s movable thing. The legislator punishes the action of one who steals a computer program in order to achieve the benefits of property (Art. 278 § 2).

The next type of prohibited conduct is the theft of electricity or card authorizing the transfer right to withdraw money from a bank machine – art. 278 § 5 of the Criminal Code.

Theft, as a general effect for this group of crimes is acquisition of another movable thing for the purpose of assignment. At the same time, we are talking about things that have economic value.

The Criminal Code of Poland does not know the concept of “plundering”. Polish Criminal Code contains only the criminal liability for brigandage. Brigandage (Art. 280 of the Criminal Code) is to capture the opponent’s movable property with the purpose of assignment by using one of the following ways: 1) the use of violence against a person; 2) immediate threat of violence (psychological violence); 3) bringing the person unconscious or defenseless state.

So, the current Criminal Code of Poland, at first sight, it was possible to resolve many controversial positions regarding the understanding of crimes against

property. So, this code provides for equal protection of property, regardless of its form, the subject of property crime is defined as “someone else’s property.” But as rightly point modern Polish scientists and current Criminal Code of Poland is not without drawbacks. So, in order to trace the complete system of criminal legal protection of property, it should be noted that some of the crimes encroaching on property and specified in Chapter XXXV of the Criminal Code, can be attributed to other chapters of the Criminal Code. It is, for example, Art. 290 of the Criminal Code of Poland, which provides for criminal liability for theft as the implementation of cutting down trees in the forest for the purpose of assignment.

REFERENCES:

1. Crime and insecurity in the new Europe: some observations from Poland <http://www.britsocrim.org/volume2/004.pdf>
2. Property crime // <http://www.udel.edu/soc/tammya/pdfs/Property%20Crime.pdf>
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553>
4. Malicka A., Sikora M. Prawnokarna ochrona własności / Anna Malicka, Michał Sikora // www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/.../0024.pdf.
5. Dąbrowska-Kardas M., Kardas P. [w:] A. Zoll (red), Kodeks karny. Część szczególna. / M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas. – Tom III. – 1440 s.

Soloviova Alina. Criminal legal protection of property rights under the laws of the Republic of Poland

This article analyzes the question of criminal protection of property under the laws of Poland. In this article revealed the benefits of the Criminal Code of the Republic of Poland in comparison with its predecessor. Author analyzes such offenses as theft and robbery.

Keywords: crime, theft, burglary, robbery, alien property, property damage.

Соловійова А.М. Кримінально-правова охорона власності за законодавством Республіки Польща

У статті аналізуються питання кримінально-правової охорони власності за законодавством Республіки Польща. Розкриваються переваги чинного Кримінального Кодексу Республіки Польща порівняно із його попередником. Аналізуються такі складні злочини як крадіжка та розбій.

Ключові слова: злочин, крадіжка, грабіж, розбій, чуже майно, майнова шкода.

Соловійова А.Н. Уголовно-правовая охрана собственности по законодательству Республики Польша

В статье анализируются вопросы уголовно-правовой охраны собственности по законодательству Республики Польша. Раскрываются преимущества действующего Уголовного Кодекса Республики Польша по сравнению с его предшественником. Анализируются такие составы преступлений как кража и разбой.

Ключевые слова: преступление, кража, грабеж, разбой, чужое имущество, имущественный вред.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2015.

TYPES OF CRIMINAL PROCEDURAL LIABILITY

Bilokin R.M.

ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Р.М. Білокін

*кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Кримінальні процесуальні норми регламентують порядок притягнення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, до кримінальної відповідальності, визначаючи при цьому порядок реалізації процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження. Невиконання процесуальних обов'язків зумовлює необхідність притягнення суб'єктів кримінального провадження до юридичної відповідальності, яка в свою чергу є гарантією кримінального процесу. Різновидом юридичної відповідальності є кримінальна процесуальна відповідальність. Наукові розробки щодо розуміння її сутності на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки перебувають у стані формування. Тому дослідження кримінальної процесуальної відповідальності шляхом її класифікації на підставі різних критеріїв сприятиме всебічній та детальній характеристиці цього правового феномену.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кримінальної процесуальної відповідальності у вітчизняній процесуальній науці є малодослідженим. В своїх працях окремі аспекти процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності розкривали А.Я. Дубинський, Л.В. Гаврилюк, Л.І. Лукіна, А.В. Мурзановська, О.Г. Осадча, В.В. Рожнова, Л.Д. Удалова, О.Ю. Хабло. На фоні недостатньої розробки проблеми кримінальної процесуальної відповідальності аналіз праць цих вчених свідчать про відсутність однозначного розуміння суті цього процесуального інституту.

Метою статті є аналіз праць науковців, які досліджували питання процесуальної чи кримінальної процесуальної відповідальності, з метою розро-

блення її класифікації на підставі різних критеріїв, що сприятиме всебічній характеристиці кримінальної процесуальної відповідальності.

Основні результати дослідження. У теорії кримінального процесу вчені практично не приділяли уваги класифікації кримінальної процесуальної відповідальності. Втім, їй притаманні різні ознаки, а саме: суб'єкти та підстави, порядок застосування санкцій та види заходів процесуального примусу. А тому кримінальну процесуальну відповідальність, як і юридичну відповідальність, доцільно класифікувати на підставі різних критеріїв.

Досить важливим та дискусійним є питання поділу кримінальної процесуальної відповідальності залежно від кримінального процесуального статусу суб'єкта, який вчинив кримінальне процесуальне правопорушення та до якого застосовуються заходи кримінальної процесуальної відповідальності.

Так, Л.Б. Алексеева, Г.Н. Ветрова та А.В. Мурзановська відмічають, що процесуальну відповідальність несе будь-який суб'єкт кримінального провадження, який має процесуальні обов'язки, у разі невиконання чи неналежного виконання покладених на нього обов'язків [1, с.8; 2, с.168-169; 3, с.339-344]. Суб'єкти кримінального провадження є різними. В кримінальній процесуальній теорії загальновизнаною є така їх класифікація: державні органи і посадові особи, які ведуть кримінальний процес; особи, які захищають свої права або представлені інтереси; особи, які відіграють допоміжну роль у кримінальному процесі [4, с.54]. Кожний суб'єкт кримінального провадження виконує певну кримінальну процесуальну функцію. Для цього закон регламентує їх процесуальний статус, визначаючи процесуальні права та обов'язки. А тому є підстави стверджувати, що такі особи можуть бути суб'єктами кримінальної процесуальної відповідальності.

Проте, не всі науковці мають аналогічне бачення цього питання. На думку А.Я. Дубинського, П.С. Елькінд та В.В. Рожнової кримінальна процесуальна відповідальність застосовується лише до осіб, які залучаються до участі у кримінальному провадженні, та не може застосовуватися до слідчого, прокурора, судді [5, с.161; 6, с.100]. Своє бачення вони обґрунтовують тим, що за порушення норм кримінального процесуального права ці особи будуть нести дисциплінарну, цивільно-правову, матеріальну чи кримінальну відповідальність [6, с.100]. При цьому заходи, які можуть бути застосовані до винних посадових осіб, не мають процесуального характеру, зокрема – догана слідчого, прокурора, а тому таку відповідальність не можна вважати кримінальною процесуальною відповідальністю [5, с.161]. На твердження вчених про те, що до заходів кримінальної процесуальної відповідальності слідчого, прокурора чи судді слід відносити відсторонення їх від розслідування чи відміну незаконного рішення, А.Я. Дубинський зауважує, що такі заходи відновлення законності хоча і можуть бути пов'язані з заподіянням певних неприємностей посадовій особі, яка допустила порушення, але не спрямовані особисто проти нього, тому не можуть розглядатися як заходи кримінальної процесуальної відповідальності [5, с.161]. Окрім цього, в таких випадках виникає ситуація, при якій факт вчинення кримінального процесуального правопорушення будуть встановлювати особи, які його вчинили [5, с.160].

Не можемо повністю погодитися з наведеними вище аргументами. Адже факт вчинення кримінального процесуального правопорушення будуть встановлювати не посадові особи, які винуваті у його вчиненні, а особи, які здійснюють нагляд чи контроль у кримінальному провадженні. Не можна також однозначно стверджувати, що відсторонення від розслідування чи відміна незаконного рішення не завдають неприємностей посадовій особі, яка допустила порушення. Адже такі процесуальні рішення свідчать про низький професіоналізм чи моральні якості особи, яка здійснює кримінальне провадження. Окрім того, у вітчизняній кримінальній процесуальній науці є ряд робіт, в тому числі і дисертаційних, які розробляли саме проблему кримінальної процесуальної відповідальності слідчого [7].

Щодо твердження вчених про те, що процесуальна відповідальність повинна мати свого адресата, то слід зауважити, що відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в одному випадку відповідальність покладається на цілком конкретного суб'єкта, в іншому – законодавець адресує її певному колу учасників кримінального провадження. Безсуб'єктної відповідальності не має. Навіть якщо вона покладається на декількох осіб, законодавець або конкретизує їх відповідним переліком, або об'єднує терміном «учасники кримінального судочинства», обмежуючи коло суб'єктів причетністю до кримінального провадження [8]. Зокрема, в одних нормах КПК України відповідальність покладається на конкретного суб'єкта (ст.67 «Відповідальність свідка», ст.70 «Відповідальність експерта», ст.72. «Відповідальність спеціаліста»), в інших – відповідальність адресована певному колу учасників кримінального провадження (ст.330 «Заходи до порушників порядку судового засідання») [9].

А тому вважаємо, що не слід заперечувати факт наявності кримінальної процесуальної відповідальності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, а доцільно говорити про специфіку їх відповідальності. Адже дійсно, особи, які ведуть процес, наділені більшим колом процесуальних повноважень щодо визначення напрямку та руху кримінального провадження. А тому, всіх суб'єктів кримінальної процесуальної відповідальності слід поділяти на такі дві групи: посадові особи, які ведуть кримінальний процес, та особи, яких залучають до кримінального провадження (які, в свою чергу, поділяються на осіб, які захищають свої права або представлені інтереси, та осіб, які відіграють допоміжну роль).

У кримінальній процесуальній теорії розрізняють і підстави притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності, що також має розглядатися як критерій її поділу. Так, В.С. Вепрев відмічає, що підставою застосування кримінальної процесуальної відповідальності є фактична протиправна поведінка учасника кримінального судочинства, яка мала місце в минулому, та елементи якої відображені в правових приписах різного рівня дії у вигляді юридичних складів, що акумулюють в собі основні ознаки такої поведінки [10, с. 10]. Тобто, підстава притягнення до кримінальної процесуальної відповідальності є двоєдиною – поділяється на фактичні та юридичні підстави.

Фактичними підставами притягнення особи до кримінальної процесуальної відповідальності є вчинення суб'єктом кримінального провадження діяння, яке не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства.

Так, П.С. Елькінд відмічає, що фактичною підставою кримінальної процесуальної відповідальності може бути лише кримінальне процесуальне правопорушення [6, с.97]. Разом з цим заслуговує на увагу і твердження В.С. Вепрева, який пропонує фактичні підстави притягнення особи до кримінальної процесуальної відповідальності поділяти на такі три форми: невиконання обов'язків чи неналежне їх виконання, тобто власне правопорушення; зловживання кримінально-процесуальним правом; прийняття правозастосувачем рішень в ситуації необхідності використання свого розсуду, але з виходом за його межі, а також неправомірне використання розсуду [10, с. 11-12]. Якщо з першими двома підставами погодитися можна, то щодо третьої підстави – вважаємо, що слід підтримати вчених, які стверджують, що прийняття рішення за допомогою розсуду, але з виходом за його межі, є або зловживанням правом, або кримінальним процесуальним правопорушенням, а тому не потребує виокремлення [8].

Ще одним критерієм диференціації кримінальної процесуальної відповідальності є поділ її за наслідками чи заходами примусового характеру, що застосовуються до осіб, які допустили порушення норм кримінального процесуального законодавства.

Вчені по різному пропонують розглядати цей критерій класифікації. Зокрема, І.М. Лукіна виокремлює такі два види: заходи, що пов'язані з позбавленням порушника суб'єктивного процесуального права, та заходи, що пов'язані з покладанням нових або додаткових обов'язків [11, с.12]. Цікавою є класифікація кримінальної процесуальної відповідальності за характером заходів, що застосовуються, на заходи немайнового характеру (видалення із зали судового засідання, зміна запобіжного заходу на більш суворий та інші) та заходи майнового характеру (покладання судових витрат, звернення застави в дохід держави, грошове стягнення) [12, с.21-23]. Дійсно, заходи примусового характеру, які застосовуються під час реалізації кримінальної процесуальної відповідальності, є різними, а тому їх слід розглядати як критерій її поділу.

Заходи кримінальної процесуальної відповідальності можуть застосовуватися на різних стадіях кримінального провадження. Кожна стадія має свої особливості: «характеризуються безпосередніми завданнями, специфічним колом суб'єктів процесуальної діяльності, властивою їм кримінально-процесуальною формою та підсумковими рішеннями» [4, с.19]. А тому для окремих стадій кримінального провадження є притаманними властиві лише для них заходи відповідальності. Зокрема, ст.330 КПК України визначає заходи процесуальної відповідальності, які можуть застосовуватися лише під час судового засідання – видалення з зали засідання.

Залежно від процесуальної форми застосування кримінальної процесуальної відповідальності можна також розрізнити кримінальну процесуальну відповідальність, яка застосовується особою, що здійснює кримінальне провадження, та кримінальну процесуальну відповідальність, яка застосовується

в порядку судового контролю чи прокурорського нагляду. Так, кримінальною процесуальною відповідальністю, яка застосовується особою, що здійснює кримінальне провадження, є видалення з зали судового засідання, а відповідальністю, яка застосовується в порядку судового контролю – зміна запобіжного заходу на більш суворий чи накладення грошового стягнення.

Окрім вищенаведених підстав класифікації, які, в принципі, не оспоруються вченими, слід відмітити і наявність окремих «авторських» класифікацій кримінальної процесуальної відповідальності.

Так, С.Г. Ольков науковим шляхом виділив довільну юридичну відповідальність, яка базується на виділених неконкретизованих санкціях. Під виділеними неконкретизованими санкціями вчений розуміє частини правових норм, виділені в особливій статті, які встановлюють міри покарання незалежно від наявності конкретної диспозиції, що закріплює теоретичну модель певного правопорушення [13, с.18-20, 154]. Окремі вчені пропонують виділяти відповідальність за провину (загальне правило) і відповідальність без вини. Так, на думку З.Ф. Ковріги слід визнати підставою процесуальної відповідальності і діяння об'єктивно протиправні, як це прямо передбачено у цивільному праві (відповідальність за випадкове спричинення шкоди) [14, с.76]. Втім, такі твердження є досить спірними. А тому їх обґрунтування чи спростування потребують окремого дослідження.

Слід звернути увагу на те, що кримінальна процесуальна відповідальність та відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства – різні поняття. Це обумовлено тим, що кримінальне процесуальне право охороняється від порушення його приписів не лише власними кримінальними процесуальними санкціями, а і санкціями інших галузей права – адміністративного, кримінального, цивільного [15, с.102].

Кримінально-правова відповідальність передбачена за порушення норм кримінального процесуального законодавства, яке має ознаку суспільної небезпечності та є поширеними під час здійснення кримінального провадження. В Кримінальному кодексі України відповідальність за порушення вимог кримінального процесуального законодавства передбачена у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя», де, зокрема, визначені такі склади злочинів: ст.371 «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою», ст.372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», ст.374 «Порушення права на захист», ст.384 «Завідомо неправдиве показання», ст.385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків», ст. 387 «Розголошення даних оперативного-розшукової діяльності, досудового розслідування», ст. 388 «Незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації» та інші.

Адміністративна відповідальність передбачена у главі 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де, зокрема, визначені такі склади адміністративних правопорушень: ст.185-3 «Прояв неповаги до суду», ст.185-4 «Злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки

до органів досудового розслідування чи прокурора», ст.185-11 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист».

Дисциплінарна відповідальність за порушення норм кримінального процесуального законодавства покладається лише на професійних учасників кримінального провадження: слідчого, прокурора, слідчого суддю, суддю, захисника. Так, у законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в розділі VI визначений порядок притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Підставами такого провадження є діяння, які, в тому числі, порушують вимоги кримінального процесуального законодавства, зокрема – невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Цивільно-правову відповідальність учасників кримінального провадження, насамперед, пов'язують із необхідністю відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування прокуратури і суду відповідно до вимог ст.130 КПК України.

Висновки. Кримінальну процесуальну відповідальність слід поділяти на підставі різних критеріїв – за суб'єктами (застосовується до посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, та осіб, яких залучають до кримінального провадження), підставами (невиконання процесуальних обов'язків чи зловживання правом), наслідками (заходи майнового чи немайнового характеру), стадіями чи формою застосування. Порушення норм кримінального процесуального закону спричиняє застосування як кримінальних процесуальних санкцій, так і санкцій, визначених іншими галузями права. Наукові розробки щодо розуміння сутності кримінальної процесуальної відповідальності знаходяться у стані формування, а тому окремі види та класифікаційні критерії потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ветрова Г.Н.* Уголовно-процессуальная ответственность: автореф. дисс. ... степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Г.Н. Ветрова. – М., 1981. – 14 с.
2. *Строгович М.С.* Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / М.С. Строгович, Л.Б. Алексеева, А.М. Ларин; Академия наук СССР. Институт государства и права. – М. : Наука, 1979. – 319 с.
3. *Мурзановська А.В.* Про деякі аспекти кримінально-процесуальної відповідальності/ А.В. Мурзановська // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2007. – Вип. 32. – С. 339–344.
4. *Удалова Л.Д.* Кримінальний процес у питаннях і відповідях: Загальна і Особлива частини: [навч. посіб.] / Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. – К. : Скіф, 2013. – 256 с.
5. *Дубинський А.Я.* Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А.Я. Дубинський // Вибрані праці. – К. : ЦУЛ, – 2014. – С.13–168.
6. *Элькинд П.С.* Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькинд. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 143с.
7. *Гаврилюк Л.В.* Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади: автореф. дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Л.В. Гаврилюк. – К., 2009. – 20 с.

8 Зеленина О.А. Процессуальная ответственность в уголовном судопроизводстве: содержание и реализация / О.А. Зеленина // Журнал российского права. – 2012. – № 5. – С. 67–75.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

10. Вепрев В.С. Основания уголовно-процессуальной ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 265 с.

11. Лукіна І.М. Цивільна процесуальна відповідальність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / І.М. Лукіна. – Х., 2011. – 20 с.

12. Чуколова Е.В. Понятие, основания и виды процессуальной ответственности: теоретический аспект: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Е.В. Чуколова. – Краснодар, 2009. – 26 с.

13. Ольков С.Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в российском судопроизводстве: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / С.Г. Ольков. – Тюмень, 1994. – 395 с.

14. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальная ответственность / З.Ф. Коврига. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – 191 с.

15. Удалова Л.Д., Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: [монографія] / Л. Д. Удалова, О.Ю. Хабло. – К. : Дакор, 2010. – 176 с.

Блокінь Р.М. Види кримінальної процесуальної відповідальності

У статті досліджено питання класифікації кримінальної процесуальної відповідальності на підставі різних критеріїв. Звертається увага на дискусійність поділу кримінальної процесуальної відповідальності залежно від кримінального процесуального статусу суб'єкта.

Ключові слова: *види кримінальної процесуальної відповідальності, суб'єкти, підстави відповідальності, заходи примусового характеру.*

Белоконь Р.М. Виды уголовной процессуальной ответственности

В статье исследован вопрос классификации уголовной процессуальной ответственности на основании различных критериев. Обращается внимание на дискуссионность деления уголовной процессуальной ответственности в зависимости от уголовного процессуального статуса субъекта.

Ключевые слова: *виды уголовной процессуальной ответственности, субъекты, основания ответственности, меры принудительного характера.*

Bilokin R.M. Types of criminal procedural liability

The article studies the question of division of criminal procedural liability on the basis of different criteria. It highlights the debating nature of criminal procedural criminal liability division according to the procedural status of the entity.

Keywords: *types of criminal procedural liability, entities, grounds of liability, enforcement measures.*

Стаття надійшла до редакції 04.06.2015.

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014 р., крім того журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Париж); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англomовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входженню України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців та всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військово-правове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 раз на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10, к. 509, e-mail: gumanitar@nam.kiev.ua
<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine №153 from 02.14.2014.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
 - Forensic examination; operatively-search activity
 - Commercial law and Commercial procedure law
 - Statewide, agricultural and environmental law
 - Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management.»

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований у 2010 році. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія КВ № 20692-10492 ПР від 28.04.2014 р.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 р. «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року за № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки від 14 лютого 2014 року, –

Науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»
Україна, 03151, Київ, вул. Вінницька, 10

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014 р.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор ВНЗ «Національна академія управління»

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри цивільного
та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10, к. 509

Тел.: 246-24-38

Факс: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua
www.legal.nam.edu.ua

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Статті, що надсилаються до редакції журналу «Юридична наука», відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», **повинні містити такі елементи:**

- наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки; у тому числі визначення УДК.

- Стаття має включати такі необхідні елементи:

- постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається;
- визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
- формулювання цілей статті;
- виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
- висновки з даного дослідження;
- у статті повинно бути не менше 15 посилань;
- внутрішню структуру статті – розділи з назвами або виділені частини;
- прізвища, ім'я та ім'я по батькові, назви статті крім українською мовою має бути ще й англійською мовою.

- Посилання на ту чи іншу роботу у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї роботи в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку ([3, с. 12]).

- Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

- Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

- Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півторі сторінки А-4 (окремим файлом).

- **Файл зі статтю та анотацією англійською мовою до статті пересилати у такому форматі:**

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 і т.ін.);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 і т.ін.);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документу **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після, нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора) потім прізвище автора, англійською мовою прізвище та ініціали.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc** (де topic – позначення статті).

- Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей.

За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ЮРИДИЧНА НАУКА»**

**03151, м. Київ, вул. Вінницька, 10
Тел. (044)246-24-38**

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан в 2010 году. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014 г.
ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 зарегистрировано в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 1 января 2014 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 г. «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положение о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 г. № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 г. № 567, Положение о специализированном ученом совете, утвержденно-го приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 г. № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 10 октября 2011 г. по № 1170/19908, Положение об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 г. № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 10 октября 2011 г. по № 1169/19907, Порядка формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 г. № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины 2 ноября 2012 г. под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки от 14 февраля 2014 г., –

Научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины в соответствии со списком.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014 г.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор
ВНЗ «Национальная академия управления»

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, Киев, ул. Винницкая, 10, к. 509

Тел.: (044) 246-24-38

Факс: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua
www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

Статьи, присылаемые в редакцию журнала «Юридическая наука», в соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины №7D05 / 1 от 15 января 2003 г. «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины», **должны содержать следующие элементы:**

- научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки; в том числе определено УДК.

- Статья должна включать следующие необходимые элементы:

- постановка проблемы и ее связь с важными научными и практическими задачами;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы по данному исследованию;
- в статье должно быть не менее 15 ссылок;
- внутренняя структуризация – разделы с названиями или выделенные части;
- фамилия, имя и отчество, название статьи должны быть на украинском и на английском языках.

- Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу (IЗ, с. 12).

- Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». *Кроме того в списке источников должно быть не менее 5 англоязычных ссылок.*

- После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

- Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

- **Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:**

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);

- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);

- в) нижнее подчеркивание (_) затем тип документа **note** – аннотация или **topic** – статья;

- г) после, нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора) затем фамилия автора, на английском языке фамилия и инициалы.

Пример: **11.14_note_Olenenko_A.doc** (где «note» – обозначение аннотации) или **11.14_topic_Olenenko_A.doc** (где topic – обозначение статьи).

- Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20-30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках: фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

«ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

03151, г. Киев, ул. Винницкая, 10

Тел. (044) 246-24-38

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 2010. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014r.
ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:
Index Copernicus – from 1 January 2014.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014.», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 p. № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 –

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Kyiv, Vinnytska street, 10 Kyiv, Ukraine

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014 p.

Editor: Valery K., Matviichuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Har

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Civil and Commercial Law University «National Academy of Management».

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Kyiv, Vinnytska street, 10, ap. 509 Kyiv, Ukraine

Tel. : 246-24-38

Fax: (044) 246-24-38

E-mail: tanya_saven@ukr.net; gumanitar@nam.kiev.ua

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05 / 1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure - sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in

English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 "A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition". Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- **The article and the abstract should be named:**

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note - abstract topic - Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: **11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_topic_Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).**

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);
- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;
- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;
- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;
- extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).
- an article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**UNIVERSITIES' «NATIONAL ACADEMY OF MANAGEMENT»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«JURIDICAL SCIENCE»**

**03151, Kyiv, Vynnytska Street, 10 Kyiv, Ukraine
Tel. (044) 246-24-38**